

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นางสาวทิพากาญจน์ ประภารัตน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

A CRITICAL STUDY OF THE MIRACLE IN THERAVĀDA BUDDHISM

MISS THIPAKARN PRAPHARAT

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

....

(พระศรีสิทธิมุนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.......................................ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก,ดร.)

....กรรมการ

(พระครูปลัดมารุต วรมงฺคโล)

....กรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุโณ,ดร.)

....กรรมการ

(ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

....กรรมการ

(ดร. พิสิฐ เจริญสุข)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระครูปลัดมารุต วรมงฺคโล	ประธานกรรมการ
	พระมหากฤษณะ ตรุโณ	กรรมการ
	ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : น.ส.ทิพากาญจน์ ประภารัตน์

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูปลัดมารุต วรมงฺคโล พธ.บ., M.A, M.ED.

: พระมหากฤษณะ ตรุโณ ปธ.๓, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา)., Ph.D.

: ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ปธ.๔,พ.ม.,พธ.บ.,พธ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๕ เมษายน ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงอิทธิปาฏิหาริย์ หลักธรรมคำสอนและผลแห่งอิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า

อิทธิปาฏิหาริย์ มีจริงแต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญอนุสาสนีย์ปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นปาฏิหาริย์ ที่ปรากฏจริงตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

อนุสาสนีปาฏิหาริย์ เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงบัญญัติไว้ ซึ่งเป็นความจริงที่ว่า เมื่อปฏิบัติธรรมได้จริง ก็จะประสบความสำเร็จทั้งอิทธิปาฏิหาริย์ อาเทสนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีย์ปาฏิหาริย์ และมีจิตตั้งอยู่ในคุณธรรมความดี ไม่หวั่นไหวเพราะกิเลสทั้งปวง

อิทธิปาฏิหาริย์ มีมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้น บุคคลจะต้องฝึกฝนบ่มเพาะจิตของตนให้รู้แจ้งเห็นจริงตามกฎของไตรลักษณ์ ซึ่งได้แก่ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์และอนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตน โดยวิธีนี้ จะหลุดพ้นจากกิเลสซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า อิทธิปาฏิหาริย์มีอยู่จริง แต่พระพุทธเจ้า ไม่ทรงสรรเสริญ พระพุทธองค์ทรงต้องการให้บุคคลมีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา

THESIS TITLE : A CRITICAL STUDY OF THE MIRACLE IN THERAVĀDA BUDDHISM

RESEARCHER : MISS THIPAKARN PRAPHARAT

DEGREE : MASTER OF ARTS (BUDDHIST STUDIES)

THESIS SUPERVISORY COMMITTEE

: PHAKRU PALAD MARUT VARAMANGALO B.A. M.A. Med.

: PHARMAHA KRISSANA BUCHAGUL PALI III.,B.A., M.A.,Ph.D

: DR. SAMIDDHIPOL NETNIMIT PALI IX, B.A.,M.A.,Ph.D

Date of Graduation : April , 5 , 2008.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to study the marvel of psychic power, the Buddhist teaching and the result arising from the marvel of psychic power in Theravāda Buddhism. From the analytical study, it is found that the marvel of the psychic power was really in existence, but the Buddha did not praise it. The Buddha praised the marvel of teaching. According to the Buddha's principles of teaching, the really appearing marvel of power enabled the one to show the supernatural power, to guess other people's minds, and to be possessed of divine ears and eyes and to recall the previous births.

The marvel of psychic power arising from practicing the Buddha's teaching set up by the Buddha is regarded as the highest level of emancipation in Buddhism. It is true that when a person can really practice the doctrines, he can have some success in the marvel of psychic power, the marvel of mind – reading, the marvel of teaching,

the state of having the mind well established in virtue and the state of not being affected because of all the defilements.

The marvel psychic power has really been in existence at every age and period. Thus, one must train one's mind to gain the knowledge of enlightenment according to the rules of three characteristics, namely :- the impermanence, the state of suffering and the state of being not self. By this way, one can get rid of the defilements. It is, thus, called the highest target in Buddhism.

In conclusion, the marvel of psychic power in really in existence, but the Buddha did not praise it. The Buddha required the people to have insight knowledge and to see the truth by practicing the Buddhist Doctrines

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ก็เพราะได้รับความกรุณาจากอาจารย์ที่ปรึกษาผู้ควบคุมการวิจัย โดยมีท่าน พระครูปลัดมารุต วรมงฺคโล ดร. พระมหากฤษณะ ตรุโณ และ ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร ผู้ตรวจทานดูแล ผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณมาด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

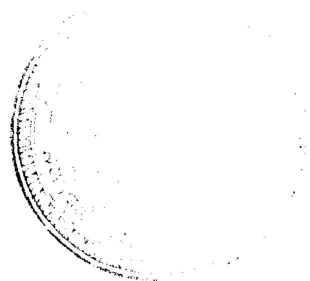
ขอกราบขอบพระคุณพระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ) พระราชปัญญารังสี (วีระเวส พาเจริญ) พร้อมด้วยอาจารย์ทุกท่านและเพื่อนนิสิตร่วมรุ่นที่ให้ความอนุเคราะห์ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์เล่มนี้ด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่าน ที่ประสิทธิ์ประสาธน์วิทยาความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้แก่ผู้วิจัย ด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง

ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน พระครูใบฎีกาสนั่น ทยรกฺโข พระมหาราชัน จิตฺตปาโล คุณสังวร อ่อนสนิท ที่ให้ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับขั้นตอนต่าง ๆ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้ความสะดวกในการค้นคว้าหาข้อมูลทำวิทยานิพนธ์

คุณงามความดีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนอบน้อมบูชาพระรัตนตรัยที่พึ่งอันประเสริฐและขอน้อมบูชาพระคุณแด่ คุณพ่อสมัย - คุณแม่กุหลาบ ประภารัตน์ ผู้เป็นบุพการีคุณถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ลูกให้มีสติปัญญารักษาตนเองอยู่ในโลกนี้ได้อย่างมีความสุข ขอผลานิสงส์ทั้งหลายจงเป็นพลวปัจจัย เป็นนิสัยนำส่งให้เกิดปัญญาญาณทั้งชาตินี้และชาติหน้าตลอดชาติอย่างยิ่งจนถึงความพ้นทุกข์คือ พระนิพพาน เทอญ

นางสาวทิพากาญจน์ ประภารัตน์

๕ เมษายน ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ อ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และอรรถกถา ฉบับภาษาบาลี เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
องฺ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ปญฺจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.สตฺตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)

องฺ.อฏฺฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.นวก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส	(ภาษาไทย)

อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี)	=	วินยปิฏก สมนฺตปาสาทิกา มหาวิภงฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ.	(บาลี)	=	วินยปิฏก สมนฺตปาสาทิกา มหาวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

องฺ.ทุก.อ.	(บาลี)	=	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ทุกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.ทสก.อ.	(บาลี)	=	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรถปูรณี ทสกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกา

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม. ฎีกา	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลีนตฺถปฺปกาสนี มหาวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)

วิธีอ่าน

ผู้วิจัยอ้างอิงโดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยพุทธกาล ภายหลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้ทรงประกาศพระพุทธศาสนา มีพระสาวกที่มีความสามารถในทางอิทธิปาฏิหาริย์ คือ พระมหาโมคคัลลานะ ท่านมีความโดดเด่นในทางอิทธิปาฏิหาริย์สามารถแสดงฤทธิ์ไปยังภูมิของสัตว์นรก และไปโลกสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ท่านได้พบเห็นสัตว์นรกในขุมต่าง ๆ ที่ได้รับทุกข์ทรมานด้วยผลบาปกรรมที่ทำไว้ในเมืองมนุษย์ ท่านจึงนำข่าวสารของสัตว์นรกและของเทพบุตรเทพธิดาเหล่านั้นมาแจ้งแก่บรรดาญาติและชนทั้งหลายให้ทราบ ทำให้บรรดาญาติและชนเหล่านั้นพากันละเว้นกรรมชั่วลามก อันจะพาตนไปเสวยผลกรรมในนรก พากันสร้างบุญกุศลอันจะนำตนไปสู่สุคติ และได้ทำบุญอุทิศไปให้แก่ญาติของตน ชนบางพวกที่ไม่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พากันละทิ้งศาสนาเดิมหันมาศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ทำให้พวกเดียรถีย์ทั้งหลายต้องเสื่อมลาภสักการะเป็นอยู่ลำบากอดอยากขึ้นเรื่อย ๆ

สังคารวพราหมณ์ ได้สนทนากันในราชสำนักว่า สมัยก่อนพระภิกษุมีจำนวนน้อย แต่ภิกษุผู้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งมีธรรมชั้นสูงเหนือมนุษย์มีมาก แต่สมัยนี้พระภิกษุจำนวนมาก ภิกษุผู้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งมีธรรมสูงเหนือมนุษย์กลับมีน้อย[๑] พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าปาฏิหาริย์มี ๓ อย่างคือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทสนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ แล้วทรงแสดงความหมายของปาฏิหาริย์ทั้งสามอย่างนั้น ในที่สุดได้ตรัสถามพราหมณ์ว่า ชอบในปาฏิหาริย์

---

[๑] พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม (พรหมอยู่)), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕.

อย่างไหน ปาฏิหาริย์ใดดีกว่า ประณีตกว่า พราหมณ์ได้ทูลตอบว่า อิทธิปาฏิหาริย์ มองดูเหมือนมายากล อนุสาสนีปาฏิหาริย์จึงจะดีกว่า ประณีตกว่า[๒] คนอื่นพิจารณารู้เข้าใจมองเห็นความจริงด้วย และนำไปปฏิบัติได้ แก้ทุกข์แก้ปัญหาได้

อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันก็ไม่ต่างจากสมัยพุทธกาล คนยังให้ความสำคัญเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์อยู่เช่นกัน ในบาลีได้ชี้แจงเรื่องอิทธิวิธีหรือการแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ ว่ามี ๒ ประเภท คือ

๑. ฤทธิ์ที่มิใช่อริยะ คือ ฤทธิ์ที่ประกอบด้วยอาสวะยังมีอุปธิ (มีกิเลสและทำให้เกิดทุกข์ได้) ได้แก่ฤทธิ์ที่สมณะหรือพราหมณ์ (นักบวช) ผู้ใดผู้หนึ่งบำเพ็ญเพียรจนได้เจโตสมาธิแล้วแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้เช่นแปลงตัวเป็นคนหลายคนได้ ไปไหนก็แหวกฝาทะลุกำแพงไป เหินฟ้า ดำดิน เดินบนน้ำ เป็นต้น

๒. ฤทธิ์ที่เป็นอริยะ คือ ฤทธิ์ที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะไม่มีอุปธิ (ไม่มีกิเลสไม่ทำให้เกิดทุกข์) ได้แก่ การที่พระภิกษุสามารถทำใจกำหนดหมายได้ตามต้องการบังคับความรู้สึกของคนได้ จะให้มองเห็นสิ่งที่น่าเกลียดเป็นไม่น่าเกลียดเป็นน่าเกลียดได้ เช่น เห็นคนรูปร่างน่ารักยั่วยวนให้เกิดราคะจะมองเห็นเป็นอสุภะไปก็ได้ หรือจะวางใจเป็นกลางเฉยเสียปล่อยวางสิ่งน่าเกลียดและไม่น่าเกลียดได้[๓] เช่น ในกรณีที่จะใช้ความคิดพิจารณาอย่างเที่ยงธรรม ให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเป็นต้น

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญอิทธิปาฏิหาริย์ และอาเทศนาปาฏิหาริย์ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า

> ถ้าพระพุทธเจ้าทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์คนทั้งหลาย ก็จะชื่นชมความเก่งกล้าสามารถของพระองค์ ซึ่งเราเองทำอย่างนั้นไม่ได้ เมื่อเขาทำไม่ได้ เขาก็ต้องพึ่งพาอาศัยขึ้นต่อพระองค์เรื่อยไป เวลาผ่านไปเคยเป็นอย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น เขาก็ไม่รู้ว่าฤทธิ์เกิดได้อย่างไร ท่านผู้นั้นทำฤทธิ์ได้อย่างไร แสดงว่าพระพุทธเจ้าสอนคนให้พึ่งตนเองได้ให้

---

[๒] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๑/๒๓๒.

[๓] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๑๒๒.

พัฒนาตนเองจนเป็นอิสระไม่ต้องขึ้นต่อพระองค์ คนที่ชอบอิทธิปาฏิหาริย์จะต้องมาขึ้นกับผู้แสดงฤทธิ์เรื่อยไปไม่รู้จักพึ่งตนเอง ไม่พัฒนาไม่เป็นอิสระ แต่ถ้าใช้อนุสาสนีปาฏิหาริย์เขาจะพึ่งตนเองได้ แต่ถ้าใครชอบอิทธิปาฏิหาริย์ พระพุทธศาสนาก็สอนให้เขาทำอิทธิปาฏิหาริย์นั้นให้ได้ด้วยตนเอง ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอิทธิปาฏิหาริย์ของคนอื่น อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าต้องการให้คนมีปัญญาเห็นความจริง อิทธิปาฏิหาริย์ไม่ได้เป็นเครื่องหมายที่จะวัดความเป็นพระอรหันต์คนที่มีอิทธิปาฏิหาริย์จะเรียกได้แค่ว่าเป็นผู้วิเศษ ความเป็นผู้วิเศษไม่ทำให้เกิดปัญญารู้ธรรมไม่ทำให้หมดกิเลสหรือความทุกข์ได้[๔] การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่ชาวบ้าน ก็เป็นหลักฐานยืนยันถึงการไม่สนับสนุนการใช้อิทธิปาฏิหาริย์[๕]

อย่างไรก็ดี อิทธิปาฏิหาริย์แม้ว่าจะเป็นโลกียอภิญญาอย่างหนึ่ง แต่ก็เป็นส่วนเสริมคุณสมบัติของผู้ที่ได้โลกุตตรอภิญญาเป็นหลักอยู่แล้วให้พร้อมบริบูรณ์ยิ่งขึ้นสำหรับการบำเพ็ญกิจเกื้อกูลแก่ชาวโลก จึงมีพุทธพจน์บางแห่งเรียกภิกษุผู้ประกอบด้วยปาฏิหาริย์ครบทั้ง ๓ ประการ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทสนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ ว่าเป็นผู้สำเร็จสิ้นเชิง[๖]

เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์แม้พระพุทธเจ้าไม่ทรงโปรด แต่ก็มีส่วนเกื้อกูลหรือเป็นเครื่องประกอบ เพื่อนำเข้าสู่อนุสาสนีปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นเป้าหมาย จะเห็นได้ว่ามนุษย์เป็นยอดแห่งสัตว์ที่ฝึกได้สามารถฝึกได้ทั้งทางกาย ทางจิต และทางปัญญา

ผู้วิจัยต้องการศึกษาอิทธิปาฏิหาริย์ ว่ามีส่วนช่วยชักนำผู้คนให้เลื่อมใสศรัทธาในคำสั่งสอนจนทำให้พระพุทธศาสนาสืบทอดมาได้จนถึงทุกวันนี้

---

[๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **เหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑ – ๑๐๒.

[๕] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๓๐.

[๖] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๘๔/๓๘๕.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาอิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มีอิทธิปาฏิหาริย์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

๑.๓.๑ ปาฏิหาริย์ หมายถึง การกระทำที่จำกัดหรือทำให้ปฏิปักษ์ยอมได้ การกระทำให้เห็นเป็นอัศจรรย์

๑.๓.๒ อิทธิปาฏิหาริย์ หมายถึงแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์

๑.๓.๓ อภิญญา หมายถึง " ความรู้ยิ่ง " ในพระพุทธศาสนามี ๖ อย่าง คือ ๑. อิทธิวิธี การแสดงฤทธิ์ได้ ๒. ทิพพโสต หูทิพย์ ๓. เจโตปริยญาณ ญาณรู้จักกำหนดใจผู้อื่น ๔. ปุพเพนิวาสาสนุสติญาณ การระลึกชาติได้ ๕. ทิพพจักขุ ตาทิพย์ ๖. อาสวักขยญาณ ญาณรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป[๗]

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาศ ญาณวโร) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "โลกนาถทีปนี" มีใจความตอนหนึ่งว่า เราจักแสดงกำลังอันยอดเยี่ยมเราจักเนรมิตที่จงกรมอันประกอบด้วยรัตนะในนภากาศ ดังนั้น ภุมมเทวดา เทวาชันจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานนรดี ชั้นปรนิมมิตวสัสตตี และเทวานับเนื่องในหมู่พรหม ต่างก็ยินดีได้พากันส่งเสียงอื้ออึงถึงแผ่นปฐพี พร้อมด้วยเทวโลกสว่างไสว ที่อันมีในระหว่างโลกซึ่งหนาแน่นไม่มีอะไรปิดและความมืดทึบได้หายไปในกาลนั้น[๘]

---

[๗] ที.สี. (ไทย) ๖/๒๓๔/๗๗.

[๘] พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาศ ญาณวโร), โลกนาถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๒๑), หน้า ๒๔๖-๒๕๐.

๒. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) สรุปความตอนหนึ่งไว้ในหนังสือ "เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา" ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์เฉพาะในกรณีที่จะทรงทรมานผู้มีฤทธิ์ ผู้ถือฤทธิ์เป็นเรื่องสำคัญหรือผู้ถือว่าเป็นผู้วิเศษ ให้ละความหลงใหลมัวเมาในฤทธิ์ พูดอีกอย่างหนึ่งว่าใช้ฤทธิ์ปราบฤทธิ์ เพื่อให้ผู้ชอบฤทธิ์หรือลำพองในฤทธิ์ตระหนักในคุณค่าอันจำกัดของฤทธิ์ มองเห็นสิ่งที่ดีงามประเสริฐกว่าฤทธิ์ และพร้อมที่จะเรียนรู้หรือรับฟังสิ่งประเสริฐ[๙]

๓. พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม) กล่าวว่าเศรษฐีประกาศว่า "ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ ก็จงเหาะมาเอาบาตรใบนี้ไป" พระเถระทั้งสองได้ยินชาวบ้านพูดกันว่า "ในโลกนี้ คงไม่มีพระอรหันต์เพราะวันนี้เป็นวันที่ ๗ แล้วที่ท่านเศรษฐีประกาศให้พระอรหันต์เหาะมาเอาบาตร แม้แต่ครูทั้ง ๖ ที่โอ้อวดนักหนาว่าเป็นพระอรหันต์ก็ยังไม่สามารถเหาะขึ้นไปเอาบาตรได้เลย เราเพิ่งรู้วันนี้เองว่าพระอรหันต์ไม่มีในโลก" พระเถระทั้งสองต้องการให้ประชาชนทั้งหลายรู้ว่าในพระพุทธศาสนามีพระอรหันต์อยู่จริง ดังนั้น พระมหาโมคคัลลานะเถระ ต้องการให้คุณพิเศษของพระเถระรูปอื่นปรากฏบ้าง จึงบอกให้พระปิณโฑลภารทวาชะเหาะขึ้นไปเอาบาตรนั้นลงมา ท่านปิณโฑลภารทวาชะจึงเหาะขึ้นบนอากาศเหาะวนเวียนรอบบ้านเศรษฐี จนเศรษฐีและชาวเมืองพากันแตกตื่นมาดูกันอย่างโกลาหล[๑๐]

๔. ไชย ณ พล เรียบเรียงเรื่องอิทธิฤทธิ์ไว้ตอนหนึ่งว่าฤทธิ์มี ๑๐ ประการคือ ฤทธิ์ที่เกิดเพราะอธิษฐาน ๑ ฤทธิ์ที่แผลงได้ต่าง ๆ ๑ ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ ๑ ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ ๑ ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ ๑ ฤทธิ์ที่สำเร็จแต่วิชา ๑ ฤทธิ์ของพระอริยะ ๑ ฤทธิ์ที่เกิดแต่ผลกรรม ๑ ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ ๑ ฤทธิ์เพราะการประกอบถูกส่วน ๑

---

[๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔-๓๖.

[๑๐] พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลฺยาณธมฺโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, (ม.ป.ท. : ๒๕๔๗), หน้า ๔๖-๕๐.

ฤทธิ์ที่เกิดเพราะอธิษฐานคือคนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอนุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้[๑๑]

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๕.๑ ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๕.๒ ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๕.๓ ศึกษาข้อมูล รวบรวมเรียบเรียง วิเคราะห์ ตีความ นำเสนองานวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๒ ทำให้ทราบถึงหลักธรรมที่ทำให้มีอิทธิปาฏิหาริย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๓ ทำให้ทราบผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

---

[๑๑] ไชย ณ พล, **พระพุทธเจ้าสอนกรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : พลัสเพรส, ม.ป.ป.), หน้า ๓๑.

บทที่ ๒

อิทธิปาฏิหาริย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของอิทธิปาฏิหาริย์

ปาฏิหาริย์ มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี ๒ คำ คือ คำว่า "ปาฏิ" และคำว่า "หาริยะ" ซึ่งในแต่ละศัพท์จะมีความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

ปาฏิ หมายถึง ปฏิปักษ์ หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน

หาริยะ หมายถึง ปฏิปักษ์ หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน

ดังนั้น เมื่อนำคำว่า ปาฏิ + หาริยะ จึงหมายถึง การปฏิบัติเพื่อให้อุปสรรคที่ขวางกั้นหมดสิ้นไป หรือการขจัดปัดเป่าให้อุปสรรคหายไป[๑]

คำว่า "ปาฏิหาริย์" ในพจนานุกรมบาลีไทยฉบับนักศึกษา ให้ความหมายไว้ว่า ความมหัศจรรย์ ปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาด[๒]

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปาฏิหาริย์ (- ติหาน) น. สิ่งที่น่าอัศจรรย์ ความอัศจรรย์ (ป.)[๓] น. สิ่งที่น่าอัศจรรย์, ความอัศจรรย์ มี ๓ อย่าง คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ = ฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ หมายถึง การแสดงฤทธิ์ที่พ้นวิสัยของสามัญมนุษย์ได้อย่างน่าอัศจรรย์

---

[๑] พระธรรมไตรโลกาจารย์, **พจนานุกรม บาลี – ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๘.

[๒] พระอุดรคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรมบาลี + ไทย** ฉบับนักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๖๔๒.

[๓] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๔.

๒. อาเทสนาปาฏิหาริย์ = การดักใจเป็นอัศจรรย์ หมายถึง การดักใจทายใจคนได้อย่างน่าอัศจรรย์

๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ = การสอนเป็นอัศจรรย์ หมายถึง คำสั่งสอนอาจจูงใจคนให้นิยมเชื่อถือไปตามได้อย่างน่าอัศจรรย์

(ปาก) ก. กระทำสิ่งที่ตามปกติทำไม่ได้ เช่น ปาฏิหาริย์ขึ้นไปอยู่บนหลังคา

พุทธทาสภิกขุให้ความหมายไว้ว่า ปาฏิหาริย์ คือ การกลับคนเลวให้เป็นคนดี กลับความทุกข์ให้เป็นความสุข อย่างนี้ถือว่าเป็นยอดสุดของปาฏิหาริย์ ไม่ต้องเหาะได้ เพราะว่าเหาะได้นั้น จะกลับคนชั่วให้เป็นคนดีได้หรือไม่ก็ไม่รู้มันไม่แน่ แต่การที่พระพุทธเจ้าตรัสกับใครเพียงสองสามคำ แล้วคนนั้นกลับตัวจากคนเลวเป็นคนดี จากปุถุชนเป็นพระอรหันต์ อย่างนี้คือ ปาฏิหาริย์จริง[๔]

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า ปาฏิหาริย์เมื่อว่าตามรูปศัพท์แล้ว แปลว่า การกระทำที่ตีกลับ ขับไล่ หรือกำจัดเสียได้ซึ่งปฏิปักษ์[๕]

อิทธิปาฏิหาริย์ จึงหมายถึง การกระทำที่กำจัดหรือทำให้ผู้เป็นปฏิปักษ์ให้สิ้นไป และการทำกิเลสให้สิ้นไป ซึ่งการกระทำที่มีความอัศจรรย์เกิดขึ้นและมีผลตามเป็นอัศจรรย์ และปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มี ๓ ประการ ดังนี้

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ หมายถึง ฤทธิ์ที่สามารถแสดงให้เป็นอัศจรรย์ได้ด้วยการให้ฤทธิ์ที่เกิดจากการใช้พลังอิทธิฤทธิ์ที่เกิดจากจิตใจ

๒. อาเทสนาปาฏิหาริย์ หมายถึง การทายใจ เป็นผู้รอบรู้กระบวนการของจิตมนุษย์หรือสัตว์สามารถกำหนดจิตใจของคนอื่นได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ

๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ หมายถึง ปฏิหาริย์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนอย่างถูกต้อง[๖]

---

[๔] พุทธทาสภิกขุ, **สุญญตาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑๔.

[๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔), หน้า ๔๖๒.

[๖] ที.สี. ๙/๔๘๓/๒๑๔.

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ได้แพร่หลายในหมู่ประชาชนชาวไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลก่อนมีพระพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อคนไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์กับพระพุทธศาสนาเป็นของคู่กันก็เป็นได้ เพราะหลักของพระพุทธศาสนาชี้ให้ปฏิบัติได้และให้ผลได้ ถ้าบุคคลมีความศรัทธา มีความเพียรพยายาม มีความฉลาดรอบรู้ในหลักธรรมคำสอนอย่างถูกต้อง และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะเรื่องที่น่าสนใจต่อการศึกษา คือ

ในทีฆนิกาย ศีลขันธวรรค บรรยายถึงอิทธิปาฏิหาริย์มีข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

> เกวัฏฏ์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนคนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปก็ได้ ทะลุฝากำแพงหรือภูเขาไปไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดำลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์อันมีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้ อย่างนี้เรียกว่า อิทธิปาฏิหาริย์ เกวัฏฏ์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความรู้สึกนึกคิด ของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านเป็นไปโดยอาการอย่างนี้ อย่างนี้เรียกว่า อาเทสนาปาฏิหาริย์ เกวัฏฏ์ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพร่ำสอน อย่างนี้ว่า จงตรึกอย่างนี้ อย่าตรึกอย่างโน้น จงละสิ่งนี้จงเข้าถึงสิ่งนี้อยู่ นี้จัดเป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์ อีกอย่างหนึ่ง การที่ตถาคตอุบัติขึ้นในโลกนี้ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ สมบูรณ์ด้วยศีล บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน น้อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ (ความรู้และความเห็นตามความเป็นจริง) นี้จัดเป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์[๗] เมื่อกล่าวโดยสรุป อิทธิปาฏิหาริย์จากข้อความข้างต้น เห็นความสำคัญในด้านที่ทำให้เกิดความสำเร็จ ๓ ประการ กล่าวคือ

---

[๗] ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๓/๒๑๔.

๑) **อิทธิปาฏิหาริย์** หมายถึง การแสดงอิทธิฤทธิ์ทางใจ ที่สามารถกระทำสิ่งใดก็ได้ตามความมุ่งหมายของจิต เช่น กำบังหายตัว เหาะขึ้นไปในบนอากาศ ซึ่งมีการแสดงอิทธิฤทธิ์ ๒ ลักษณะ คืออามิสฤทธิ์ เป็นการแสดงอิทธิฤทธิ์เพื่อให้มีความสำเร็จในทางวัตถุ ๑ และธรรมฤทธิ์ เป็นการแสดงฤทธิ์ในทางธรรม ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเจริญทางด้านธรรม[๕]

๒) **อาเทสนาปาฏิหาริย์** มีความอัศจรรย์ในการทายจิตใจของบุคคลอื่นได้อย่างแม่นยำ มีความรอบรู้กระบวนของจิตใจจนสามารถกำหนดลักษณะอาการเล็ก ๆ รวมถึงความคิด อุปนิสัยและจิตใจของผู้อื่นได้อย่างแม่นยำ

๓) **อนุสาสนีปาฏิหาริย์** เป็นปาฏิหาริย์ที่เกิดจากความจริง ซึ่งเป็นการลงมือพบกับความสำเร็จ เช่น การปฏิบัติธรรมแล้วสามารถเข้าถึงซึ่งความสำเร็จในหลักคำสอนสิ่งเหล่านี้จึงเป็นการแสดงปาฏิหาริย์เช่นกัน[๖]

ในปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ ประการนี้พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เพราะว่าเป็นหลักของการประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองและสำเร็จมรรคผลด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการเข้าถึงซึ่งสภาวะความเป็นจริงอย่างเที่ยงแท้แน่นอนเหมือนคนได้ทั้งเปลือก กระพี้ และแก่นของไม้

๒.๒ อิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในคัมภีร์

เนื่องจากปาฏิหาริย์ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ยากต่อการที่จะยกเอามาได้ทั้งหมด ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะเรื่องที่สำคัญเท่านั้น ดังนี้

๒.๒.๑ ปาฏิหาริย์ในพระวินัยปิฎก หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามหลักข้อห้ามแล้วก็จะสามารถทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ขึ้นได้ เช่น ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เป็นการรักษาพระวินัยทำให้เกิดญาณ ๓ ประการ ซึ่งเป็นญาณหยั่งรู้ในทางพระวินัยและสามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้

---

[๕] องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐๓/๑๑๗.

[๖] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๙/๒๗๒.

พระวินัยปิฎก หมายถึง การประมวลสิกขาบทสำหรับพระภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ที่สามารถปฏิบัติตามหรือไม่ล่วงละเมิดแล้วก็สามารถทำให้จิตมีสมาธิ มีความสงบทางกายและจิตใจและสามารถทำแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ แต่อิทธิปาฏิหาริย์เป็นเพียง ส่วนประกอบของการปฏิบัติตามหลักในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ปาฏิหาริย์ตามความหมายทางพระวินัยปิฎกนั้นเป็นความหมายที่เกี่ยวกับข้อห้าม การติดยึดในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เพราะอิทธิปาฏิหาริย์ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ แต่เป็นเพียงผลพลอยได้จากการไม่ล่วงละเมิดบทบัญญัติพระวินัยปิฎกที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ เพื่อให้เกิดความสงบสุขแห่งสงฆ์และความเจริญมั่นคงในพระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต

ในการกระทำอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นข้อบัญญัติห้ามสำหรับภิกษุนั้นมีมาในพระวินัยปิฎก กล่าวคือ

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองเวสาลี เกิดทุพภิกขภัย ภิกษุบางพวกจึงได้สรรเสริญกันและกันให้คฤหัสถ์ฟังในอุตตริมนุสสธรรม (ธรรมอันยิ่งของมนุษย์) ว่าภิกษุรูปนั้นได้ ปฐมฌาน ภิกษุรูปนั้นได้ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ภิกษุรูปนั้นเป็นพระอรหันต์ ภิกษุรูปนั้นได้อภิญญา ๖ เมื่อเหล่าคฤหัสถ์ได้ฟังอย่างนั้นก็เกิดความเลื่อมใสนำภัตตาหารมาถวาย พวกภิกษุเหล่านั้นฉันภัตตาหารที่ได้มาด้วยการโกหก จนมีร่างกายอ้วนท้วนสมบูรณ์

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรู้เรื่องนั้นได้ตำหนิภิกษุเหล่านั้นอย่างมาก แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุกล่าวอ้างอุตตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตน ภิกษุใดกล่าวอ้างต้องอาบัติปาราชิก (การขาดจากความเป็นภิกษุ) แม้คุณวิเศษที่มีในตนก็ทรงห้ามภิกษุอวดอ้าง ภิกษุใดอวดอ้างคุณวิเศษที่มีในตนต้องอาบัติทุกกฏ (คือ เป็นการกระทำที่ไม่ดี)[๑๐]

นอกจากทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว ยังกล่าวถึงการกระทำอิทธิปาฏิหาริย์ ของพระสาวก ซึ่งเป็นเรื่องของพระปิณโฑลภารทวาชะ เหาะขึ้นไปเอาบาตรไม้จันทน์แดงของเศรษฐี เหตุการณ์ครั้งนั้นนอกจากจะเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้วยังเป็นเหตุให้

---

[๑๐] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒๗/๑๖๕-๑๗๑.

พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบท ห้ามทำอิทธิปาฏิหาริย์อีกด้วย เพื่อให้ข้อความชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาได้นำข้อความจากพระวินัยมาแสดงไว้ในวิทยานิพนธ์นี้ พระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า

> ภารทวาชะ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ภารทวาชะไฉนเธอจึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็น อุตตริมนุสสธรรมแก่คนทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ไม่มีค่าเล่า การกระทำแบบนี้เปรียบเสมือนมาตุคามแสดงของที่ควรปกปิดเพราะเห็นแก่เงินเล็กน้อย ภารทวาชะการกระทำอย่างนี้มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส จากนั้นทรงแสดงธรรมมิกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นอุตตริมนุสธรรมแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ภิกษุรูปใดแสดงต้องอาบัติทุกกฏ[๑๑]

ข้อความจากพระวินัยดังกล่าว ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามการกระทำอิทธิปาฏิหาริย์เพราะทรงเห็นว่าฤทธิ์ที่เข้าใจกันทั่วไป ซึ่งทำอะไรพลาดแผลงพิสดารเป็นที่น่าอัศจรรย์นั้น ไม่ใช่หลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา ฤทธิ์ที่สูงส่งดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ฤทธิ์ที่ไม่มีพิษมีภัยแก่ใคร ๆ ได้แก่การบังคับความรู้สึกของตนเองได้ หรือบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจของตนได้ ซึ่งผู้มีฤทธิ์อย่างต้นทำไม่ได้ บางครั้งจึงหันไปใช้ ฤทธิ์นั้นเป็นเครื่องมือสนองกิเลสของตน ตรงข้ามกับฤทธิ์ที่สองเป็นเครื่องมือสร้างคุณธรรม กำจัดกิเลสมิให้จิตใจถูกล่อไปในอำนาจราคะ โทสะ หรือโมหะ การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่ชาวบ้าน ก็เป็นหลักฐานยืนยันถึงการที่ไม่ทรงสนับสนุนการใช้อิทธิปาฏิหาริย์[๑๒]

มีเรื่องราวที่ปรากฏพระวินัยปิฎก ดังนี้

"เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมองอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้น ได้น้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง

---

[๑๑] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๒ – ๓๓/๑๖.

[๑๒] วิ.จู (ไทย) ๗/๓๓/๑๖.

๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง หลายกัปว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้ เราระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ”[๑๓]

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงเรื่องของปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ที่แสดงถึงการระลึกชาติได้หลายภพหลายชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดเรื่องปาฏิหาริย์ของคนในยุคนั้น

การที่มีแนวความชิดดังนี้เองแม้ในคราวที่พระพุทธองค์เข้าจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา พระมหาโมคคลานะ ได้เสนอเรื่องการนำอาหารปิณฑบาตมาถวายพระภิกษุด้วยกัน เมื่อเกิดเหตุการณ์ข้าวยากหมากแพง “ขอประทานพระวโรกาสให้ภิกษุสงฆ์ทุกรูปไปบิณฑบาตในอุตตรกุรุทวีปเถิดพระพุทธเจ้าข้า” [๑๔] ซึ่งเป็นเรื่องที่คนมีอิทธิฤทธิ์เท่านั้นถึงจะทำได้ แม้กระทั่ง การบัญญัติสิกขาบทในจตุตถปราชิกที่ว่า “ก็ภิกษุใด ไม่รู้ยิ่ง กล่าวอวดอุตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ ให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งโจทก็ตามไม่โจกก็ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้ว หวังความบริสุทธิ์ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายข้าพเจ้าไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้ ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไร้ประโยชน์เป็นคำเท็จ” แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้” [๑๕] แสดงให้เห็นถึงความมีอยู่จริงของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหารณ์ที่มีอยู่จริงในพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒.๒ ปาฏิหาริย์ในพระสูตร

ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอพระสูตรที่ต่อเนื่องจากอภิญญา ๖ ประการ ที่ได้นำเสนอในเบื้องต้น ข้อแรกเป็นอิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ในระดับโลกียะหรือ

---

[๑๓] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒/๖.

[๑๔] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗/๑๐.

[๑๕] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๖/๑๘๒.

ระดับทั่วไปที่จะสามารถแสดงได้ แต่พระองค์ไม่ทรงให้สาวกของพระองค์แสดง เพราะอาจทำให้เกิดการยึดติดได้ในการแสดงฤทธิ์ในระดับนี้ ส่วนอิทธิฤทธิ์ที่เริ่มจากข้อสองเป็นระดับโลกุตตรธรรม พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงห้ามหรือส่งเสริมในการแสดงอิทธิฤทธิ์

ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค วิชชา ๘ หมายถึง การทำความรู้ให้เกิดอิทธิฤทธิ์หรือการแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เกิดความสำเร็จด้วยความรู้ ดังนี้

๑) วิปัสสนาญาณ หมายถึง การพิจารณาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกองสังขาร คือ นามรูปให้เห็นจริงตามกฎของไตรลักษณ์ "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา"[๑๖] เมื่อพิจารณาเห็นจริงตามกฎของไตรลักษณ์แล้วก็จะทำให้จิตใจสงบ และสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ตามความประสงค์

๒) มโนมยิทธิ หมายถึง ฤทธิ์ที่สำเร็จทางจิตใจ สามารถนิรมิตกายออกจากกายได้ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเอาจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นเรื่องนั้น เพื่อให้เกิดสมาธิแล้วสิ่งนั้นก็สำเร็จไปเอง

๓) อิทธิวิธี หมายถึง วิธีแสดงฤทธิ์ให้สำเร็จเหมือนอภิญญา ๖

๔) ทิพพโสต หมายถึง เป็นผู้มีหูทิพย์

๕) เจโตปริยญาณ หมายถึง ผู้ที่สามารถกำหนดใจผู้อื่นได้อย่างแม่นยำ

๖) ปุพเพนิวาสานุสสติ หมายถึง เป็นผู้มีฤทธิ์ในการระลึกชาติได้

๗) ทิพพจักขุ หมายถึง เป็นผู้มีฤทธิ์ในทางตา

๘) อาสวักขยญาณ หมายถึง เป็นผู้สำเร็จในการทำอาสวะสิ้นไป[๑๗]

ในบรรดาวิชชา ๘ ประการนี้ เป็นการแสดงฤทธิ์ได้ด้วยการอาศัยวิชชาแสดงฤทธิ์จึงประสบความสำเร็จในระดับต่าง ๆ เพราะการจะสำเร็จอิทธิปาฏิหาริย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ส่วนหนึ่งจะต้องอาศัยวิชชาความรู้เป็นองค์ประกอบอีกส่วนหนึ่ง จึงจะสำเร็จในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

---

[๑๖] สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

[๑๗] ที.สี. (ไทย) ๒๓๔ - ๒๔๘/๗๗ – ๘๔.

ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อาการทรงสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายังเป็นความหมายของการแสดงอิทธิฤทธิ์ ทศพลญาณก็เป็นอิทธิปาฏิหาริย์อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน หมายถึง พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมนุษย์ให้สามารถเข้าใจนำไปปฏิบัติตามได้และมีผลตามมา เมื่อมีองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการครบเมื่อใด ถือว่าเป็นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์สำเร็จ

ในขุททกนิกาย มหานิทเทส ทศพลญาณหรือตถาคตทศญาณ เป็นกำลังแห่งความสำเร็จในการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีดังนี้

๑) ฐานาฐานญาณ หมายถึง กำลังแห่งพระปรีชาสามารถที่พระองค์ทรงหยั่งรู้ฐานะและอฐาน รู้กฎของธรรมชาติที่มีขอบเขตของธรรมชาติมนุษย์ เพื่อให้มีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล มีความเกี่ยวข้องกับสมมติฐานวิสัยของบุคคลที่มีผลกรรมที่จะได้รับที่มีทั้งดีและไม่ดี

๒) กรรมวิปากญาณ หมายถึง กำลังแห่งพระปรีชาสามารถหยั่งรู้ผลของกรรมและสามารถแยกออกได้ระหว่างกรรมดีและกรรมไม่ดี สิ่งที่ก่อให้เกิดกรรมนั้นยังสัมพันธ์กันระหว่างปัจจัยที่แวดล้อมไปด้วยกระบวนการที่สลับซับซ้อนได้อย่างชัดเจนในเรื่องของกรรม

๓) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ หมายถึง พระปรีชาสามารถหยั่งรู้ถึงข้อปฏิบัติที่จะสามารถนำพาชีวิตมุ่งสู่คติทั้งปวง มีสุคติ ทุคติ หรือการพ้นจากคติ พร้อมทั้งการหยั่งรู้ข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดอรรถประโยชน์ที่ประกอบด้วย

"ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน"

"สัมปรายิกัตถัตถะประโยชน์ หรือประโยชน์ในเบื้องหน้าและปรมัตถะประโยชน์หรือประโยชน์อันสูงสุด คือ พระนิพพาน"[๑๙]

๔) นานาธาตุญาณ หมายถึง พระปรีชาหยั่งสภาวะของโลกอันประกอบด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ ทรงรู้จักสภาวธรรมชาติที่ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตก็ประกอบด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ แต่ละธาตุก็จะทำหน้าที่ของธาตุไปตามกระบวนการและหน้าที่ เช่น ธาตุดินมีหน้าที่เป็นโครงร่างที่เป็นส่วนแข็ง ๆ ของร่างกายของมนุษย์ มีกระดูก เป็นต้น

---

[๑๙] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๙๒/๒๐๕.

๕) นานาธิมุตติกญาณ หมายถึง พระปรีชาสามารถในการหยั่งรู้ เป็นการรู้อัธยาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือในแนวคิดของสัตว์โลกที่เป็นไปในลักษณะต่าง

๖) อินทริยปโรปริยัตติญาณ หมายถึง พระปรีชาหยั่งรู้ในอินทรีย์ของสัตว์โลกทั้งหลายว่า มีมากน้อยเพียงไร

๗) ญานาทิสังกิเลสาทิญาณ หมายถึง พระปรีชาสามารถในการหยั่งรู้ถึงความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้วในการออกจากฌานแห่งวิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลาย

๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หมายถึง พระปรีชาสามารถในการหยั่งรู้อันทำให้ระลึกชาติระลึกภพได้ ซึ่งเป็นภพหรือชาติที่มีอยู่ในหนหลังได้

๙) จุตูปปาตญาณ หมายถึง พระปรีชาในการหยั่งรู้ในการจุติของสัตว์โลกที่เป็นไปด้วยกรรมของตนที่ก่อเอาไว้

๑๐) อาสวักขยญาณ หมายถึง พระปรีชาสามารถที่หยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายของผู้ที่สิ้นกิเลสแล้ว[๑๖]

๒.๒.๓ ปาฏิหาริย์ในพระอภิธรรม

ในหลักอภิธรรมของพระพุทธศาสนาจะเกี่ยวเนื่องด้วยจิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งหลักการที่แท้จริงของอิทธิปาฏิหาริย์เกิดมาจากจิตทั้งสิ้น สำเร็จปาฏิหาริย์ก็เพราะจิต แต่การจะสำเร็จอยู่ในระดับใดขึ้นอยู่กับการฝึกจิต การที่บุคคลต้องการที่จะกระทำฤทธิ์ให้ได้นั้น อันดับแรกต้องฝึกจิตของตนเองให้พร้อมเสียก่อน เมื่อพร้อมแล้วจึงจะสามารถกระทำฤทธิ์ได้ สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การฝึกจิต

ในโพธิปักขิยสังคหะ จัดโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เข้าเป็น ๗ กอง คือ

๑) สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา

๒) สัมมัปปธาน ความเพียร ๔ คือ

---

[๑๖] องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑/๓๕.

สังวรปธาน เพียรป้องกัน หรือ เพียรระวัง (อกุศลที่ยังไม่เกิด)

ปหานปธาน เพรียรละ หรือ เพียรกำจัด (อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)

ภาวนาปธาน เพียรเจริญ หรือ เพียรสร้าง (กุศลที่ยังไม่เกิด)

อนุรักขนาปธาน เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริม (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)[๒๐]

๓) อิทธิบาท ๔ คือ

ฉันทิทธิบาท	ฉันทะเป็นที่ตั้ง แห่งฤทธิ์
วิริยิทธิบาท	วิริยะเป็นที่ตั้ง แห่งฤทธิ์
จิตติทธิบาท	จิตเป็นที่ตั้ง แห่งฤทธิ์
วิมังสิทธิบาท	ปัญญาเป็นที่ตั้ง แห่งฤทธิ์

ในวิถีจิต ที่จะให้สำเร็จกิจอภิญญา ๖ นั้น ไม่ปราศจากอิทธิบาท ทั้ง ๔ ประการเลย แต่ไม่เกิดกล้าเสมอกัน บางที ฉันทะ วิริยะ กล้า บางที จิตตะ ปัญญา กล้า ถ้าสิ่งใดกล้า สิ่งนั้นก็เป็นที่ตั้งแห่งฤทธิ์ ให้สำเร็จกิจอภิญญา ๖[๒๑]

๔) อินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์

๕) พละ ๕ คือ สัทธาพละ วิริยาพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ

๖) โพชฌงค์ ๗ คือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา สัมโพชฌงค์ฯ

๗) อัฏฐังคิกมัคค ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นธรรม ๗ กอง

---

[๒๐] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๘.

[๒๑] พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร, **พระอภิธรรมมัตสังคหะ ๘ ปริเฉท**, (กรุงเทพมหานคร : ประชุมทองการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๖.

กระจายทั้ง ๗ กอง ออกเป็น ๓๗ จึงเรียกว่า โพธิปักขิยธรรม เป็นธรรมที่จะให้ตรัสรู้แก่ผู้ศึกษาและปฏิบัติ[๒๒]

อาจกล่าวได้ว่าการฝึกจิตถือเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด จุดประสงค์ของการฝึกจิตไม่ได้มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การได้อิทธิปาฏิหาริย์ แต่อยู่ที่การหลุดพ้นหรือวิมุตติ การได้ฤทธิ์ต่าง ๆ นั้น ถือเป็นผลพลอยได้ของการฝึกจิตเท่านั้น และฤทธิ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยการฝึกจิต ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงฤทธิ์ไว้ถึง ๑๐ อย่างด้วยกัน คือ

๑) อธิษฐานอิทธิ ฤทธิ์อธิษฐาน

๒) วิกุพพนาอิทธิ ฤทธิ์ที่ทำเป็นได้หลายอย่าง

๓) มโนมยอิทธิ ฤทธิ์สร้างรูปมีใจครอง

๔) ญาณวิปผาราอิทธิ ฤทธิ์มีญาณปกป้อง

๕) สมาธิวิปผาราอิทธิ ฤทธิ์มีสมาธิปกป้อง

๖) อริยอิทธิ ฤทธิ์ของพระอริยะ

๗) กัมมวิปากชาอิทธิ ฤทธิ์ที่เกิดแต่ผลกรรม

๘) ปุญญวโตอิทธิ ฤทธิ์ของผู้มีบุญ

๙) วิชชามยอิทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยวิชชา

๑๐) ตัตถ ตัตถ สัมมา ปโยคปัจจยา อิชฌนัฏเฐน อิทธิฤทธิ์ที่หมายความว่าเป็นเครื่องสำเร็จ เพราะความประกอบโดยชอบในกิจนั้น ๆ เป็นปัจจัย[๒๓]

ฤทธิ์แต่ละชนิดมีอรรถาธิบายดังนี้

๑) ฤทธิ์อธิษฐาน คือ ฤทธิ์ผู้ปฏิบัติมีความชำนาญในการฝึกจิตจนได้ฌานและสมาบัติ เมื่อต้องการที่จะแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ก็ย่อมทำได้ด้วยการอธิษฐานจิต เช่น คนเดียวอธิษฐานให้เป็นหลายคนก็ได้ หรือหลายคนอธิษฐานให้เป็นคนเดียวก็ได้ หรือผู้ได้อโลกากสิณสมาบัติย่อมนึกถึงฝา กำแพง ภูเขา แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นที่ว่างก็ย่อม

---

[๒๒] พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร, **พระอภิธรรมมัตสังคหะ ๕ ปริเฉท**, หน้า ๒๒๘.

[๒๓] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๒.

เป็นที่ว่าง ย่อมทะลุฝากำแพงไปได้ไม่ติดขัดเหมือนเดินไปในที่กลางแจ้ง เพราะเป็นผู้ชำนาญแห่งจิตอย่างนี้ เป็นต้น

๒) ฤทธิ์ที่ทำเป็นได้หลายอย่าง หรือแปลงได้หลายอย่าง คือ ฤทธิ์ที่ผู้ปฏิบัติมีความชำนาญในการฝึกจิตจนได้ฌานสมาบัติ ย่อมแปลงเพศตนเองได้หลายอย่าง เช่น แปลงเพศเป็นงูบ้าง เป็นนาคบ้าง เป็นครุฑบ้าง เป็นยักษ์บ้าง แสดงเป็นราชสีห์บ้าง เหล่านี้เป็นต้น

๓) ฤทธิ์ที่สร้างรูปมีใจครอง หรือฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ คือ ฤทธิ์ที่ผู้ปฏิบัติมีความชำนาญในการฝึกจิตจนได้ฌานสมาบัติ ย่อมเนรมิตร่างกายของตนเองให้เป็นร่างกายอีกร่างหนึ่งที่มีจิตใจ มีอวัยวะครบทุกอย่าง เช่น พระจุลปัณถกเนรมิตตนเองให้เป็นพัน ๆ องค์ เป็นต้น

๔) ฤทธิ์ที่มีญาณปกป้อง คือ ฤทธิ์ของท่านผู้จะบรรลุอรหันต์ เป็นฤทธิ์ที่เกิดขึ้นด้วยอนุภาพแห่งญาณที่ได้สั่งสมไว้ในปางก่อน แม้จะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นในชีวิตของท่านผู้นั้น เมื่อท่านยังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์ เหตุร้ายนั้นก็ไม่สามารถทำอันตรายแก่ท่านได้ เพราะท่านมีญาณปกป้องอยู่ เช่น ท่านพระพากุละ ที่เมื่อตอนเด็กถูกปลากลืนลงไป เมื่อท่านอยู่ในท้องปลา ก็ไม่ได้มีอันตรายอะไร เพราะท่านมีฤทธิ์ คือ ญาณที่สั่งสมไว้ในปางก่อนคุ้มครองรักษาอยู่

๕) ฤทธิ์ที่มีสมาธิปกป้อง คือ ฤทธิ์ที่ปกป้องด้วยอำนาจสมาธิ ผู้ปฏิบัติละนิวรณ์ธรรมทั้งห้าได้ด้วยปฐมฌาน ละวิตกวิจารได้ด้วยทุติยฌาน ละปีติได้ด้วยตติยฌาน อย่างนี้เป็นต้น เมื่อละได้อย่างนี้จะมีกำลังแห่งฤทธิ์ที่เกิดด้วยอำนาจของสมาธิปกป้องอยู่ เช่น พระสารีบุตร ขณะพักอยู่ที่วิหารชื่อว่า กโปตกันทรา ปลงผมเสร็จใหม่ ๆ คืนนั้นเดือนหงาย ท่านออกมานั่งสมาธิอยู่กลางแจ้ง ขณะที่นั่งสมาธิอยู่นั้นถูกยักษ์ตนหนึ่งใช้กระบองตีที่ศีรษะของท่านอย่างรุนแรง พระเถระไม่ได้เป็นอันตรายจากการถูกตีนั้น เพราะท่านได้สมาบัติอันเกิดจากสมาธิอยู่

๖) ฤทธิ์ของพระอริยะ คือ ฤทธิ์ที่เกิดแก่ท่านผู้บรรลุอรหันตผลแล้ว ฤทธิ์ชนิดนี้ย่อมทำให้พระอรหันต์เห็นสิ่งที่เป็นปฏิกูลน่าเกลียดกลายเป็นสิ่งไม่ปฏิกูลไม่น่าเกลียด เมื่อเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย รู้ธรรมด้วยใจ ไม่ดีใจไม่เสียใจด้วยการต่าง ๆ นั้น เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้ เรียกว่า ฤทธิ์ของพระอริยะ

๗) ฤทธิ์ที่เกิดแต่ผลกรรม เช่น การบินไปในอากาศโดยไม่ได้ฌาณสมาบัติของนกทุกจำพวกและฤทธิ์ของพวกเทวดา หรือของมนุษย์ผู้เกิดเมื่อสมัยต้นกัปป์ ที่เหาะไปได้โดยไม่ต้องมีฌานสมาบัติเหล่านี้ เรียกว่า ฤทธิ์ที่เกิดแต่ผลกรรม

๘) ฤทธิ์ของผู้มีบุญ คือ ฤทธิ์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่เคยทำบุญไว้มาก สั่งสมบุญไว้มาก ด้วยอำนาจของบุญที่เคยทำไว้มากแต่ปางก่อน ย่อมทำให้เป็นผู้มีฤทธิ์โดยไม่ต้องได้ฌานสมาบัติ

๙) ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิชชา คือ ฤทธิ์ของพวกวิชชาธร ย่อมเหาะไปในอากาศได้ ย่อมแสดงรูปลักษณะต่าง ๆ ได้ เช่น เนรมิตพลช้าง พลม้า หรือรถศึกได้ ในคัมภีร์วิมุตติมรรคกล่าวว่า ผู้มีคาถาอาคมร่ายเวทมนต์แล้วเหาะไปในอากาศ เขาทำให้ปรากฏมีช้าง ม้า และรถ หรือกองทัพนานาชนิดในอากาศนั้น อย่างนี้ก็เรียกว่า ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิชชา

๑๐) ฤทธิ์ที่เกิดด้วยความสำเร็จในกิจการที่ชอบ คือ ฤทธิ์ที่เกิดด้วยความเพียรพยายามกระทำกิจการงานต่าง ๆ ที่ถูกต้อง แล้วประสบความสำเร็จ เช่น ภิกษุผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมเมื่อได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ อย่างนี้เรียกว่า ฤทธิ์ที่เกิดด้วยการประกอบกิจที่ชอบ หรือการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หรือตั้งใจทำงานของตนที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มสติกำลัง จนกิจการที่ทำนั้นประสบความสำเร็จขึ้นมา อย่างนี้ก็เรียกว่าฤทธิ์ที่เกิดจากการประกอบกิจการที่ชอบได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุปฤทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงเกิดจากการฝึกจิต แม้จิตจะไม่มีรูปร่างและไม่รู้แน่ว่าอยู่ในส่วนใดของร่างกายก็จริง แต่จิตนี้มีทางออกที่เรียกว่า “ทวาร” ออกรับอารมณ์ถึง ๖ ทาง และทางออกเหล่านี้ก็อยู่ที่ตัวเรานี้เอง คือ

๑. ทางตา	ที่เรียกว่า	จักขุทวาร
๒. ทางหู	ที่เรียกว่า	โสตทวาร
๓. ทางจมูก	ที่เรียกว่า	ฆานทวาร
๔. ทางลิ้น	ที่เรียกว่า	ชิวหาทวาร
๕. ทางกาย	ที่เรียกว่า	กายทวาร
๖. ทางใจ	ที่เรียกว่า	มโนทวาร

การฝึกจิต ก็คือ ควบคุมจิตที่ออกรับอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ นี้เอง เพราะเมื่อจิตออกรับอารมณ์ทางทวารใด ก็ใช้สติควบคุม กำกับการรับรู้อารมณ์ทางทวารนั้น ๆ แล้วใช้วิธีเจริญกรรมฐานหรือภาวนา ทำให้จิตสงบ และสว่างได้ มีฤทธิ์ได้ เป็นผลสัมฤทธิ์ทางจิตจากการฝึกชำนาญแล้ว

ในคัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม พระอาจารย์ทั้งหลายได้ให้คำจำกัดความธรรมชาติของจิตไว้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๓ อย่าง คือ

๑. มีการคิดหรือรับรู้อารมณ์ (จินฺเตตีติ จิตฺตํ, อารมฺมณํ วิชานาตีติ อตฺโถ – ธรรมชาติที่ชื่อว่า จิต เพราะอรรถว่า คิด คือ รู้อารมณ์)

๒. เป็นเหตุให้เจตสิกทั้งหลายรู้อารมณ์ (จินฺเตติ เอเตน กรณภูเตน สมฺปยุตฺตธมฺมาติจิตฺตํ – ธรรมชาติที่ชื่อว่า จิต เพราะเป็นเหตุให้ สัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกทั้งหลายรู้อารมณ์)

๓. ทำให้สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตวิจิตรพิสดาร (จิตฺตํ กโรตีติ จิตฺตํ – ธรรมชาติที่ชื่อว่า จิต เพราะทำสัตว์และสิ่งของทั้งหลายให้วิจิตร)[๒๔]

๒.๓ ระดับของอิทธิปาฏิหาริย์

ระดับปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนานั้น แบ่งเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างอิทธิปาฏิหาริย์ระดับโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม อิทธิปาฏิหาริย์ทั้ง ๒ ประการ มีความประสงค์เหมือนกันแต่แตกต่างกันตรงจุดมุ่งหมายและผู้แสดงปาฏิหาริย์ ดังนี้

๒.๓.๑ ปาฏิหาริย์ในระดับโลกียธรรม

ปาฏิหาริย์ในระดับนี้อยู่ในระดับปุถุชน กล่าวคือ การแสดงปาฏิหาริย์สำหรับผู้ที่ยังไม่สิ้นไฟแห่งกิเลสหรือยังมีกิเลส มี ๕ ชนิด ได้แก่

๑) อิทธิวิธี หมายถึง วิธีแสดงฤทธิ์

---

[๒๔] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๑ – ๒ – ๖ จิต เจตสิก รูป นิพพาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์ การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕ – ๗.

๒) ทิพพโสต หมายถึง เป็นผู้มีหูทิพย์

๓) เจโตปริยญาณ หมายถึง ผู้ที่สามารถกำหนดใจผู้อื่นได้อย่างแม่นยำ

๔) ปุพพนิวาสานุสสติ หมายถึง เป็นผู้มีฤทธิ์ในการระลึกชาติได้

๕) ทิพพจักขุ หมายถึง เป็นผู้มีตาทิพย์[๒๕]

เมื่อกล่าวโดยสรุป ปาฏิหาริย์ในระดับโลกียธรรม เป็นปาฏิหาริย์ที่บุคคลสามัญชนทั่วไปก็สามารถแสดงได้ โดยเฉพาะผู้ที่มีศีล สมาธิ ปัญญา รักษากาย วาจา ใจให้บริสุทธิ์ แล้วก็สามารถแสดงปาฏิหาริย์ระดับนี้ได้ แต่พระองค์ทรงห้ามสาวกระดับอริยสาวกแสดงปาฏิหาริย์ในระดับนี้ เพราะอาจทำให้สาวกของพระองค์ยึดติดในการแสดงปาฏิหาริย์ดังกล่าว

สำหรับปุถุชน ฤทธิ์อาจเป็นโทษ ได้แก่ ผู้มีฤทธิ์เอง และแก่คนที่มาเกี่ยวข้องกับผู้มีฤทธิ์ ปุถุชนผู้มีฤทธิ์ อาจจะเกิดความเมาฤทธิ์ในลักษณะต่าง ๆ เช่นเกิดมานะว่าเราทำได้ในสิ่งที่คนอื่นทำไม่ได้ คนอื่นทำไม่ได้อย่างเรามีความรู้สึกยกตนข่มผู้อื่นกลายเป็นอสัตบุรุษไป หรืออาจเกิดความหลงใหลมัวเมาในลาภสักการะที่เกิดจากฤทธิ์นั้น นำฤทธิ์ไปใช้เพื่อก่อความชั่วความเสียหาย อย่างพระเทวทัต เป็นต้น อย่างน้อยการติดใจเพลินอยู่ในฤทธิ์นั้นก็ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติเพื่อบรรลุคุณธรรมที่สูงขึ้นไป ไม่อาจชำระกิเลสทำจิตใจให้บริสุทธิ์ได้ และเพราะฤทธิ์ของปุถุชนเป็นของเสื่อมได้ แม้แต่ความห่วงกังวลมัวยุ่งกับการรักษาฤทธิ์ก็กลายเป็นปลิโพธ คือ อุปสรรคที่ทำให้ไม่สามารถใช้ปัญญาพินิจพิจารณาตามวิธีของวิปัสสนาอย่างได้ผลดี ท่านจึงเอาฤทธิ์เป็นปลิโพธอย่างหนึ่งของวิปัสสนา เรียกว่า อิทธิปลิโพธ ซึ่งผู้จะฝึกอบรมปัญญาพึงตัดเสียให้ได้[๒๖]

ข้อเสียของฤทธิ์ที่มีในปุถุชนที่มาเกี่ยวข้องกับผู้มีฤทธิ์ คือ คนที่มาเกี่ยวข้องอาจไปเป็นเหยื่อของผู้มีฤทธิ์หรือหลอกลวงว่ามีฤทธิ์ ซึ่งมีอกุศลเจตนานำเอาฤทธิ์มาเอ่ยอ้าง เพื่อแสวงหาลาภสักการะ อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้มีข้อพึงสังเกตว่า ตามปกติผู้มีฤทธิ์ซึ่งเป็น

---

[๒๕] ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔/๗๗.

[๒๖] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๙.

ผู้ปฏิบัติชอบจะใช้ฤทธิ์ในกรณีเดียวเมื่อมีเหตุผลอันควรเพื่อเป็นการนำไปสู่การแนะนำสั่งสอนสิ่งที่ถูกต้อง คือ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ถ้าไม่มีเหตุผลเกี่ยวกับการแนะนำสั่งสอนธรรม แล้วผู้มีฤทธิ์จะใช้ฤทธิ์ทำไม นอกจากเพื่อผูกคนไว้กับตนเป็นสะพานทอดไปสู่ชื่อเสียง และลาภผล

ดังนั้น จึงควรยึดถือหลักไว้ทีเดียวว่า การใช้อิทธิปาฏิหาริย์จะต้องมีอนุสาสนีปาฏิหาริย์ตามมาด้วย ถ้าผู้ใดอ้างหรือใช้อิทธิปาฏิหาริย์โดยมิใช่เป็นเพียงบันไดที่จะนำไปสู่อนุสาสนีปาฏิหาริย์ พึงถือไว้ก่อนว่าผู้นั้นปฏิบัติผิดในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ เขาอาจมีอกุศลเจตนาหลอกลวง มุ่งแสวงหาลาภสักการะหรืออย่างน้อยก็เป็นผู้มัวเมาหลงใหลเข้าใจผิดในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์นั้น[๓๗]

๒.๓.๒ ปาฏิหาริย์ระดับโลกุตตรธรรม

ปาฏิหาริย์ระดับนี้เป็นชั้นของพระอริยะ เป็นโลกุตตรธรรม เป็นการแสดงเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์เป็นผู้เข้าใจในหลักของความจริง คือ อริยสัจ ๔ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมให้สำเร็จตามความจริงที่เรียกว่า “ปาฏิหาริย์” ดังนี้

๑) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ หมายถึง เป็นปาฏิหาริย์ที่เกิดจากความจริง ซึ่งเป็นหลักการแสดงธรรมให้พบกับความสำเร็จ เช่น พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทของพระองค์เสร็จ ก็สามารถทำให้ผู้รับฟังธรรมสำเร็จในขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมแล้วก็สามารถเข้าถึงซึ่งความสำเร็จในขั้นต่าง ๆ ตามลำดับของอริยบุคคล คือ โสดาบัน โสดาปัตติผล ดังกล่าว สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการแสดงปาฏิหาริย์เช่นกัน

๒) ทิพพโสต หมายถึง การแสดงอิทธิฤทธิ์ทางหู เป็นบุคคลที่มีหูทิพย์สามารถที่จะรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ ในระยะไกลได้หรือพูดคุยกันทางกระแสจิตของพระอรหันต์ซึ่งเป็นการแสดงฤทธิ์ทางจิตระดับโลกุตตรธรรม

---

[๓๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลั๒๕๔๖), หน้า ๔๖๓.

๓) เจโตปริยญาณ หมายถึง ญาณหรือเป็นผู้มีความรู้ที่สามารถกำหนดจิตใจของบุคคลอื่นแม่นยำ เหมือนพระพุทธองค์ทรงทราบวารจิตของสัตว์โลกทั้งหลายที่มีวารจิตต่างกันออกไปในลักษณะต่างกันตามหลักของกรรมเป็นเครื่องกำหนด

๔) ปุพเพนิวาสานุสสติ หมายถึง การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ที่เกี่ยวกับการระลึกชาติได้ของบุคคลที่ทำกิเลสให้สิ้นไป เช่น พระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกของพระองค์ที่ตัดขาดจากกิเลส แล้วจึงจะสามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นี้ได้

๕) ทิพพจักขุ หมายถึง อิทธิปาฏิหาริย์ทางสายตา เป็นบุคคลที่สามารถมองอะไรต่าง ๆ ที่อยู่ไกลได้อย่างชัดเจนเห็นภาพดังกล่าวนั้นอยู่ใกล้ ๆ

๖) อาสวักขยญาณ หมายถึง เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทำให้อาสวะทั้งหมดสิ้นไป ซึ่งเป็นการเข้าถึงซึ่งความสุขอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า[๒๘]

ถ้าเราพิจารณาฤทธิ์ที่เป็นโลกุตตรแล้ว สามารถมองในแนวการปฏิบัติจากพระจริยาวัตรของพระบรมศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย ผู้เรื่องฤทธิ์หรือปฏิบัติต่ออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์กันอย่างไร สำหรับพระพุทธเจ้าเอง ไม่ทรงโปรดทั้งอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ แต่ทรงสนับสนุนอนุสาสนีปาฏิหาริย์ และทรงใช้ข้อหลังนี้อยู่เสมอ เป็นหลักประจำพุทธกิจ มีอยู่บ้างเมื่อใช้ฤทธิ์ปราบฤทธิ์ เพื่อให้ผู้ชอบฤทธิ์ลำพองในฤทธิ์ ตระหนักในคุณค่าอันจำกัดของฤทธิ์ มองเห็นสิ่งอื่นที่ดีงามประเสริฐกว่าฤทธิ์และพร้อมที่จะเรียนรู้หรือรับฟังสิ่งอันประเสริฐนั้น ซึ่งจะทรงชี้แจงสั่งสอนแก่เขาด้วยอนุสาสนีย์ต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้สรุปขอบเขตจำกัดหรือจุดติดตันของอิทธิปาฏิหาริย์ตลอดถึงอำนาจสิ่งศักดิ์ทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งทำให้ไม่สามารถเป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับจุดหมายของพุทธธรรม และไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินพุทธมรรคาไม่อาจเป็นที่พึ่งอันเกษมหรือปลอดภัยได้ เหตุผลนั้นมี ๒ ประการ คือ

---

[๒๘] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๓๑/๓๐๗.

๑) ทางปัญญา อิทธิปาฏิหาริย์ เป็นต้น ไม่อาจทำให้เกิดปัญญาหยั่งรู้สัจธรรม เข้าใจสภาวธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริงได้ ดังตัวอย่างพระภิกษุมีฤทธิ์ที่เหาะไปหาคำตอบเกี่ยวกับสัจธรรมทั่วจักรวาล จนถึงพระพรหมผู้ถือตนว่าเป็นผู้สร้างผู้บันดาลโลก ก็ไม่สำเร็จ และเรื่องฤาษีมีฤทธิ์เหาะไปดูที่สุดโลกพิภพจนหมดอายุก็ไม่พบ

๒) ทางจิต อิทธิปาฏิหาริย์ ไม่อาจกำจัดกิเลสหรือดับความทุกข์ได้จริง จิตใจมีความขุ่นมัว กลัดกลุ้ม เร่าร้อน ถูกโลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำ ก็ไม่สามารถแก้ไขให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้ แม้จะใช้ฌานสมาบัติข่มไว้ ก็ทำได้เพียงชั่วคราว กลับออกมาสู่การเผชิญโลกและชีวิตตามปกติ เมื่อใดกิเลสและความทุกข์ก็หวนคืนมารังควาญได้อีกเมื่อนั้น ยิ่งกว่านั้น อิทธิปาฏิหาริย์อาจกลายเป็นเครื่องมือรับใช้กิเลสไป ดังเรื่องพระเทวทัตเป็นตัวอย่าง[๒๖]

---

[๒๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า ๔๖๕-๔๖๖.

บทที่ ๓

หลักธรรมที่ทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์

ความเชื่อความศรัทธาโดยธรรมชาติของมนุษย์ เป็นบ่อเกิดทางลัทธิศาสนาซึ่งเป็นความหวังเป็นที่พึ่งในด้านจิตใจ ปาฏิหาริย์ก็เช่นกันมีมาก่อนพระพุทธศาสนา เกิดจากพวกฤาษี นักพรตที่บำเพ็ญตบะ เพื่อแสวงหาความจริงของชีวิต เมื่อการแสวงหาความจริงได้พบกับประสบการณ์ทางจิตเกิดขึ้น อาจจะเป็นไปโดยบังเอิญ หรือเกิดขึ้นเองโดยพลังอำนาจของจิตก็ได้ ประสบการณ์ทางจิตจึงเป็นที่มาของปาฏิหาริย์ พระพุทธศาสนาบังเกิดในโลกยุคต้น ๆ การแสดงปาฏิหาริย์จึงมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะมนุษย์มีความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์มาก่อนที่จะเกิดพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้ศึกษาจะศึกษาหลักธรรมที่ทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ ได้แก่ กรรมฐาน ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่กล่าวได้ว่าเป็นวิชาชั้นยอด ขั้นสูงสุดอยู่ในภาคปฏิบัตินั่นคือ กรรมฐาน กรรมฐานเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาสามารถกล่าวได้ว่า ผู้ที่ยังไม่เข้าใจหรือยังไม่ปฏิบัติกรรมฐาน ผู้นั้นชื่อว่ายังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา

กรรมฐาน แปลว่า ที่ตั้ง (ฐาน) แห่งการงาน (กรรม) แต่หมายถึงการงานทางใจ และเป็นงานที่มีคุณค่าสูงมาก ฉะนั้น กรรมฐานจึงเป็นงานที่ประเสริฐของใจ เป็นงานที่ทำให้จิตมีค่าสูงขึ้น เพราะใจที่ไม่มีกรรมฐาน เป็นใจที่ไม่ฝึกฝน มักจะวุ่นวายฟุ้งซ่าน ไร้สมรรถภาพ และอ่อนแอ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคมได้ง่าย เหมือนกับคนที่ว่างงาน ไม่มีงานทำ ย่อมไม่ก้าวหน้าไปได้เพราะปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยไร้ประโยชน์ แต่ใจที่มีกรรมฐานเป็นใจมีค่าสูงฉะนั้น การบำเพ็ญกรรมฐานก็คือ การทำความดีชั้นพิเศษให้แก่ใจนั้นเอง งานที่ทำใจให้ประเสริฐนี้นอกจากจะเรียกว่า "กรรมฐาน" แล้วก็มีศัพท์เรียกอีกอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาว่า "ภาวนา" ซึ่งหมายถึงการอบรมใจหรือการพัฒนาจิต

กรรมฐานหรือภาวนามี ๒ อย่าง คือ

๑. สมถกรรมฐาน หรือ สมถภาวนา

๒. วิปัสสนากรรมฐาน หรือ วิปัสสนาภาวนา

การบำเพ็ญสมถกรรมฐานหรือสมถภาวนา ก็เพื่อทำจิตให้สงบ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวงลงได้ในที่สุด สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชชา (ภาวนา) มี ๒ คือ สมถะและวิปัสสนา"[๑]

๓.๑ สมถกรรมฐาน

สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา หมายถึงอุบายที่ทำให้จิตสงบ หรือธรรมที่ทำให้จิตสงบจากนิวรณ์ ฉะนั้น การบำเพ็ญสมถกรรมฐาน ก็คือการปฏิบัติอยู่ในจิตตสิกขาและจิตตสิกขานี้คือการทำสมาธิเพื่อกำจัดกิเลสอย่างกลางนั่นเอง การที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกสมาธิว่า "จิตตสิกขา" ก็เพราะว่าเป็นการฝึกจิตโดยตรง[๒] สมถะ แปลง่าย ๆ ว่า ความสงบ แต่ที่ใช้ทั่วไปหมายถึง วิธีทำใจให้สงบ ขยายความว่าข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกจิตให้เกิดความสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นได้ฌานระดับต่าง ๆ จุดมุ่งหมายของสมถะ คือ สมาธิซึ่งหมายเอาสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน หลักการของสมถะ คือ กำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเรียกว่าอารมณ์ ให้แน่วแน่จนจิตน้อมดิ่งอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว เรียกกันว่าจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งหรือจิตมีอารมณ์อันเดียว ความแน่วแน่หรือตั้งมั่นของจิตนี้เรียกว่าสมาธิ เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้ว ก็จะเกิดภาวะจิตที่เรียกว่าฌาน

---

[๑] องฺ.เอก. (ไทย). ๒๐/๒๗๕/๗๗.

[๒] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑-๔๒.

ฌานนี้แบ่งเป็นระดับต่าง ๆ ระดับที่กำหนดเอารูปธรรมเป็นอารมณ์เรียกว่า รูปฌาน หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ฌาน มี ๔ ขั้น ระดับที่กำหนดอรูปธรรมเป็นอารมณ์เรียกว่าอรูปฌาน มี ๔ ขั้น ทั้งรูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ รวมเรียกว่า สมาบัติ ๘ ภาวะจิตในฌานนั้น เป็นภาวะที่สุขสงบผ่องใส ไม่มีความเศร้าหมองขุ่นมัว ไม่มีสิ่งรบกวนให้สะดุดหรือติดข้องอย่างใด ๆ เรียกว่า ปราศจากนิวรณ์ ท่านอนุโลมเรียกว่า เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสตลอดเวลาที่ยังอยู่ในฌานนั้น ๆ แต่เมื่อออกจากฌานแล้วกิเลสกลับมีได้อย่างเดิม ท่านจึงเรียกว่าเป็นวิกขัมภนนิโรธ หรือวิกขัมภนวิมุตติ คือ ดับกิเลส หรือหลุดพ้นด้วยเอาสมาธิข่มไว้ นอกจากฌานแล้วสมถะยังมีผลพลอยได้ที่สืบเนื่องจากฌานนั้นอีก คือ อาจทำให้เกิดความสามารถพิเศษที่เรียกว่า อภิญญา ๕ อย่าง ได้แก่ แสดงฤทธิ์ได้ อ่านใจคนได้ ระลึกชาติได้ และหูทิพย์ ตาทิพย์[๓]

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงอารมณ์ของสมถกรรมฐาน หรือ วิธีปฏิบัติกรรมฐานไว้ ๔๐ อย่าง โดยแบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้

๑. กสิณ ๑๐

๒. อสุภะ ๑๐

๓. อนุสสติ ๑๐

๔. พรหมวิหาร ๔

๕. อาหาเร ปฏิกูลสัญญา ๑

๖. จตุธาตุววัตถาน ๑

๗. อรูปฌาน ๔[๔]

---

[๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๙.

[๔] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๒ - ๑๘๓.

ในบรรดาสมถกรรมฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กสิณ ๑๐ อย่าง ที่ทำให้ผู้ฝึกจิตสามารถทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์ได้ และเกิดได้ถ้าหากผู้ปฏิบัติฝึกจิตอย่างจริงจัง แต่การปฏิบัติจะเกิดผลสัมฤทธิ์เพียงใดขึ้นอยู่กับความพยายามและการปฏิบัติที่ถูกต้อง

ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้ศึกษาจะศึกษาเฉพาะกสิณ ๑๐ อย่าง เท่านั้น

กสิณ ๑๐ คือ

๑. กสิณที่มีดินเป็นอารมณ์ (ปฐวีกสิณ)
๒. กสิณที่มีน้ำเป็นอารมณ์ (อาโปกสิณ)
๓. กสิณที่มีไฟเป็นอารมณ์ (เตโชกสิณ)
๔. กสิณที่มีลมเป็นอารมณ์ (วาโยกสิณ)
   ๔ อย่างนี้เรียกว่า ภูตกสิณ
๕. กสิณที่มีสีเขียวเป็นอารมณ์ (นีลกสิณ)
๖. กสิณที่มีสีเหลืองเป็นอารมณ์ (ปีตกสิณ)
๗. กสิณที่มีสีแดงเป็นอารมณ์ (โลหิตกสิณ)
๘. กสิณที่มีสีขาวเป็นอารมณ์ (โอทาตกสิณ)
   ๔ อย่างนี้เรียกว่า วัณณกสิณ
๙. กสิณที่มีแสงสว่างเป็นอารมณ์ (อาโลกกสิณ)
๑๐. กสิณที่มีช่องอากาศเป็นอารมณ์ (ปริจฉินนากาสกสิณ)

ผู้บำเพ็ญกรรมฐานในพระพุทธศาสนาหรืออาจารย์กรรมฐาน ผู้สอนผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจในเรื่องจริตของตนหรือของบุคคลนั้น ๆ เสียก่อนว่าเหมาะกับกรรมฐานประเภทใดแล้วจึงลงมือปฏิบัติกรรมฐานที่เหมาะกับจริตของตน หรือให้กรรมฐานที่เหมาะกับจริตของบุคคลนั้น ๆ การศึกษาเรื่องจริตจึงเป็นวิธีการทางจิตวิทยาที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายทรงใช้และใช้มากในการสอนกรรมฐาน หรือการสอนทั่วไป

จริตหรือจริยามี ๖ ประการ คือ

๑. ราคจริต ประพฤติหนักไปในทางรักสวยรักงาม

๒. โทสจริต ประพฤติหนักไปในทางโทสะ มักโกรธง่าย

๓. โมหจริต ประพฤติหนักไปในทางโมหะ มักหลงงมงาย

๔. สัทธาจริต ประพฤติหนักไปในทางความเชื่อ มักเชื่อง่าย

๕. พุทธิจริต ประพฤติหนักไปในทางความรู้ การใช้ความคิดพิจารณามักเชื่อแต่ความรู้ของตน

๖. วิตกจริต ประพฤติหนักไปในวิตกกังวล มักฟุ้งซ่าน[๕]

คนที่มีความประพฤติ หรืออุปนิสัยใจคอหนักไปในทางใดก็เป็นคนที่มีจริตอย่างนั้นเป็นเจ้าเรือน แต่ไม่ได้หมายความว่าคนเช่นนั้นจะไม่มีจริตอย่างอื่นอยู่ด้วย เพราะปุถุชนทุกคนยังละราคะ โทสะ และโมหะไม่ได้ จึงย่อมมีกิเลสเหล่านี้ปนอยู่ด้วย คนหนึ่งอาจจะมีจริตหลายอย่างปนอยู่ เป็นเพียงแต่ว่ามีความประพฤติหนักไปทางใดมาก ก็เป็นคนมีจริตอย่างนั้น เช่น หนักไปทางราคะก็เป็นคนราคจริต หนักไปทางโทสะก็เป็นคนโทสจริต หนักไปทางโมหะ ก็เป็นคนโมหจริต เป็นต้น

ในจริตทั้ง ๖ นี้ เมื่อมาปนคละกันให้มีส่วนที่ใกล้เคียงหรือเสมอกัน (สภาค) แล้วก็มีเพียง ๓ อย่างเท่านั้น คือ

คู่ที่หนึ่ง ราคจริตกับสัทธาจริต

คู่ที่สอง โทสจริตกับพุทธิจริต

คู่ที่สาม โมหจริตกับวิตักกจริต[๖]

---

[๕] วิสุทธิมรรค ๑/๑๒๗.

[๖] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า ๕๑.

กรรมฐานที่เหมาะกับจริต

การศึกษาให้ทราบเรื่องจริต ก็เพื่อเลือกกรรมฐานให้เหมาะกับจริตนั้น ๆ นั่นเอง ดังนั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์จึงได้กล่าวว่า กรรมฐานอะไรบ้างเหมาะกับจริตนั้น ๆ ซึ่งจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพื่อสะดวกสำหรับผู้ปฏิบัติจิตตภาวนา ดังนี้

๑. คนราคจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๑๑ คือ อสุภ ๑๐ และ กายคตาสติ ๑

๒. คนโทสจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๘ คือ วัณณกสิณ ๔ และพรหมวิหาร ๔

๓. คนโมหจริต และวิตักกจริต ควรเจริญอานาปานสติกรรมฐานอย่างเดียว

๔. คนสัทธาจริต ควรเจริญอนุสสติ ๖ ข้อข้างต้น

๕. คนพุทธิจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๔ คือ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหารปฏิกูลสัญญา และจตุธาตุววัตถาน

ส่วนกรรมฐาน ๘ คือ อรูปกัมมัฏฐาน ๔ ภูตกสิณ ๔ เหมาะแก่จริตทั่วไปแต่อรูปกรรมฐาน ไม่ควรเจริญก่อนต่อเมื่อได้กรรมฐานเป็นพื้นมาก่อนจนได้บรรลุฌาน ๔ แล้วจึงควรเจริญ เพราะเป็นกรรมฐานที่มีอารมณ์ละเอียดและปรากฏได้ยากมาก

ลักษณะของจริตทั้ง ๖ และกรรมฐานที่เหมาะกับจริตนั้น ท่านกล่าวไว้ค่อนข้างละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกและในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้ตามแนวของอาจารย์ทั้งหลายทางพระพุทธศาสนาในยุคหลังเท่านั้น จึงไม่ควรถือเป็นเกณฑ์ตายตัวที่เดียวว่า คนจริตนั้นเท่านั้นเหมาะกับกรรมฐานชนิดนั้น จะเจริญกรรมฐานอย่างอื่นไม่ได้ แต่ท่านก็ได้บอกลักษณะของจริตนั้น ๆ ไว้อย่างมีเหตุผลและน่าสนใจมาก[๗]

นิวรณ์ ๕

ผู้บำเพ็ญสมาธิหรือสมถกรรมฐาน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจเรื่องนิวรณ์ เพราะนิวรณ์เป็นศัตรูสำคัญของสมาธิ เป็นตัวทำจิตใจให้เศร้าหมองเดือดร้อน ปกติว่าจิตคนเราทุกคนนั้นเป็นธรรมชาติประภัสสร คือ ผุดผ่องแต่มาขุ่นมัวไปเพราะกิเลสที่จรมา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

---

[๗] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๕๕-๕๖.

"ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ, ตญฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ" แปลว่า "จิตนี้ผุดผ่องและจิตนั้นแลหลุดพ้นแล้วจากอุปกิเลสที่เกิดขึ้นภายหลัง"[๘]

กิเลสที่จรเข้ามาทำให้จิตให้เศร้าหมองนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "อาคันตุกกิเลส" อาคันตุกะ แปลว่า "ผู้จรมา ผู้มาเยี่ยมเยียน" กิเลสที่จรมาทำจิตให้มัวหมองและกันจิตไม่ให้บรรลุความดี หรือคุณวิเศษนี้เรียกว่า "นิวรณ์"

นิวรณ์ แปลว่า "เครื่องกั้น หรือเครื่องขัดขวาง" คือ กั้น หรือ ขัดขวางไม่ให้เราประสบความเจริญ ไม่ให้เราทำสมาธิได้ผลไม่ให้เราได้รับความสุข แต่กั้นไว้แล้วทำให้เราได้รับความทุกข์ ไม่บรรลุฌาน หรือคุณความดี

นิวรณ์ มีอยู่ ๕ อย่าง คือ

๑. กามฉันท์ ความรักใคร่ในทางกาม

๒. พยาบาท ความปองร้าย ความอาฆาต

๓. ถีนมิทธะ ความท้อแท้และความง่วงซึม

๔. อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและความรำคาญ

๕. วิจิกิจฉา ความสงสัยลังเลใจในหลักธรรมไม่อาจตัดสินใจในการปฏิบัติได้

นิวรณ์ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นตัวการสำคัญที่ทำลายความสงบสุขของคนเรา เพราะทำให้จิตของคนเรามัวหมองผิดจากภาวะปกติไป ท่านจึงให้กำจัดเสียจึงจะพัฒนาจิตให้สูงขึ้นได้โดยธรรมชาติของจิตแท้ ๆ นั้น ท่านเปรียบเหมือนทองคำเนื้อบริสุทธิ์ ปกติว่าทองคำนั้นหากเป็นทองคำแท้ จะมีเนื้อบริสุทธิ์ อ่อน สวยงาม และมีค่ามาก แต่ทองคำนั้นจะไม่บริสุทธิ์ไม่อ่อน ไม่สวย และมีค่าลดลงได้ ถ้าหากว่าถูกสิ่งปลอมปน ๕ ชนิด เข้าปลอมปน คือ

๑. เหล็ก (อโย)

๒. ทองแดง (โลหํ)

๓. ดีบุก (ติปุ)

---

[๘] องฺ.เอก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๙.

๔. ตะกั่ว (สีลํ)

๕. เงิน (สชฺฌํ)[๘]

ในคัมภีร์ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงเหตุเกิดนิวรณ์ไว้ ว่ามี ๕ ประการ เช่นกัน คือ

๑. สุภนิมิต คือ ความรักสวยรักงาม เป็นเหตุเกิดกามฉันท์

๒. ปฏิฆนิมิต คือ การกระทบกระทั่งจิต เป็นเหตุเกิดพยาบาท

๓. อรติ ความไม่พอใจ ตันทิ ความเกียจคร้าน วิชัมภิกา ความอ่อนเพลีย ภัตตสัมมทะ การเมาอาหาร เจตโส ลีนัตตัง การที่จิตหดหู่ ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นเหตุเกิดถีนมิทธะ

๔. เจตโส อวูปสมะ การที่ใจไม่สงบ เป็นเหตุเกิดอุทธัจจกุกกุจจะ

๕. อโยนิโสมนสิการ การไม่ทำใจโดยแยบคาย เป็นเหตุเกิดวิจิกิจฉา[๑๐]

ในคัมภีร์ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายเช่นกัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุที่ทำให้นิวรณ์ดับว่ามีลักษณะ ๕ ประการเหมือนกัน คือ

๑. อสุภนิมิต การกำหนดว่าไม่งาม เป็นเหตุให้กามฉันท์ดับ

๒. เมตตาเจโตวิมุตติ การที่มีจิตเมตตา เป็นเหตุให้พยาบาทดับ

๓. วิริยะ ความเพียร เป็นเหตุให้ถีนมิทธะดับ

๔. เจตโส วูปสมะ การสงบใจ เป็นเหตุให้อุทธัจจะกุกกุจจะดับ

๕. โยนิโสมนสิการ การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย เป็นเหตุให้วิจิกิจฉาดับ[๑๑]

ในการฝึกจิตทางพระพุทธศาสนาเรียกสิ่งแวดล้อมที่ว่า "สัปปายะ" และเรียกสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีว่า "อสัปปายะ"

---

[๘] องฺ.ปญฺจ. (ไทย) ๒๒/๒๓/๑๗.

[๑๐] สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๓๕๘-๓๖๒/๓๔-๖๕.

[๑๑] สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๓๕๘-๓๖๒/๖๔-๖๕.

สัปปายะ แปลว่า สบาย เหมาะสม หรือ ถูกกัน ส่วนอสัปปายะ ก็มีนัยตรงกันข้าม คือ ไม่สบาย ไม่เหมาะสม หรือไม่ถูกกัน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านได้กล่าวถึง สัปปายะ ๗ อย่าง ซึ่งควรคำนึงถึงในการฝึกจิตคือ

๑. ที่อยู่อาศัย

๒. อาชีพหรือโคจร

๓. ถ้อยคำ

๔. บุคคล

๕. อาหาร

๖. ฤดู

๗. อริยาบถ[๑๒]

เมื่อกล่าวถึงการฝึกจิต หรือสถานที่บำเพ็ญสมาธิพระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ไปที่ป่าโคนไม้ หรือ เรือนว่าง ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ไปสู่ราวป่า ไปสู่โคนไม้หรือสุญญาคาร (เรือนว่าง) แล้วนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น"[๑๓]

ในเรื่องสัปปายะและไม่เป็นสัปปายะนี้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านได้กล่าวสรุปไว้ว่า

"ผู้ฝึกจิตพึงเว้นจากเหตุอันไม่สัปปายะ ๗ อย่างเหล่านี้ คือ ที่อยู่ ๑ โคจร ๑ ถ้อยคำ ๑ บุคคล ๑ โภชนะ ๑ ฤดู ๑ อิริยาบถ ๑ พึงเสพเฉพาะเหตุอันเป็นสัปปายะ ๗ อย่าง เพราะเมื่อผู้ฝึกจิตท่านใดปฏิบัติอยู่อย่างนี้โดยกาลไม่นานนัก อัปปนาสมาธิก็ย่อมมีบังเกิดมีขึ้น"[๑๔]

---

[๑๒] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๗๓.

[๑๓] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๔/๓๒๔.

[๑๔] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๗๓.

นิมิต ๓

นิมิต แปลว่า "สิ่งที่ปรากฏ" หรือ "เครื่องหมาย" หมายถึง ภาพที่เห็นในใจอันเป็นอารมณ์กรรมฐาน หรือเครื่องหมายสำหรับให้จิตกำหนดในการเจริญกรรมฐาน สิ่งที่เรียกว่านิมิต ก็คือวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นรูปและสามารถเห็นได้ด้วยตา เช่น กสิณ ๑๐ หรือ อสุภะ ๑๐ เป็นต้น ผู้เจริญกรรมฐานถือรูปนั้นเป็นอารมณ์เพื่อกันจิตไม่ให้แกว่งไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ในการวิจัย ผู้วิจัยยกเอากสิณ ๑๐ เพียงหมวดเดียวที่เห็นว่าเหมาะกับจริตของบุคคลโดยทั่วไป ซึ่งสามารถกำหนดอารมณ์ได้ง่ายกว่ากรรมฐานหมวดอื่น ๆ มี อสุภะ ๑๐ เป็นต้น

นิมิต มี ๓ อย่าง คือ

๑. บริกรรมนิมิต นิมิตในบริกรรม

๒. อุคคหนิมิต นิมิตติดตา

๓. ปฏิภาคนิมิต นิมิตเทียบเคียง[๑๕]

๑) บริกรรมนิมิต คือ ผู้เจริญกรรมฐานเพ่งดูวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เช่น กสิณ ๑๐ วัตถุที่เพ่งดูและนึกดูเป็นอารมณ์นั้นเรียกว่า บริกรรม และจัดเป็นบริกรรมนิมิต ตัวอย่างในการเพ่งกสิณ ๑๐ คือ

(๑) ปฐวีกสิณ เอาดินเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า ปฐวี ๆ หรือดิน ๆ

(๒) อาโปกสิณ เอาน้ำเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อาโป ๆ หรือน้ำ ๆ

(๓) เตโชกสิณ เอาไฟเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า เตโช ๆ หรือไฟ ๆ

(๔) วาโยกสิณ เอาลมเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วาโย ๆ หรือลม ๆ

(๕) นีลกสิณ เอาสีเขียวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า นีลํ ๆ หรือสีเขียว ๆ

(๖) ปีตกสิณ เอาสีเหลืองเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า ปีตํ ๆ หรือสีเหลือง ๆ

(๗) โลหิตกสิณ เอาสีแดงเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า โลหิตํ ๆ หรือสีแดง ๆ

(๘) โอทาตกสิณ เอาสีขาวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า โอทาตํ ๆ หรือสีขาว ๆ

---

[๑๕] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔๓๘.

(๙) อากาสกสิณ เอาอากาศเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อากาโส ๆ หรือ อากาศ ๆ

(๑๐) อาโลกกสิณ เอาแสงสว่างเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อาโลโก ๆ หรือ แสงสว่าง ๆ[๖]

๒) อุคคหนิมิต นิมิตติดตา ได้แก่ บริกรรมนิมิตนั้นเองที่เพ่งหรือ กำหนดแม่นในใจตนติดตาแม้หลับตาแล้วก็ยังเห็นอยู่ เช่น เพ่งกสิณจนติดตา หรือเพ่งอสุภะ เช่น ซากศพ จนซากศพนั้นติดตาแม้หลับตาแล้วก็ตามนิมิต (รูป) ที่เพ่งและนึกดูจนติดตาอย่างนี้ เรียกว่า "อุคคหนิมิต"

อุคคหนิมิตนี้ สามารถทำให้เกิดขึ้นในกรรมฐาน (อารมณ์กรรมฐาน) ทั้ง ๔๐ ถ้าเป็นอุคคหนิมิตของอานาปานสติ การกำหนดลมหายใจเข้าออกจะปรากฏออกเป็นสี คือ สีเขียว สีขาว สีเหลือง หรือสีแดง เป็นต้น

๓) ปฏิภาคนิมิต นิมิตเทียบเคียง ได้แก่ นิมิตเสมือน คือ นิมิตที่เป็นภาพเหมือนของอุคคหนิมิตนั้น เป็นสิ่งที่เกิดจากสัญญา เป็นภาพนิมิตที่บริสุทธิ์ผุดผ่องทั้งสามารถดึงขยาย ย่อส่วนได้ตามปรารถนา เช่น ให้เล็ก ให้ใหญ่ ให้สูง ให้ต่ำ หรือให้ใกล้ ให้ไกลได้ ตามปรารถนาผู้ใดได้ปฏิภาคนิมิต ผู้นั้นชื่อว่าได้บรรลุถึงอัปปนาสมาธิแล้ว คือ จิตสงบถึงขั้นฌานแล้วอย่างน้อยก็ปฐมฌาน เช่น ถ้าเพ่งปฐวีกสิณ เมื่อได้ปฏิภาคหนิมิตดินที่เพ่งนั้นจะกลายเป็นดินสีขาวสวยงามน่าดู ในกรรมฐานชนิดอื่นก็เช่นกันถ้าเพ่งกองกระดูก เมื่อเป็นปฏิภาคนิมิต กองกระดูกนั้นจะสวยงามวางอยู่เหมือนกองข้าวสุกทีเดียว ถ้าเจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออก เมื่อเป็นปฏิภาคนิมิต นิมิตที่ปรากฏนั้นจะเป็นดวงที่แจ่มใส ถ้าขยายออกจะมีลักษณะเมือนกระจกเงาหรือเหมือนแก้วมณี หรือเหมือนดวงดาว เป็นต้น

ปฏิภาคนิมิตนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า ได้เฉพาะในกรรมฐาน ๒๒ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ และอานาปานสติ การศึกษาให้เข้าใจลักษณะของนิมิตทั้ง ๓ นั้น

---

[๖] พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), **หลักปฏิบัติสมถะวิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒.

มีความจำเป็นอย่างหนึ่งในการฝึกจิต เพราะจะได้ทราบลักษณะอันแท้จริงว่าจิตของตนในขณะนั้นว่าอยู่ในระดับใด สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นคืออะไรเราจะทำอย่างไรต่อไป

นิมิต ๒ อย่างสุดท้าย คือ อุคคหนิมิต และปฏิภาคนิมิต เป็นปรากฏการณ์ของจิตในเมื่อได้รับการฝึกฝนถูกวิธี จึงแสดงออกมาให้ปรากฏและเป็นเพียงส่วนหนึ่งในบรรดาปรากฏการณ์ทางจิตตามหลักพระพุทธศาสนาอันมีอยู่เป็นจำนวนมาก[๑๗]

การเจริญสมถกรรมฐานจิตจะประณีตขึ้นตามลำดับเป็นขั้น ๆ ภาวะจิตจะสงบเป็นสมาธิถึงขั้นอัปปณาสมาธิ เป็นสมาธิที่เกิดจากองค์ฌานหรืออาจกล่าวได้ว่า ผลจากการเจริญสมถกรรมฐานจะทำให้ได้ฌานสมาบัติ ได้แก่ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔

ฌานต่าง ๆ ทั้ง ๘ นั้น แม้จะเป็นภาวะจิตที่ลึกซึ้งก็ยังเป็นเพียงโลกีย์เท่านั้นยังไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา ในภาวะแห่งฌานที่เป็นผลของสมาธินั้นกิเลสต่าง ๆ จะสงบระงับไปชั่วคราว และถอยกลับสู่สภาพเดิมได้ ไม่ยั่งยืนแน่นอนคือกิเลสระงับไปเพราะถูกกำลังสมาธิข่มไว้เหมือนเอาหินทับหญ้ายกหินออกเมื่อใดหญ้าย่อมงอกขึ้นมาใหม่ได้ แต่สามารถนำเอาฌานไปเป็นบาทเจริญวิปัสสนาได้ เพราะจิตที่เป็นสมาธิเหมาะแก่การงานควรแก่การงาน เมื่อจิตพร้อมต่อการงานแล้วก็ง่ายต่อการพัฒนาให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้น นับว่าผลของสมาธิหรือฌานมีประโยชน์ต่อการเจริญวิปัสสนาเป็นอันมาก การนำเอาฌานที่ได้จากการเจริญสมถกรรมฐาน ไม่เป็นบาทเจริญวิปัสสนาต่อเรียกว่า สมถยานิก สมถยานิก แปลว่า เอากรรมฐานเป็นยานพาหนะนำพาไปสู่วิปัสสนา แล้วนำเอาวิปัสสนาเป็นทางนำไปสู่มรรค ผล นิพพานต่อไป[๑๘] ดังได้กล่าวแล้วว่าสมถกรรมฐานอย่างมากก็ได้ถึงการแสดงฤทธิ์ แต่ถ้าไม่เจริญวิปัสสนาต่อก็จะไม่มีโอกาสบรรลุ มรรค ผล นิพพานได้

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าสมถกรรมฐานเป็นการฝึกจิตจนเกิดฌานและผู้ฝึกจิตได้พัฒนาจิตสูงขึ้นจนได้ฌานแล้วจัดเป็นจิตที่มีพลังสูงมาก เพราะสามารถกำจัดกิเลศอย่างกลางได้หมด ยิ่งได้ฌานในระดับที่สูงขึ้น ก็ยิ่งมีพลังสูงขึ้นโดยปกติแล้วผู้ได้ฌานสามารถได้อภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง

---

[๑๗] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๘๘.

[๑๘] พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **หลักปฏิบัติสมถะ-วิปัสสนากรรมฐาน**., หน้า ๑๙.

อภิญญา

อภิญญา แปลว่า "ความรู้ยิ่ง" คือ มีความรู้ ความสามารถยิ่งกว่ามนุษย์ธรรมดา เป็นปรากฏการณ์ทางจิตในระดับสูง จิตที่ได้อภิญญานั้นเป็นจิตที่มีความสามารถสูงกว่าอย่างมหัศจรรย์ ซึ่งมนุษย์ทั่วไปไม่อาจจะมีได้

อภิญญามี ๕ อย่าง คือ

๑. อิทธิวิธิ	แสดงฤทธิ์ได้
๒. ทิพโสต	หูทิพย์
๓. เจโตปริยญาณ	รู้ใจผู้อื่นได้
๔. ปุพเพนิวาสานุสสติ	ระลึกชาติได้
๕. ทิพพจักขุ	ตาทิพย์[๖]

ในอภิญญา ๕ ประการนี้ สามารถเกิดขึ้นได้แก่ปุถุชนผู้ได้ฌานสมาบัติ แต่ถือว่าเป็นผลพลอยได้จากการฝึกจิต หรือจากการพัฒนาจิตเท่านั้นเอง ไม่ใช่จุดมุ่งหมายหรือจุดหมายปลายทางของการฝึกจิตอบรมจิตในพระพุทธศาสนา เพราะจุดมุ่งหมายของการทำจิตให้เป็นสมาธิหรือได้ฌานในพระพุทธศาสนานั้น ก็เพื่อมุ่งกำจัดกิเลสอย่างกลางเป็นสำคัญ แล้วใช้สมาธิหรือฌานที่ได้นั้นให้เป็นบาทหรือเป็นทางที่ขึ้นไปสู่ปัญญาเพื่อกำจัดกิเลสได้หมดในที่สุด

แต่อย่างไรก็ตาม อภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ แม้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นสิ่งที่นักฝึกจิตอบรมจิตต้องการได้กันไม่น้อยเช่นกัน เพราะทำบุคคลผู้ได้ให้เป็นผู้มีความสามารถพิเศษเหนือมนุษย์ทั่วไป และสามารถแสดงหรือทำสิ่งที่คนทั่วไปไม่อาจทำได้ เป็นความสำเร็จขั้นสูงทีเดียวแม้จะไม่ถึงขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาก็ตาม

อภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ ในปัจจุบันก็ยังมีผู้ทำได้กันอยู่แม้แต่นักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น พวกฤษี หรือพวกนักบำเพ็ญสมาธิในอินเดียซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันก็มีเช่น ท่านสัตยา ไสบาบา แห่งแคว้นอันธรประเทศในอินเดียภาคใต้ ซึ่งแสดงพลังจิตได้อย่างมหัศจรรย์และเป็นข่าวไปทั่วโลกหลายปี แม้ในประเทศไทยก็ยังมีผู้แสดงอภิญญาได้

---

[๖] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๒๗๖/๓๑๑.

บางข้อ เช่น อิทธิวิธี และเจโตปริญญาณ เป็นต้น แต่ท่านเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุ และไม่ค่อยปรากฏตัวให้คนทั่วไปได้ทราบ จึงรู้จักกันแต่ในหมู่คนที่รู้จักท่านบางคนหรือบางกลุ่มเท่านั้น

อภิญญา ๕ ประการนี้ ไม่ใช่ว่าผู้ได้ฌานแล้วจะได้ทุกคน แต่จะได้เพียงบางท่านเท่านั้น และการที่จะได้นั้นจะต้องฝึกจิตให้ชำนาญ เพื่อให้ได้อภิญญาข้อนั้น ๆ และอภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ ท่านกล่าวไว้ค่อนข้างละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรค[๒๐]

๑. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้

อิทธิวิธี เป็นการแสดงฤทธิ์และอภินิหารต่าง ๆ เช่น การเดินไปบนน้ำ การล่องหนหายตัว การแปลงร่าง การนิรมิตสิ่งของต่าง ๆ คนเดียวทำให้เป็นหลายคน การบันดาลให้เกิดไฟ การบันดาลให้เกิดฝนตกและการให้เกิดลม การย่นระยะทาง และการไปอย่างรวดเร็วเหมือนลัดนิ้วมือ เป็นต้น

การที่จะให้ได้อภิญญาข้อนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องมีอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ (ฉันทะ) ความเพียร (วิริยะ) ความมีใจจดจ่อ (จิตตะ) และการใช้ปัญญาไตร่ตรอง (วิมังสา) พร้อมกับสมาธิแน่วแน่มั่นคงไม่หวั่นไหว เมื่อจิตมั่นคงดีแล้วก็เข้าฌานสมาบัติตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน ออกจากฌานแล้วอธิษฐานว่าจะต้องการฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ชนิดใด แล้วเข้าฌานอีก พอออกจากฌานก็อธิษฐานอีกครั้งหนึ่งฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ก็จะเกิดขึ้นตามอธิษฐาน

๒. ทิพพโสต หูทิพย์

ทิพพโสต เป็นฌานที่ทำให้หูทิพย์ สามารถได้ยินเสียงต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล ไม่ว่าจะเป็นเสียงคนหรือเสียงสัตว์ เสียงวัตถุใด ๆ เกินที่สามัญมนุษย์จะได้ยินโดยสามารถกำหนดให้ได้ยินเฉพาะเสียงเดียวโดยเฉพาะได้ การที่จะได้ทิพยโสตผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติทำนองเดียวกับการที่ได้อิทธิวิธี แล้วเข้าสมาธินึกถึงเสียงที่อยู่ใกล้และหยาบก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายออกไป นึกถึงเสียงที่อยู่ห่างออกไปและที่ละเอียดขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งได้ทิพยโสต

---

[๒๐] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๒๕๙.

๓. **เจโตปริยญาณ รู้ใจผู้อื่น**

เจโตปริยญาณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ปรจิตตวิชา - วิชารู้ใจผู้อื่น" เป็นฌานที่กำหนดรู้ใจคนอื่นด้วยใจตนเอง ผู้ใดคิดอย่างไร ก็สามารถทายใจหรือรู้ใจของผู้อื่นได้หมด จนถึงกับศิษย์บางท่านไม่อาจอยู่กับอาจารย์กรรมฐานที่รู้ใจผู้อื่น เพราะตนเองคิดอย่างไร ดีบ้างไม่ดีบ้างอาจารย์รู้หมดต้องระวังตัวอยู่มาก

ผู้ใดมีจิตประเภทใด คือ โลภ โกรธ หลง ฟุ้งซ่าน ผ่องใส ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ท่านผู้ใดได้เจโตปริยญาณ สามารถรู้ได้หมด ท่านกล่าวว่าการที่จะทำให้สำเร็จญาณนี้ได้ผู้ปฏิบัติจะต้องเขาฌานโดยการเพ่งอาโลกกสิณ คือแสงสว่างเป็นอารมณ์ แต่เท่าที่ทราบแม้ท่านผู้กำหนดอารมณ์กรรมฐานอื่น เช่น อานาปานสติ ก็สามารถรู้ใจคนอื่นได้เช่นกัน[๒๑]

๔. **ปุพเพนิวาสานุสสติ การระลึกชาติได้**

ปุพเพนิวาสานุสติ บางทีท่านเรียกว่า "ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ แปลว่า ญาณที่ให้ระลึกชาติหนหลังได้" คือ อภิญญาจิตข้อที่ทำให้สามารถระลึกได้ถึงขันธ์ที่เคยอาศัยในภพก่อน ๆ คือ การระลึกชาติได้นั่นเอง การที่จะได้อภิญญาข้อนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าฌาน ๔ โดยลำดับ เมื่อออกจากฌานแล้วนึกถึงการเข้าฌานก่อนย้อนไปหาการกระทำก่อนนั้นขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งระลึกถึงการกระทำในวันก่อนเดือนก่อนปีก่อน และชาติก่อนตามลำดับ บางท่านสามารถระลึกได้เพียงชาติเดียวหรือ ๒ ชาติ แต่บางท่านสามารถระลึกย้อนไปไกลถึง ๑๐๐ ชาติ ๑, ๐๐๐ ชาติ ก็ยังมีการที่จะระลึกได้ไกลเพียงใดนั้น อยู่ที่มีบุญบารมีสั่งสมมา

แต่การระลึกชาติได้นี้ แม้ท่านที่ไม่ได้ฌานก็ระลึกได้ แต่ส่วนมากระลึกได้เพียงชาติเดียว และมีคนระลึกได้อยู่ทั่วโลก ส่วนมากจะระลึกได้เมื่ออยู่ในปฐมวัย เพราะยังจำเหตุการณ์ของตนเมื่อชาติก่อนได้ดีอยู่ แต่เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้วส่วนมากมักจะลืมเสีย แม้ในประเทศไทยเราก็มีคนระลึกชาติได้มากราย แม้ในปัจจุบันก็ยังมีอยู่ผู้สนใจเรื่องนี้ย่อมทราบดี

---

[๒๑] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๒๖๐.

๕. ทิพพจักขุ ตาทิพย์

อภิญญาข้อนี้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เรียกว่า "จุตูปปาตญาณ แปลว่า ฌานรู้จักจุติและกำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย" แต่ในคัมภีร์ฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย เรียกอภิญญานี้ว่า "ทิพพจักขุ" คือ มีตาทิพย์ บริสุทธิ์กว่าตาสามัญมนุษย์ สามารถมองเห็นสิ่งที่ถูกปิดบังหรือถูกกั้นไว้ได้ แม้ที่เล็กละเอียดหรืออยู่ไกลก็สามารถเห็นได้รวมทั้งรู้จักจุติและกำเนิดของสัตว์ที่กำลังตายและที่กำลังเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ได้ด้วย

การที่จะบรรลุอภิญญาข้อนี้ได้ ท่านกล่าวว่า ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าฌานโดยเพ่งกสิณโดยใช้เตโชกสิณ (ไฟ) โอทาตกสิณ (ของสีขาว) หรืออาโลกกสิณ (แสงสว่าง) อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ แต่เท่าที่ทราบแม้ผู้ที่เจริญกรรมฐานอย่างอื่น เช่น อานาปานสติ ก็สามารถบรรลุอภิญญาข้อนี้

อภิญญาทั้ง ๔ ประการนี้ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้ง่ายเลย เพราะต้องผ่านฌานรวมทั้งต้องใช้ความเพียรพยายามและบุญญาธิการที่สั่งสมไว้เมื่อชาติปางก่อนสนับสนุนด้วย แต่ก็ยังมีท่านผู้ทำได้อยู่ ผู้ใดสามารถได้อภิญญาจิตจัดว่าเป็นผู้มีบุญควรแก่การเคารพบูชา เพราะเป็นผู้มีความสามารถพิเศษเหนือสามัญมนุษย์ทั่วไป เนื่องจากได้พัฒนาจิตของตนขึ้นสู่ระดับสูงจนมีมหิทธานุภาพในตัวเอง อันสามารถใช้คุ้มครองตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุขสงบปลอดภัยได้ในขอบข่ายที่กว้างขวางออกไป[๒๒]

กล่าวโดยสรุป หลักสิกขาในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่จะต้องทำกรรมด้วยและความเพียรพยายาม และมีการศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนตลอดเวลานี้ท่านยังย้ำด้วยหลักอัปปมาทะ อีกว่า จะต้องมีความไม่ประมาท จะต้องใช้เวลาแต่ละขณะที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์ที่สุด จะต้องเร่งรัดทำความเพียรจะผัดเพี้ยนไม่ได้ จะทอดทิ้งปล่อยปละละเลยไม่ได้ หลักพระพุทธศาสนาย้ำในเรื่องที่ว่าจะต้องเพียรพยายามตลอดเวลา ถ้าเราปฏิบัติตามหลักสิกขาและมีความไม่ประมาทอยู่เสมอแล้ว เราก็จะเป็นบุคคลที่มีความเพียรในการสร้างสรรค์ มีการแก้ไขปรับปรุงตัวพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ก้าวขึ้นสู่หลักพึ่งตนเองได้ และดำเนินชีวิตด้วยปัญญาซึ่งเป็นลักษณะชีวิตของชาวพุทธ

---

[๒๒] พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

๓.๒ วิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง คือ เห็นปัจจุบัน รูปนาม พระไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพาน การเจริญสมถกรรมฐาน เมื่อจิตเป็นสมาธิ และบรรลุถึงฌานต่าง ๆ มีปฐมฌาน เป็นต้นแล้ว เอาฌานเป็นบาทเจริญวิปัสสนาต่อโดยยกจิตขึ้นพิจารณาพระไตรลักษณ์ ดังพุทธดำรัสตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีลักษณะ ๓ อย่างคือ อนิจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน”[๒๓] หรือมองทุกสิ่งในโลกให้เป็นสามัญลักษณะ ๓ ประการ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยดับไปสิ่งนั้นก็ดับ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนี้ ได้ถือแนวปฏิบัติตามหลัก มหาสติปัฏฐานสูตร คือ สูตรที่ว่าด้วยการเจริญสติ

หลักปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานนี้ ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญเป็นทางสายเดียวเท่านั้นที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นทุกข์ได้ ดังพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเอกเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามพ้นความโศกและปริเทวะ เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุโลกุตตรมรรค เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ คือ สติปัฏฐาน”[๒๔]

สติปัฏฐาน ๔ มีหลักปฏิบัติดังนี้

๑. กายานุปัสสนา การพิจารณาหรือตามดูรู้ทันกาย โดยมีสติพิจารณาว่า กายนี้สักแต่ว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา กายนี้เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย การตั้งสติพิจารณากาย มีวิธีปฏิบัติหลายอย่างได้แก่ การกำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดอิริยาบถ มีความรู้สึกตัวในการกระทำทุกอย่าง พิจารณาร่างกายของตนให้เห็นเป็นของปฏิกูล พิจารณาร่างกายของตนให้เป็นสักว่าเป็นเพียงธาตุ ๔ ที่มาประชุมกัน อันจะต้องแตกสลายไป พิจารณาซากศพที่อยู่ในสภาพต่าง ๆ ๙ ระยะ คือ ตั้งแต่ตายใหม่ ๆ ไปจนถึงเป็นกองกระดูกผุพังไป

---

[๒๓] สํ.สฬา. ๑๘/๑/๑.

[๒๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๕/๒๖๙; ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๘/๙๗.

๒. เวทนานุปัสสนา การพิจารณาดูเวทนา กล่าวคือ เมื่อเกิดความรู้สึกสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี ทั้งที่เป็นอามิสสุข และนิรามิสสุข หรือเฉย ๆ ก็ดีก็ให้รู้ชัดตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ

๓. จิตตานุปัสสนา การพิจารณาดูจิต คือ พิจารณาดูจิตของตนในขณะนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร เช่น จิตมีราคะ มีโทสะ มีโมหะก็รู้ หรือไม่มีก็รู้ คิดฟุ้งซ่านก็รู้ เป็นสมาธิก็รู้ จิตหลุดพ้นก็รู้ ไม่หลุดพ้นก็รู้เป็นต้น

๔. ธัมมานุปัสสนา การตามดูรู้ทันธรรมทั้งส่วนที่เป็นกุศล และอกุศลที่เกิดขึ้นกับจิตของตนธรรมต่าง ๆ ได้แก่ นิวรณ์ ขันธ์ อายตนะ โพชฌงค์ และอริยสัจจ์

โดยหลักการสำคัญ สติปัฏฐาน ๔ บอกให้เราทราบว่าชีวิตของเรามีจุดที่เราควรใช้สติคอยกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ เท่านั้น คือ ร่างกายและพฤติกรรมของร่างกาย หรืออิริยาบถต่าง ๆ เวทนาความรู้สึกและสภาวะทางจิตต่าง ๆ และตลอดจนถึงความรู้สึกนึกคิดใคร่ครวญไตร่ตรองถ้าดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครองทั้ง ๔ แล้ว ก็จะปลอดภัยไร้ทุกข์มีความสุขและนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงได้

วิปัสสนาภูมิ[๒๕]

วิปัสสนาภูมิ แปลว่า ภูมิเป็นที่เกิดแห่งปัญญาฝ่ายโลกิยะและโลกุตตระมี ๖ อย่าง คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท ๑๒

๑) ขันธ์ ๕

ขันธ์ มีหลายความหมายเช่น ธรรมชาติที่ไม่เป็นแก่นสาร ธรรมชาติที่ไม่มีสุภะ ธรรมชาติที่ไม่มีความสุข ธรรมชาติที่ไม่มีความเที่ยง ธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน มี ๕ ประการ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ทั้ง ๕ ประการนี้ย่อลงเหลือสอง คือ รูปกับนาม

๒) อายตนะ ๑๒

อายตนะมีความหมายว่าบ่อเกิด ที่อยู่ ที่ประชุมของเจตสิก อายตนะ ๑๒ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง

---

[๒๕] พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), หลักปฏิบัติ – วิปัสสนากรรมฐาน ,หน้า ๑๖๙.

กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อายตนะทั้ง ๑๒ นี้ ย่อเป็นสอง ได้แก่ รูปกับนาม คือ ใจกับธรรมารมณ์เป็นนาม ส่วนอายตนะที่เหลือเป็นรูป

๓) ธาตุ ๑๘

ธาตุ แปลว่าทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน มี ๑๘ คือ

๑. จักษุธาตุ	ธาตุคือ ตา
๒. โสตธาตุ	ธาตุคือ หู
๓. ฆานธาตุ	ธาตุคือ จมูก
๔. ชิวหาธาตุ	ธาตุคือ ลิ้น
๕. กายธาตุ	ธาตุคือ กาย
๖. มโนธาตุ	ธาตุคือ ใจ
๗. รูปธาตุ	ธาตุคือ รูป
๘. สัททธาตุ	ธาตุคือ เสียง
๙. คันธธาตุ	ธาตุคือ กลิ่น
๑๐. รสธาตุ	ธาตุคือ รส
๑๑. โผฏฐัพพธาตุ	ธาตุคือ สัมผัส
๑๒. ธัมมธาตุ	ธาตุคือ ธรรมารมณ์
๑๓. จักขุวิญญาณธาตุ	ธาตุคือ จักขุวิญญาณ
๑๔. โสตวิญญาณธาตุ	ธาตุคือ โสตวิญญาณ
๑๕. ฆานวิญญาณธาตุ	ธาตุคือ ฆานวิญญาณ
๑๖. ชิวหาวิญญาณธาตุ	ธาตุคือ ชิวหาวิญญาณ
๑๗. กายวิญญาณธาตุ	ธาตุคือ กายวิญญาณ
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ	ธาตุคือ มโนวิญญาณ

๔) อินทรีย์ ๒๒

อินทรีย์ แปลว่า เป็นใหญ่ เช่น จักขุนทรีย์ อินทรีย์คือตา เป็นใหญ่ในการดูเป็นต้น อินทรีย์มี ๒๒ ประการคือ

๑.	จักขุนทรีย์	อินทรีย์คือ ตา
๒.	โสตินทรีย์	อินทรีย์คือ หู
๓.	ฆานินทรีย์	อินทรีย์คือ จมูก
๔.	ชิวหินทรีย์	อินทรีย์คือ ลิ้น
๕.	กายินทรีย์	อินทรีย์คือ กาย
๖.	มนินทรีย์	อินทรีย์คือ ใจ
๗.	อิตถินทรีย์	อินทรีย์คือ หญิง
๘.	ปุริสินทรีย์	อินทรีย์คือ ชาย
๙.	ชีวิตินทรีย์	อินทรีย์คือ ชีวิต
๑๐.	สุขินทรีย์	อินทรีย์คือ สุข
๑๑.	ทุกขินทรีย์	อินทรีย์คือ ทุกข์
๑๒.	โสมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือ โสมนัส
๑๓.	โทมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือ โทมนัส
๑๔.	อุเปกขินทรีย์	อินทรีย์คือ อุเบกขา
๑๕.	สัทธินทรีย์	อินทรีย์คือ ศรัทธา
๑๖.	วิริยินทรีย์	อินทรีย์คือ วิริยะ
๑๗.	สตินทรีย์	อินทรีย์คือ สติ
๑๘.	สมาธินทรีย์	อินทรีย์คือ สมาธิ
๑๙.	ปัญญินทรีย์	อินทรีย์คือ ปัญญา
๒๐.	อนัญญาตัญญัสสามิอินทรีย์	ได้แก่ โสดาปัตติมรรค
๒๑.	อัญญินทรีย์	ได้แก่ มรรค ๓ และผล ๓ ข้างต้น
๒๒.	อัญญาตาวินทรีย์	ได้แก่ อรหัตตผล

๕) อริยสัจ ๔

อริยสัจ แปลว่า ของจริงอันประเสริฐ ของจริงอันห่างไกลจากกิเลสอริยสัจ มี ๔ คือ

๑. **ทุกข์** คือ ภาวะที่ทนได้ยาก ทนอยู่ไม่ได้ (โดยองค์ธรรม ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ (เว้นโลกุตตรจิต ๘) เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) และรูป ๒๘ รวมเป็น ๑๖๐)

๒. **สมุทัย** คือ เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

๓. **นิโรธ** คือ ความดับทุกข์ โดยองค์ธรรม ได้แก่ นิพพาน

๔. **มรรค** คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘

๖) ปฏิจจสมุปบาท ๑๒

ปฏิจจสมุปบาท แปลว่า ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นดุจลูกโซ่โดยเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างไม่ขาดสายมี ๑๒ ประการคือ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ

วิปัสสนาภูมิ ๖ ประการดังกล่าวนี้ ถือเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดตามดูรู้ทัน เช่น ขันธ์ ๕ จะต้องกำหนดรู้ขันธ์แต่ละอย่าง พร้อมกับกำหนดรู้ความเกิดขึ้นและความดับของขันธ์นั้น ๆ เป็นต้น

ขั้นตอนการเจริญกรรมฐาน

การเจริญกรรมฐาน มีแบบแผนที่ได้ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา มีลำดับขั้นตอนที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ดังนี้

๑. **ตัดปลิโพธ** คือตัดข้อติดข้องหรือเหตุกังวล ๑๐ ประการ ได้แก่ ที่อยู่ ตระกูลญาติหรือตระกูลอุปัฏฐาก ลาภ คณะ การงาน การเดินทางไกล ญาติ อาพาธ คันถะการศึกษาเล่าเรียน อิทธิ คือ ฤทธิ์ของปุถุชน ผู้มุ่งปฏิบัติกรรมฐานจะต้องตัดปลิโพธเหล่านี้ ให้ได้

๒. **เข้าหากัลยาณมิตร** คือ ครู อาจารย์ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะที่จะให้กรรมฐานได้

๓. **รับเอากรรมฐาน** อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔๐ อย่าง ที่เหมาะสมกับจริต ของตน

๔. **เข้าอยู่ในวัด** หรือสถานที่ที่เหมาะสมกับการเจริญกรรมฐาน และตัดปลิโพธข้อกังวลเล็ก ๆ น้อยให้หมดไป

๕. ปฏิบัติตามวิธีเจริญกรรมฐาน[๒๖]

---

[๒๖] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๔๖.

ดังกล่าวมาแล้วว่า การเจริญกรรมฐานนั้นขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละบุคคลซึ่งเราไม่สามารถระบุได้ เพราะพื้นฐานของชีวิตแต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีให้ผู้ปฏิบัติหรือฝึกจิตได้ ๔๐ อย่าง ในประเทศไทยเรามีสำนักปฏิบัติหลายสายซึ่งก็มีความแตกต่างกันไป และพบว่าขั้นตอนการเจริญกรรมฐานตามแนววิสุทธิมรรคนั้น ท่านได้แจกแจงขั้นตอนและวิธีปฏิบัติไว้อย่างละเอียดพิสดารไม่สามารถนำมากล่าวได้ทั้งหมด ผู้ศึกษาเห็นว่าการเจริญวิปัสสนาที่นิยมปฏิบัติมากก็คือ สายวัดมหาธาตุฯ คือ การกำหนดหลักพองหนอ ยุบหนอ สายทางภาคอีสานก็จะเป็นแบบ พุทโธ สายวัดปากน้ำก็จะใช้วิธีสัมมาอะระหัง สายท่านพุทธทาสก็ใช้ อานาปานสติ ตลอดจนถึงอิริยาบถต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับวิธีการของแต่ละสำนัก แต่ก็มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันคือ มรรค ผล นิพพาน เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาจะไม่ขอกล่าววิธีและขั้นตอนของวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเอาไว้

ผลที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

พระสมถยานิก เมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านจัดแยกเป็น ๒ ประเภท คือ พระปัญญาวิมุติ กับพระอุภโตภาควิมุติ ท่านที่ได้ฌานสมบัติ ตั้งแต่ปฐมฌานถึงจตุตถฌาน จัดเป็นปัญญาวิมุต ท่านที่ได้อรูปฌานขั้นใดขั้นหนึ่งตลอดถึงได้สัญญาเวทยิตนิโรธ เป็นอุภโตภาควิมุต ส่วนพระวิปัสสนายานิก เมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์จะเป็นประเภทปัญญาวิมุติอย่างเดียว

พระอุภโตภาควิมุติ แปลว่า ผู้หลุดพ้นโดยส่วนทั้งสอง คือ หลุดพ้นจากรูปกายด้วยอรูปสมาบัติ ได้แก่ เจโตวิมุติ และหลุดพ้นจากนามกายด้วยอริยมรรคได้แก่ปัญญาวิมุติ พระอุภโตภาควิมุติมี ๕ ประเภทและพระปัญญาวิมุติมี ๕ ประเภท ดังนี้

ก. **พระอุภโตภาควิมุติ**

๑. พระอุภโตภาควิมุติ ผู้ได้สัญญาเวทยิตนิโรธ
๒. พระอุภโตภาควิมุติ ผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ
๓. พระอุภโตภาควิมุติ ผู้ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ
๔. พระอุภโตภาควิมุติ ผู้ได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติ
๕. พระอุภโตภาควิมุติ ผู้ได้อากาสานัญจายตนสมาบัติ

ข. พระปัญญาวิมุติ

๖. พระปัญญาวิมุติ ผู้ได้จตุตถฌาน

๗. พระปัญญาวิมุติ ผู้ได้ตติยฌาน

๘. พระปัญญาวิมุติ ผู้ได้ทุติยฌาน

๙. พระปัญญาวิมุติ ผู้ได้ปฐมฌาน

๑๐. พระปัญญาวิมุติ ผู้ได้สุกขวิปัสสก[๒๗]

ตั้งแต่หมายเลข ๑– ๙ เป็นคุณสมบัติของพระสมถยานิก ส่วนหมายเลข ๑๐ เป็นคุณสมบัติของพระวิปัสสนายานิกจะเห็นได้ว่าคุณสมบัติพิเศษทางใจ คือ ฌานสมาบัติของพระอรหันต์ประเภท อุภโตภาควิมุติ และประเภทปัญญาวิมุตินั้นต่างกัน แต่ความต่างกันในด้านนี้ มิใช่ประเด็นสำคัญสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การสามารถทำลายกิเลสอาสวะทั้งหลายให้หมดสิ้น เมื่อท่านสามารถทำลายกิเลสได้หมด ก็นับว่าบรรลุถึงจุดหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนาแล้ว

ขั้นตอนของความหลุดพ้น

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนอกจากแสดงลำดับขั้นตอน และแบบแผนการปฏิบัติกรรมฐานที่เป็นกิจกรรมภายนอกแล้วยังแสดงลำดับขั้นของความเจริญก้าวหน้าจากการปฏิบัติที่เกิดภายใน คือ การที่ปัญญาแก่กล้าขึ้นเป็นลำดับหรือระดับ ๆ จนถึงความหลุดพ้น คือ นิพพาน เค้าโครงของการปฏิบัติท่านถือตามหลักไตรสิกขาแล้วขยายออกตามแนววิสุทธิ ๗ โดยมีขั้นตอนของการเจริญปัญญาภายใน (วิปัสสนาญาณ) กำกับกันไป ลำดับขั้นตอนของความเจริญก้าวหน้าทางปัญญาจนกระทั่งถึงความหลุดพ้น สรุปตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ดังนี้[๒๘]

---

[๒๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๓๓๒–๓๓๓.

[๒๘] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๓๕๙.

ก. ระดับศีล (อธิศีลสิกขา)

๑. สีลวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล คือประพฤติดีเลี้ยงชีวิตถูกต้อง มีศีลบริสุทธิ์ตามภูมิชั้นของตนหมายเอาปาริสุทธิศีล ๔ คือ ปาติโมกขสังวรศีล ศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้ามทำตามข้ออนุญาต อินทรีย์สังวรศีล ศีล คือ การสำรวมอินทรีย์ได้แก่ระวังไม่ให้อกุศลธรรมครอบงำจิตขณะรับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ ๖ อาชีวะปาริสุทธิศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์ แห่งอาชีวะได้แก่เลี้ยงชีวิตโดยทางชอบธรรม และปัจจัยสันนิสิตศีล ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ ได้แก่การใช้สอยปัจจัย ๔ โดยใช้ปัญญาพิจารณา

ข. ระดับสมาธิ (อธิจิตตสิกขา)

๒. จิตตวิสุทธิ ความหมดจดแห่งจิตคือการฝึกอบรมจิต หรือการพัฒนาจิตจนเกิดสมาธิพอเป็นบาทเพื่อเจริญวิปัสสนา ได้แก่ อุปจารสมาธิ ถึงอัปปณาสมาธิในฌานสมาบัติ

ค. ระดับปัญญา (อธิปัญญาสิกขา)

๓. ทิฏฐิวิสุทธิ ความหมดจดแห่งทิฏฐิ คือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริงทำให้ไม่หลงผิดว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เริ่มตั้งอยู่ในความไม่หลงผิดบางทีเรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณหรือสังขารปริเฉทบ้าง ววัฎฐานบ้าง หมายถึงรูปลักษณ์รูปนามว่า สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ที่นับได้ว่าเป็นของจริงก็มีแต่รูปกับนามเท่านั้น

๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณ เป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัยคือกำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปตามแนวปฏิจจสมุปบาทว่า รูปนามล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยและเป็นปัจจัยแก่กันและกันอาศัยกันอันเป็นความรู้ที่ทำให้สิ้นความสงสัยในกาลทั้งสาม คือ อดีต อนาคต และปัจจุบัน ความรู้นี้เป็นญาณขั้นหนึ่งเรียกว่า นามรูปปัจจัยปริคคหญาณ แปลว่าญาณที่กำหนดรู้ปัจจัยของนามรูป

๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือไม่ใช่ทาง คือ ยกเอารูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาตามแนวไตรลักษณ์มองเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของสังขารทั้งหลายและบางทีเรียกว่า สัมมสนญาณแปลว่า ญาณที่พิจารณาหรือตรวจตรานามรูปตามแนวไตรลักษณ์

๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน หมายถึง วิปัสสนาที่ถึงจุดสุดยอดด้วยอำนาจวิปัสสนาญาณ ๘ คือ นับตั้งแต่อุทยัพพยานุปัสสนาญาณที่พ้นจากวิปัสสนูปกิเลส เป็นต้นไป จนสุดทางแห่งความเป็นปุถุชน หรือขั้นสุดท้ายวิปัสสนาญาณ ๙ มีดังนี้[๒๖]

๑) อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ หรืออุทยัพพยญาณ ญาณที่เห็นความเกิดดับของเบญจขันธ์หยั่งทราบว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วก็ดับสลายไป

๒) ภังคานุปัสสนาญาณ หรือภังคญาณ ญาณที่เห็นความแตกสลาย เมื่อเห็นความเกิดดับชัดเจนถี่เข้า ก็จะเห็นเฉพาะส่วนความดับที่เป็นจุดจบสิ้น มองเห็นแต่อาการที่สิ่งทั้งหลายดับไป ๆ เห็นว่าสังขารทั้งหลายล้วนต้องแตกสลายไปทั้งหมด

๓) ภยตูปัฏฐานญาณ หรือ ภยญาณ ญาณที่มองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว คือเมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายที่มีอยู่ทั่วไปในทุกสิ่งแล้ว จึงเห็นว่าสังขารทั้งปวงไม่ว่าจะอยู่ในภพใดคติใดต่างจะต้องสลายไปทั้งสิ้น จึงปรากฏเป็นของน่ากลัว

๔) อาทีนวานุปัสสนาญาณ หรืออาทีนวญาณ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือเมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงล้วนต้องสลายไปเป็นของน่ากลัว ไม่ปลอดภัยย่อมเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษเป็นสิ่งบกพร่อง จะต้องประกอบด้วยทุกข์

๕) นิพพิทานุปัสสนาญาณ หรือนิพพิทาญาณ ญาณอันคำนึงเห็นความหน่าย คือ เมื่อเห็นและพิจารณาว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษแล้ว ย่อมเกิดความหน่ายไม่เพลิดเพลินติดใจ

๖) มุญจิตุกัมยตาญาณ ญาณหยั่งรู้ที่ทำให้ต้องการจะพ้นไปเสีย คือ เบื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

๗) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ หรือปฏิสังขาญาณ ญาณที่พิจารณาทบทวนเพื่อให้เห็นทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสียจึงหันกลับมาพิจารณาสังขารทั้งหลายด้วยไตรลักษณ์เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดเปลื้องออกไป

---

[๒๖] ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๑.

๘) สังขารุเปกขาญาณ ญาณที่เป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารทั้งหลายต่อไป ย่อมรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริงว่ามันก็เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเอง จึงวางใจเป็นกลางไม่ยินดี ยินร้าย ในสังขารทั้งหลายแต่มองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงโน้มไปยังนิพพานไม่ยึดติดในสังขารทั้งปวง

๙) สัจจานุโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณญาณที่เป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจจ์ คือเมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลายไม่พะวง และญาณก็โน้มมุ่งตรงสู่นิพพานแล้วญาณอันคล้อยตามต่อการตรัสรู้อริยสัจจ์ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ[๓๐]

๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณทรรศนะ คือ ความรู้ในอริยมรรค ๔ หรือมรรคญาณซึ่งถัดจากโคตรภูญาณเมื่อมรรคญาณเกิดแล้ว ผลญาณก็จะเกิดตามมาตามลำดับของแต่ละขั้นของความเป็นพระอริยบุคคล ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้

ถัดจากการบรรลุมรรค ผล ด้วยมรรคญาณ และผลญาณแล้วก็จะเกิดญาณอีกอย่างหนึ่งขึ้นมาพิจารณา มรรค ผล พิจารณากิเลสที่ละแล้วกิเลสที่ยังเหลืออยู่และพิจารณานิพพาน เว้นพระอรหันต์ ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ เรียกว่า ปัจจเวกขณญาณ เป็นอันจบกระบวนการบรรลุมรรคผลนิพพานขั้นหนึ่ง ๆ

ตามแนววิสุทธิ ๗ นี้ นอกจากจะมีวิปัสสนาญาณ ๙ เกิดขึ้นแล้วยังมีญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ) เกิดขึ้นด้วย (วิปัสสนาญาณเกิดขึ้นเฉพาะในวิสุทธิข้อที่ ๖) ส่วนญาณ ๑๖ จะเริ่มเกิดขึ้นในวิสุทธิข้อที่ ๓ เรื่อยไปจนถึงวิสุทธิข้อที่ ๗

ญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ)

ญาณ คือ ความหยั่งรู้ ในที่นี้หมายถึง ญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ดังนี้[๓๑]

---

[๓๐] พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๒๖๙.

[๓๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๑ –๓๑๒.

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูปคือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่าอะไรเป็นรูป อะไรเป็นนาม

๒. ปัจจยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามรูป คือ รู้ว่ารูปและนามทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กันอาศัยกันโดยรู้ตามแนวปฏิจจสมุปบาทตามแนวกฎแห่งกรรม ตามแนววัฏฏะ ๓ เป็นต้น

๓. สัมมสนญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูป โดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมขึ้นพิจารณา โดยเห็นตามลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน

๔. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปของเบญจขันธ์จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลาย เกิดขึ้น ครั้นแล้วก็ต้องดับไป

๕. ภังคานุปัสสนาญาณ ญาณอันตามเห็นความสลาย คือ เห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนึงเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด

๖. ภยตูปัฏฐานญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว คือ เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้น สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใดก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องแตกสลายไปไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น

๗. อาทีนวานุปัสสนาญาณ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องแตกสลายไปเป็นของน่ากลัว ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่องจะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์

๘. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษนั้นแล้ว ย่อมเกิดความเบื่อหน่ายไม่เพลิดเพลินติดใจ

๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ ญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นเสีย คือ เมื่อเบื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

๑๐. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์ เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดเปลื้องออกไป

๑๑. สังขารุเปกขาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริงว่ามีความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นก็มองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพานเลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้

๑๒. สัจจานุโลมิกญาณ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจจ์ คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลายไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้อริยสัจจ์ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป

๑๓. โคตรภูญาณ ญาณครอบโคตร คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล

๑๔. มัคคญาณ ญาณในอริยมรรค คือ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น

๑๕. ผลญาณ ญาณในอริยผล คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลชั้นนั้น

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ สำรวจดูมรรคผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ เพราะท่านละได้หมดแล้ว

ในญาณ ๑๖ นี้ ญาณที่ ๑ - ๑๒ และ ๑๖ เป็นโลกิยญาณ มีนามรูปเป็นอารมณ์ ญาณที่ ๑๔, ๑๕ มีนิพพานเป็นอารมณ์ และเป็นโลกุตตรญาณ

วิสุทธิ ๗ ได้กล่าวถึง ความบริสุทธิ์อันเป็นคุณสมบัติทั้งภายนอกและภายใน คุณสมบัติภายนอกได้แก่ศีลวิสุทธิ์ คุณสมบัติภายในคือจิตตวิสุทธิ ส่วนวิปัสสนาญาณ ๙ ญาณ ๑๖ ได้กล่าวถึงเฉพาะคุณสมบัติภายในของจิตใจในด้านเกี่ยวกับความรู้ ได้แก่ ญาณขั้นต่าง ๆ

ความต่างกันระหว่าง วิปัสสนาญาณ ๙ กับ ญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ) คือ ถ้าเอาวิสุทธิเป็นตัวตั้งวิปัสสนาญาณ ๙ จะเริ่มเกิดขึ้นในวิสุทธิข้อที่ ๖ ส่วนญาณ ๑๖ จะเริ่มเกิดขึ้น

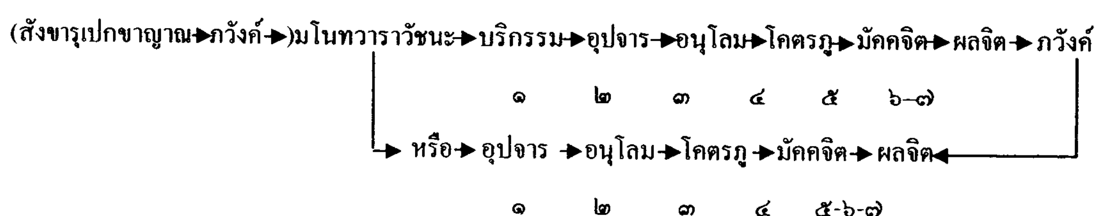

ตั้งแต่ วิสุทธิข้อที่ ๓ เป็นต้นไปจนถึงวิสุทธิข้อที่ ๗ ญาณ ๑๖ มี มัคคญาณ ผลญาณที่โลกุตระ ส่วนวิปัสสนาญาณไม่มีดังนี้ ความต่างกันในแง่นี้ก็คือญาณ ๑๖ มีทั้งญาณที่เป็นโลกียะและโลกุตระ

ความเหมือนกันระหว่าง วิสุทธิ วิปัสสนาญาณ ญาณ ๑๖ คือ ต่างก็เป็นกระแสของการตรัสรู้อันเดียวกันแต่ที่เห็นต่างกัน เพราะท่านประสงค์จะกล่าวในแง่มุมใดมุมหนึ่งเท่านั้น คือ ถ้ากล่าวในแง่มุมของความบริสุทธิ์หมดจดตั้งแต่ภายนอกถึงภายในท่านก็จะกล่าวถึงวิสุทธิ ๗ ส่วนวิปัสสนาญาณ ๙ ก็ดี ญาณ ๑๖ ก็ดี ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะคุณสมบัติภายในอย่างเดียว

ขณะจิตที่บรรลุมรรคผล

เมื่อพระโยคีบุคคลปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานญาณต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามลำดับ คือเริ่มตั้งแต่ญาณที่ ๑ คือนามรูปปริจเฉทญาณถึงญาณที่ ๑๖ คือปัจจเวกขณญาณ ญาณ ๑๖ เกิดขึ้นครั้งหนึ่งก็ถือว่าเป็นการบรรลุมรรคผลนิพพานครั้งหนึ่ง ในขณะจิตแห่งการบรรลุมรรคผลนั้นตามแนวอภิธรรม มีชวนจิตที่ ๗ ขณะ คืออนุโลมจิต ๓ ขณะได้แก่ ชวนจิตที่ ๑ เป็นบริกรรม ชวนจิตที่ ๒ เป็นอุปจาร ส่วนชวนจิตที่ ๓ เป็นอนุโลม ชวนจิตที่ ๔ เป็นโคตรภู ชวนจิตที่ ๕ เป็นมัคคจิต และชวนจิตที่ ๖, ๗ เป็นผลจิต จึงรวมเป็นชวนจิต ๗ ขณะ ซึ่งเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้[๓๒]

ตามแผนผังจะเห็นได้ว่าเมื่อญาณแล่นมาถึง สังขารุเปกขาญาณแล้วดับไป ต่อจากนั้นภวังคจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นมโนทวาราวัชนจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นชวนจิตที่ ๑ คือบริกรรมเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นชวนจิตที่ ๒ คือ อุปจาร เกิดขึ้นแล้วดับไป

---

[๓๒] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๓๗๐.

ต่อจากนั้นชวนจิตที่ ๓ คือ อนุโลมเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นชวนจิตที่ ๔ คือ โคตรภูญาณเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นชวนจิตที่ ๕ คือ มัคคจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นชวนจิตที่ ๖ , ๗ คือ ผลจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป ต่อจากนั้นภวังคจิต เกิดขึ้นแล้วดับไป สำหรับโยคีที่มีอนุโลมจิต ๒ ขณะ คือ อุปจาระกับอนุโลม ผลของจิตท่านจะมี ๓ ขณะดูตามแผนผังเราจะเห็นได้ว่า แม้โยคีบางท่านจะมี ๗ ขณะบางท่านมี ๓ ขณะก็ตาม แต่เมื่อรวมทั้งหมดแล้วชวนจิตของท่านจะมี ๗ ขณะเท่ากัน

ถัดจากการบรรลุมรรคผลด้วยมรรคญาณและผลญาณแล้ว ก็จะเกิดญาณอีกอย่างหนึ่งขึ้นมาพิจารณา มรรค ผล พิจารณากิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่ยังเหลืออยู่และพิจารณานิพพาน (เว้นพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่) เรียกว่า ปัจจเวกขณญาณ เป็นอันจบกระบวนการบรรลุมรรคผลนิพพานขั้นหนึ่ง ๆ

มัคคญาณ จะเกิดขึ้น ๔ ครั้งคือ[๖๓]

๑. การเกิดมัคคญาณครั้งแรก (ปฐมมัคค) เรียกว่า โสดาปัตติมัคคญาณผู้ที่ได้ญาณนี้ เรียกว่า พระโสดาบัน

๒. การเกิดมัคคญาณครั้งที่สอง เรียกว่า สกทาคามิมัคคญาณ ผู้ที่ได้ญาณนี้เรียกว่า พระสกทาคามี

๓. การเกิดมัคคญาณครั้งที่สาม เรียกว่า อานาคามิมัคคญาณผู้ได้ญาณนี้เรียกว่า พระอนาคามี

๔. การเกิดมัคคญาณครั้งที่สี่ เรียกว่า อรหัตตมัคคญาณผู้ได้ญาณนี้เรียกว่า พระอรหันต์

เมื่อมัคคญาณเกิดขึ้นกิเลสที่เป็นเหตุให้บุคคลติดข้องจะถูกทำลายไปด้วย กำลังแห่งมัคคญาณนั้น ๆ กิเลสที่เป็นเหตุให้ติดข้อง เรียกว่า สังโยชน์แปลว่ากิเลสที่มาผูกมัดใจสัตว์ หรือกิเลสที่ปิดสัตว์ไว้กับทุกข์มี ๑๐ อย่างคือ[๖๔]

---

[๖๓] อภิ.วิ. ๓๕/๗๕๘/๓๘๔.

[๖๔] สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๐–๑๘๑/๕๖–๕๗.

ก. สังโยชน์ขั้นต่ำ เป็นกิเลสหยาบ ได้แก่

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญาณเป็นตัวตน เป็นต้น

๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยไม่แน่ใจ คือ เคลือบแคลงสงสัยในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

๓. สีลัพพตปรามาส ความยึดมั่นศีลพรตโดยสักว่าทำตาม ๆ กันอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิหลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลวัตร์

๔. กามราคะ ความกำหนัดในกาม ความติดในกามคุณ

๕. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง

ข. อุทธัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์ชั้นสูงเป็นกิเลสอย่างละเอียด ได้แก่

๖. รูปราคะ ได้แก่ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌานหรือในรูปธรรม อันประณีตความปรารถนาในรูปภพ

๗. อรูปราคะ ได้แก่ ความติดใจในอารมณ์อรูปฌาน หรือในอรูปธรรม ความปรารถนาในอรูปภพ

๘. มานะ ได้แก่ความถือตัว คือถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่

๙. อุทธัจจะได้แก่ ความฟุ้งซ่าน

๑๐. อวิชชา ได้แก่ ความไม่รู้จริง ความหลง

มรรคญาณที่เกิดขึ้นสามารถกำจัดกิเลสได้เป็นขั้น ดังนี้

๑. โสดาปัตติมัคคญาณ ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส

๒. สกทาคามิมัคคญาณ จะได้เหมือนพระโสดาบันและทำให้ราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง

๓. อนาคามิมัคคญาณ ละกามราคะ และปฏิฆะ

๔. อรหัตตมัคคญาณ ละรูป อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา

เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามไตรสิกขาได้ถูกต้องแล้วญาณปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะของสิ่งทั้งหลายก็จะเกิดขึ้น คือ รู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ญาณปัญญาที่รู้สภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเรียกว่าวิปัสสนาญาณ วิปัสสนามี ៩ ขั้น ก็จะเกิดขึ้นตามลำดับ โดยเริ่มจากอุทยัพพยานุปัสสนาญาณไปจนถึงสัจจานุโลมิกญาณ จากสัจจานุโลมิกญาณก็จะเกิดโคตรภูญาณและมัคคญาณ มัคคญาณนี้ทำให้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ มรรคญาณเกิดครั้งแรกเป็นพระโสดาบัน ครั้งที่สองเป็นพระสกทาคามี ครั้งที่สามเป็นพระอนาคามี และครั้งที่สี่เป็นพระอรหันต์ ซึ่งถือว่าเป็นครั้งสุดท้ายของญาณและเป็นขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ความหลุดพ้น

ความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนามี ๕ ประเภท คือ

๑. วิกขัมภนวิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นด้วยการข่มกิเลสไว้โดยอาศัยอำนาจของฌาน ข่มนิวรณ์ไว้ได้ ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในฌานนั้น

๒. ตทังควิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นชั่วคราว จากการที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่เป็นกุศลจนกิเลสไม่สามารถเข้ามาครอบครองจิตได้ หรืออยู่ในธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลส เช่นพิจารณาอสุภกรรมฐาน ราคะความกำหนัดก็จะถูกระงับไปชั่วขณะ

๓. สมุจเฉทวิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นด้วยการตัดขาดหมายถึง ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาดด้วยโลกุตตรมรรคตั้งแต่โสดาปัตติมรรคเป็นต้นไป เมื่อความหลุดพ้นนี้เกิดขึ้นกิเลสจะไม่กลับเกิดขึ้นอีก

๔. ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นด้วยความสงบระงับ คือ อาศัยโลกุตตรมรรค ดับกิเลสเด็ดขาดบรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีกในขณะแห่งผลนั้นชื่อว่า ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ

๕. นิสสรณวิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นด้วยการสลัดกิเลสออกได้หมด คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับอย่างถาวร ภาวะเช่นนี้เรียกว่า นิสสรณวิมุตติได้แก่ อมตธาตุคือนิพพาน

ความหลุดพ้นทั้ง ๕ ประเภทนี้ มีความแตกต่างกันอยู่มากเพราะบางประเภทก็หลุดพ้นชั่วขณะบางประเภทก็หลุดพ้นได้อย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุนี้จึงสามารถจัดความหลุดพ้นทั้ง ๕ ประเภทได้เป็น ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ วิกขัมภนวิมุตติ และตทังควิมุตติเป็นความหลุดพ้นระดับโลกียะ ยังกำจัดกิเลสไม่ได้เด็ดขาด ข่มกิเลสด้วยอำนาจของฌาน แต่เมื่อออกจากฌานแล้วกิเลสก็กลับเกิดขึ้นมาอีกส่วนสมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสสรณวิมุตติ เป็นความหลุดพ้นของพระอริยเจ้าอันเป็นผลมาจากการทำลายกิเลสได้อย่างเด็ดขาดกิเลสไม่สามารถกลับมาเกิดขึ้นได้อีก ถือเป็นความหลุดพ้นระดับสูงสุดในพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยสรุป อิทธิปฏิหาริย์เป็นทั้งโลกียอภิญญาเป็นส่วนเสริมคุณสมบัติของผู้ที่ได้โลกุตรอภิญญาเป็นหลักอยู่แล้วให้พร้อมบริบูรณ์ยิ่งขึ้น สำหรับการบำเพ็ญกิจเกื้อกูลแก่ชาวโลกจึงมีพุทธพจน์บางแห่งเรียกภิกษุผู้ประกอบด้วยปาฏิหาริย์ครบทั้ง ๓ ประการ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ ว่าเป็นผู้สำเร็จสิ้นเชิงและเป็นผู้ประเสริฐสูงสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย[๓๕]

---

[๓๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** หน้า ๔๖๒.

บทที่ ๔

วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ทำให้เกิดความเข้าใจว่า ความต้องการทางจิตใจ ความต้องการทางปัญญาของมนุษย์มีความแตกต่างกันโดยพื้นฐานของความเชื่อ เพราะความต้องการหรือที่พึ่งทางจิตใจนั้นมีผลต่อมนุษย์ ถ้ามนุษย์ขาดที่พึ่งทางจิตใจแล้ว มนุษย์จะสูญเสียความเป็นมนุษย์เพราะไม่สามารถแยกแยะ ความรู้และความเข้าใจในหลักการของพระพุทธศาสนาได้ถูกต้อง อันเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ได้อย่างถูกต้องและชัดเจน และจะทำให้ผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องนั้นมีผลทั้งด้านบวกและมีผลด้านลบ เปรียบเสมือนดาบสองคมถ้านำเอาไปใช้ถูกทางก็เกิดประโยชน์ ถ้าใช้ผิดทางก็เกิดโทษกับผู้ใช้ ทั้งผู้ใช้และผู้ถูกใช้ อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาจะได้ยกผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ในด้านบวกจากอดีตมาถึงปัจจุบัน กล่าวคือ

๔.๑ วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ด้านบวก

จากผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ ที่บังเกิดขึ้นในหลักคำสอนพระสูตรต่าง ๆ พอจะประมวลความสำคัญในด้านต่าง ๆ คือ ความสำคัญในด้านการทำให้เกิดความสนใจในหลักธรรม คำสอน ความสำคัญในด้านความศรัทธาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ โดยอาศัยหลักการศึกษาเรียนรู้จากภาคทฤษฎีและการปฏิบัติในแนวคำสอนซึ่งผู้ศึกษาปฏิบัติแล้วเกิดผลได้จริงและมีอยู่จริงและปฏิบัติได้ เพราะแนวสอนของพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวเลื่อนลอยท้าให้พิสูจน์ได้ เห็นได้ รู้ได้ และปฏิบัติได้ เพราะอยู่ที่ผู้ปฏิบัติจะมุ่งเป้าหมายของการปฏิบัติไปในทิศทางใด กล่าวคือ เมื่อปฏิบัติได้ปาฏิหาริย์ก็จะประสบผลสำเร็จได้ใน ๓ ระดับ คือ ๑) อิทธิปาฏิหาริย์ ๒) เทสนาปาฏิหาริย์ ๓) อนุสาสนีปาฏิหาริย์

๔.๑.๑ ผลสัมฤทธิ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

วิเคราะห์ถึงผลดีหรือในด้านบวกของอิทธิปาฏิหาริย์ที่ทำให้คนเกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา แต่เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญด้านภูมิธรรมภูมิปัญญาของแต่ละบุคคลที่พระพุทธองค์ได้ทรงแยกประเด็นในการนำหลักของพระธรรมวินัยได้ปฏิบัติเพื่อส่งผลให้เกิดความเชื่อ ศรัทธาด้านจิตใจและสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความสงบ ความสันติภายในจิตใจได้ในปัจจุบันและอนาคตกล่าวคือ

๑) **จุดเด่นของผลสัมฤทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนา** ทำให้มนุษย์เกิดความสนใจอยากจะพิสูจน์และประพฤติปฏิบัติ ในกรณีที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมให้พุทธสาวกก็ดีให้บรรดามนุษย์โดยทั่วไปก็ดี เมื่อได้สดับตรับฟังแล้วเกิดความปีติ อิ่มเอิบอบอุ่นขึ้นในจิตใจ เมื่อมนุษย์ได้ยินได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วมีความอัศจรรย์ใจ พระธรรมคำสอนช่างเป็นปาฏิหาริย์ มีความอัศจรรย์ ลึกซึ้งถึงขึ้นผู้ที่ได้ฟังตามกระแสบรรลุเป็นอริยบุคคลได้เลยก็มี กล่าวได้ว่าเป็นความมหัศจรรย์ อย่างหนึ่งหรือเกิดความอัศจรรย์ใจอย่างหนึ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้น ในการสร้างความสนใจให้กับหมู่มนุษย์ให้หันมาสนใจในหลักธรรมคำสอนเป็นที่พึ่งที่อาศัยทางด้านจิตใจไปตลอดชีวิตก็มี นี่คือผลสัมฤทธิ์ในอิทธิปาฏิหาริย์อีกด้านหนึ่ง

๒) **จุดเด่นอีกด้านหนึ่งของผลสัมฤทธิ์** อิทธิปาฏิหาริย์ในด้านทำให้เกิดความศรัทธา กรณีการเสด็จไปพรหมโลกได้ด้วยกายเนื้อและยังสามารถเสด็จจงกรมในอากาศได้ การทำที่สว่างให้มืด การทำที่ไม่กำบังให้เป็นที่กำบัง ที่ปิดบังไม่ได้เศรษฐีเห็นยสกุลบุตรทั้ง ๆ ที่ยสกุลบุตรได้นั่งอยู่ใกล้กับเศรษฐี การเนรมิตสิ่งของให้มาจากอากาศ ด้วยทรงมีพระดำริว่า "ถ้ากระไร เราพึงบันดาลอิทธาภิสังขาร (การบันดาลทางฤทธิ์) ให้เศรษฐีคหบดีผู้นั่งที่นี่ไม่เป็นยสกุลบุตรนั่งอยู่ที่นั่น"[๑] หรือการที่พระพุทธองค์ อุปสมบทให้แก่ภิกษุทั้งหลาย พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเถิด ท่านทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อจะทำที่สุด

---

[๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๓.

แห่งทุกข์โดยชอบเถิด”[๒] พอสิ้นคำตรัส กุลบุตรเหล่านั้นก็ปรากฏมีเครื่องอัฏฐบริขารครบ และที่สำคัญคือรู้นิสัยของสัตว์แต่ละจำพวก รู้การจุติของสัตว์โลก การโปรดพระธรรมเทศนาแก่บุคคลผู้มีภูมิธรรมภูมิจิตในการบรรลุธรรมเป็นอรหันต์ได้ในบุคคลต่าง ๆ ได้อย่างอัศจรรย์

๓) **จุดเด่นของผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์** ก็คือ เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี หลักธรรมคำสอนจึงปรากฏอิทธิปาฏิหาริย์ อยู่ตลอดในอดีตเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ปรากฏ เพราะปัญญามนุษย์แตกต่างกัน ผู้ที่พระพุทธองค์มองเห็นว่าควรแก่การโปรดเทศนาแล้วจากภิกษุธรรมดาให้กลายเป็นพระอรหันต์ได้ และได้ทำให้ปุถุชนธรรมดากลายเป็นอริยบุคคลได้ กรณีอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม[๓] ซึ่งก็เกิดจากการรู้แจ่มแจ้งในด้วยปัญญาว่าสิ่งใดเกิดขึ้นมา ย่อมดับไปเป็นธรรมดา กล่าวคือ เพียงคำตรัสผู้ที่ฟังสามารถจับกระแสได้ และปฏิบัติได้ก็อาจสำเร็จมรรคผลนิพพานได้ ดับทุกข์ได้ เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่ามีความสำคัญมากในด้านจิตใจ ซึ่งต่อมาก็มีผู้ขอแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นพุทธสาวกถือเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวในจิตใจของตน

ผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ที่ทำให้คนบรรลุธรรมชั้นสูงขึ้น

๑) วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในระดับอิทธิปาฏิหาริย์

ผลสัมฤทธิ์ในระดับอิทธิปาฏิหาริย์เป็นประสบการณ์ทางการฝึกฝนทางจิตตามวิธีที่เรียกว่าสมถกรรมฐานให้จิตตั้งมั่นสงบ และได้ระดับฌานและเป็นสิ่งสำคัญในด้านการเกิดความอัศจรรย์ที่จะกระทำฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ และยังทำให้เกิดการสงบระงับกิเลสภายในจิตใจได้ ซึ่งนอกจากจะได้ฤทธิ์จากการฝึกจิตแล้ว ในทางพระพุทธศาสนายังมีการแนะนำในหลักคำสอนให้ยกระดับจิตจากสมถะ จากการได้ฌานขึ้นสู่ระดับวิปัสสนาญาณได้อีก แม้จะยกระดับจิตขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว อิทธิฤทธิ์ก็ยังติดตามกระแสจิตของผู้ปฏิบัติได้อีกทางและสามารถบรรลุเข้าไป

---

[๒] วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๘/๓๖.

[๓] วิ.ม. ๔/๑๘/๒๕.

สู่การพิจารณาโดยปัญญา เห็นรูปนามเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็สามารถหยั่งลงสู่กระแสพระนิพพานบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่มหาศาลของการได้ฝึกจิตและเป็นผลสัมฤทธิ์ที่คุ้มค่าเกินกว่าจะบรรยายได้ ในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเป็นจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

๒) วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในระดับอาเทศนาปาฏิหาริย์

ผลสัมฤทธิ์ในระดับนี้ เป็นความสามารถพิเศษทางด้านจิตใจ ที่มิได้รับการฝึกฝนจึงมีอำนาจพิเศษบังคับใจผู้อื่นให้คล้อยตามใจ ตามความปรารถนา ซึ่งมีผลดีทางด้านการแสดงพระธรรมเทศนาในแต่ละครั้ง ทำให้ผู้ฟังเกิดความอัศจรรย์ใจในหลักธรรมล้ำลึกซาบซึ้ง กระจ่างแจ้ง ดุจผู้ฟังเข้าไปอยู่ในหลักธรรมที่พระองค์หรือพระสาวกทรงแสดง ซึ่งมีความไพเราะเข้าใจง่าย เป็นสิ่งที่ไม่ไกลจากตนเอง อาจกล่าวได้ว่ารูปธรรมนามธรรมที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลถูกปิดบังด้วยอวิชชา หรือความไม่รู้ได้เปิดเผยความเป็นจริงของชีวิตขึ้น แสดงให้เห็นว่าการแสดงพระธรรมแบบอาเทศนาปาฏิหาริย์ ประสบผลขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์ที่ได้ยินได้ฟัง แล้วมีความประสงค์ใคร่รู้ใคร่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนมากขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งการยกระดับจิต ยกระดับฐานบุคคลจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ จากพระภิกษุธรรมดาเป็นพระอริยเจ้าได้เช่นกัน

๓) วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในระดับอนุสาสนีปาฏิหาริย์

ผลสัมฤทธิ์ในระดับอนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ การสอนและการแนะนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อให้บุคคลที่ได้ยินได้ฟังนำไปประพฤติปฏิบัติตามโดยปัญญาพิจารณาตรึกตรองให้เห็นตามความเป็นจริง จนสามารถดับทุกข์ แก้ปัญหาของชีวิตได้ สามารถกำจัดกิเลส อันเป็นเครื่องร้อยรัดทำให้เวียนว่ายตายเกิดได้ จนบรรลุเป็นพระอรหันต์ เนื่องจากอนุสาสนีปาฏิหาริย์นี้มีลักษณะที่แตกต่างจากอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทสนาปาฏิหาริย์ที่กล่าวมาแล้ว เพราะอนุสาสนีปาฏิหาริย์แม้ไม่ได้ฝึกจิตจนสำเร็จฌานสมาบัติก็สามารถรู้แจ้งในหลักธรรมคำสอนได้ การสอนหรือการชี้แนะชี้นำสามารถทำให้บุคคลที่ได้รับคำสอนนำไปประพฤติปฏิบัติได้ และยังมีความสำคัญมากกว่าปาฏิหาริย์ทั้งสองกล่าวคือ

๑) หลักคำสอนเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติได้และเห็นประโยชน์ได้ในปัจจุบัน ทั้งประโยชน์ในปัจจุบันมีประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว สังคมประเทศชาติ เช่น หลักจริยธรรมในการควบคุมความประพฤติไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่วมีปาฏิโมกข์สังวร อยู่ในศีลธรรมอันดี มีอินทรีย์สังวร สำรวมระวัง รู้ว่าอะไรคือประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ โดยสรุป ก็คือ เป็นคำสอนที่เป็นจริงและมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ไม่ใส่คำสอนที่กล่าวขึ้นลอย ๆ โดยไม่เป็นจริงโดยไม่มีเหตุมีผล

๒) ตัวผู้สอน ก็คือ พระพุทธองค์ พระสาวก อุปัชฌาย์อาจารย์ ที่มีบุคลิกภาพที่น่าเคารพเลื่อมใสศรัทธาก็สามารถเป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ได้รับคำแนะนำสั่งสอน ผู้สอนจะสามารถสอนได้โดยยกหลักการอนุสาสนีปาฏิหาริย์ได้ก็ต้องประกอบด้วยปัญญาเฉียบแหลม ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนั้นก็คือหลักปฏิสัมภิทา ๔ ประการ สามารถน้อมจิตใจผู้คน ผู้ฟังเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งคุณสมบัติ เช่น พระพุทธองค์ กล่าวคือ กรณีมีพระสุรเสียงครบ ๘ ประการ คือ แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พร่า ซึ้ง กังวาน ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะในสมัยปัจจุบัน ตัวผู้สอนจะต้องมีจิตใจที่บริสุทธิ์ สอนเพื่อประโยชน์ คือ ความพ้นทุกข์ พ้นจากกิเลสครอบงำไม่ได้สอนเพื่อลาภสักการะ หรืออามิสสินจ้าง การประกาศพระธรรมคำสอนในอดีตนั้นเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ ไม่ได้หวังลาภสักการะใด ๆ พระพุทธองค์ ทรงหวังให้สรรพสัตว์พ้นจากทุกข์เท่านั้นและสามารถนำไปดับทุกข์ได้ทั้งประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต

๓) รูปแบบและวิธีการสอน การนำหลักธรรมคำสอนมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายวิธีกล่าวคือ พระพุทธองค์มีวิธีการสอนตั้งแต่ส่วนตัวบุคคล กลุ่มบุคคล ตลอดจนถึงการสอนแบบใดที่เหมาะกับจริตของบุคคลโดยเฉพาะ และสามารถแยกแยะประเภทบุคคลออกในหลายระดับมีทั้งชนิดที่รู้เร็ว รู้ชัด และการให้คำบรรยายอธิบายแบบทั้งที่เป็นการกระทำทางวัตถุและการยกนิทานประกอบ บางครั้งก็ใช้บทสนทนาสั้น ๆ ตอบคำถามสั้น ๆ คือ สอนตามธรรมชาติที่มีอยู่เช่นกลุ่มบุคคลที่เป็นชาวบ้านธรรมดาสามัญทั่วไปยังมีความต้องการปัจจัย ๔ ทางโลกหรือยังสนใจในเรื่องความสุขความทุกข์ พระพุทธองค์ก็จะทรงแสดงอนุปุพพิกถาอันเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงหลักเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา คือ แสดงธรรม

จากง่ายไปหายาก และยังพิจารณาจริตของผู้ฟังและแสดงตามอุปนิสัยของเขา จึงทำให้การแสดงธรรมของพระพุทธองค์ ได้รับผลสัมฤทธิ์อย่างน่าอัศจรรย์ ส่งผลให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียได้อย่างรวดเร็วทำให้พระพุทธศาสนายั่งยืนมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้ศึกษาจะได้ยกหลักคำสอนที่พระพุทธองค์ได้วางหลักการไว้ เรียกว่าองค์แห่งพระธรรมกถึกไว้ว่า อานนท์ การแสดงธรรมให้คนฟัง มิใช่จะกระทำได้โดยง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น พึงตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจคือ

๑) เราจักชี้แจงไปตามลำดับ

๒) เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ

๓) เราจักแสดงธรรมไปโดยอาศัยความเมตตา

๔) เราจักไม่แสดงธรรมไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น[๙]

จะเห็นได้ว่าหลักการแสดงธรรมในอดีตพระพุทธองค์ยังคงรักษาเอกลักษณ์ไว้และเป็นแบบอย่างได้แม้ในปัจจุบัน ดังนั้น อนุสาสนีปาฏิหาริย์พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าประเสริฐกว่าอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ เพราะอนุสาสนีปาฏิหาริย์ สามารถทำให้คนที่มีความทุกข์พ้นทุกข์ได้ ทำให้คนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในชีวิต สามารถทำให้ปุถุชนกลายเป็นอริยบุคคลได้ เพราะหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์จากการศึกษาในอนุสาสนีปาฏิหาริย์ ยังได้ทราบว่าหลักการแห่งการสั่งสอนยั่งยืนและมั่นคงกว่าอิทธิปาฏิหาริย์ ทั้ง ๒ ดังกล่าว แต่บางกรณีก็อาจจะต้องใช้บ้างตามสมควรกับเหตุการณ์แต่ในยุคปัจจุบันจะเห็นได้ว่าระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้มีส่วนช่วยในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธศาสนาจึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องใช้หลักอย่างอนุสาสนีปาฏิหาริย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะจะบังเกิดผลได้อย่างดียิ่งในการจรรโลงให้พระพุทธศาสนาคงอยู่สถาพรชั่วนิรันดร์

---

[๙] องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

๔.๑.๒ ผลสัมฤทธิ์ในอนาคต

ผลสัมฤทธิ์ในอนาคตที่ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ได้อย่างรวดเร็ว นอกจากหลักการทางด้านอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว ในอนาคตจะใช้หลักการแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์อย่างแน่นอนเพราะยุคสมัยปัจจุบันเป็นโลกใหม่ วัฒนธรรมใหม่จึงจำเป็นจะต้องสร้างพระภิกษุนักเทศน์ นักเผยแผ่ออกไปทำงานตามที่ต่าง ๆ และจะต้องได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีมีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ที่สำคัญคือจะต้องสร้างนักปฏิบัติและเป็นอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาให้มากขึ้นเพราะมีแต่หลักการปฏิบัติเท่านั้นที่สามารถยืนยงและรักษาหลักธรรมไว้ได้ตลอดกาล เพราะเมื่อสอนผู้ปฏิบัติตามรู้เห็นตามความเป็นจริงและเกิดปัญญาด้วยตนเองแล้วพิสูจน์ได้แล้วว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนากล้าท้าให้พิสูจน์ได้จริง

ในหลักสติปัฏฐาน ๔ มีหมวด กาย เวทนา จิต ธรรม ที่สามารถทำให้คนรู้จักพระพุทธศาสนามากขึ้นซึ่งเป็นภาพปฏิบัติที่ทำให้คนหันมาสนใจทางปฏิบัติมากขึ้น และเผยแผ่ได้เร็วมากขึ้นเพราะปฏิบัติได้เป็นผลจริงดีกว่าการสอนแบบธรรมดาโดยทั่วไป เพราะการสอนแบบภาคปฏิบัติ เป็นการสอนการระลึกถึงความบริสุทธิ์ของความประพฤติของตนจึงเกิดความหมดจดขึ้นในจิตใจของบุคคล และความหมดจดทางกายคือคุณธรรมที่มีพลังที่จะนำความสุขความพอใจ และความเบิกบานแก่ผู้ได้ปฏิบัติ เมื่อมีความเพียร ผู้ปฏิบัติยังสามารถชักชวนบุคคลอื่นมาปฏิบัติตามได้ และจะชื่นชมต่อพระธรรมได้ถ้าหากได้ยินได้ฟังหรืออ่านธรรมะ ผู้ปฏิบัติก็จะเปี่ยมล้นด้วยศรัทธายิ่ง ๆ ขึ้นไป

การจะเผยแผ่ได้รวดเร็วเพียงใดอาศัยฝ่ายอริยสาวกหรือพระภิกษุสงฆ์เพียงฝ่ายเดียวไม่ได้เพราะการเผยแผ่เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุก ๆ คนช่วยกันดำรงคงมั่นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ให้คงไว้โดยการเทิดทูนพระพุทธศาสนาให้เป็นที่พึ่งทางจิตใจให้จงได้

ผลสมฤทธิ์ที่ทำให้พระพุทธศาสนาคงอยู่ได้ไม่ว่างจากพระอริยสาวก

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีอยู่ว่าให้ท้าพิสูจน์ได้ยังไม่ให้เชื่อเลยทีเดียว การท้าทายทางจิตโดยธรรมชาติของจิตที่กวัดแกว่งค้นหาแสวงหา ทำให้บุคคลบางกลุ่มทดสอบ

ทดลอง เรียนรู้จากภาคปฏิบัติ ทำให้เกิดประสบการณ์ทางจิตสูงขึ้นแสดงให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนเป็นจริงได้ ผู้ที่ได้ยินได้ฟังอย่างเดียวก็คงไม่พอแก่ความเชื่อว่า ปาฏิหาริย์มีจึงอาจจะเข้าใจไปในทางผิดว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ แต่ทึกทักเอาว่าพุทธศาสนาเป็นการเริ่มต้นกำจัดกิเลสที่เป็นปฏิปักษ์ เมื่อกิเลสถูกกำจัดด้วยกำลังสมาธิจิตก็สามารถควรแก่การงาน คือ การน้อมจิต อธิษฐานจิตแล้วสามารถแสดงหรือทำให้เกิดสิ่งอัศจรรย์ได้ต่าง ๆ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงไว้ชัดว่าจิตประกอบด้วยองค์ ๘ มีอภินิหาร

จิตประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นไฉน กล่าวคือ

๑) ชื่อว่าตั้งมั่น ด้วยสมาธิชั้นจตุตถฌาน

๒) ชื่อว่าบริสุทธิ์ เพราะความเป็นธรรมชาติไกลจากนิวรณ์

๓) ชื่อว่าผุดผ่อง ก้าวล่วงวิตกเป็นต้น

๔) ชื่อว่าไม่มีเครื่องยียวน เพราะไม่มีความระยำซึ่งหยั่งลงด้วยอำนาจความอยากอันเป็นข้าศึกต่อการได้ฌาน

๕) ชื่อว่าปลอดจากความขุ่นมัว เพราะปราศจากเครื่องหมองจิตมีอภิชฌาเป็นต้น

๖) ชื่อว่านุ่มนวล เพราะถึงความชำนาญ

๗) ชื่อว่าควรแก่การงาน เพราะเข้าถึงความเป็นอิทธิบาท

๘) ชื่อว่าดำรงมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว เพราะเข้าถึงความเป็นธรรมชาติประณีตโดยความบริบูรณ์แห่งภาวนา อธิบายว่าจิตย่อมถึงความไม่หวั่นไหวฉันใด ย่อมชื่อว่าตั้งมั่น

จิตซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ แม้อย่างนี้ย่อมควรแก่อภินิหาร เพื่อทำให้แจ้งด้วยอภิญญาซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญาทั้งหลาย จัดเป็นพื้นเป็นปทัฏฐาน[๘]

จะเห็นได้ว่าจิตมีความสำคัญมากในหลักของอิทธิปาฏิหาริย์จะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อจิตมีความบริสุทธิ์ ไม่ประกอบด้วยกิเลสเป็นต้นนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิด อาเทสนาปาฏิหาริย์ ถ้าจิตไม่ตั้งมั่นไม่บริสุทธิ์หรือไม่มีสมาธิแล้วการไปกำหนดรู้จิตบุคคลอื่นหรือคนอื่น

---

[๘] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๐ - ๖๔๑.

ก็อาจจะกระทำไม่ได้เช่นกัน ในหลักพระพุทธศาสนามีอยู่ว่าผู้ที่มีภูมิธรรมสูงกว่าจึงจะรู้ ผู้ที่มีภูมิธรรมต่ำกว่าว่าได้บรรลุภูมิธรรมชั้นใด ผู้ที่มีภูมิธรรมต่ำกว่าก็ไม่สามารถจะรู้ผู้ที่ภูมิธรรมสูงกว่าได้ หรือผู้ที่มีภูมิธรรมเท่ากันจึงจะรู้ภูมิธรรมของกันและกันเช่นผู้ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงจะสามารถรู้ว่าท่านผู้นั้นผู้นี้ได้บรรลุธรรมชั้นโสดาบัน พระสักกทาคามี พระอนาคามีหรือพระอรหันต์ เป็นต้น แต่ตรงกันข้ามผู้ที่ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันไม่สามารถรู้ภูมิธรรมของพระอรหันต์

วิเคราะห์ในเรื่องการบรรลุคุณธรรมและประกอบด้วยปาฏิหาริย์ในด้านใดด้านหนึ่งได้เพราะอำนาจจิตเท่านั้น เช่นเดียวกันกับการที่กำหนดจิตผู้อื่นด้วยจิตของตนเองเพื่อให้รู้ว่าเขาเป็นอย่างไรนั้น จิตของผู้อยากรู้ของผู้อื่นจะต้องมีพลังสูงกว่าและบริสุทธิ์กว่าหรือบริสุทธิ์เท่า ๆ กันกับจิตของผู้ที่ตนไปกำหนดจึงจะสามารถจะรู้ได้ นอกจากนี้ยังมีวิธีการที่จะสามารถรู้วาระของจิตผู้อื่นได้ก็คือผู้ที่สำเร็จกสิณอันใดอันหนึ่งแล้วจึงจะแสดงปาฏิหาริย์ออกมาได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวว่า “ผู้ที่ได้เจโตปริยญาณนั้นจะต้องได้ทิพยจักษุก่อน คือ เจริญอาโลกกสิณอันเป็นกสิณที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทิพยจักษุ เมื่อปฏิบัติจนได้ทิพยจักษุ คือ ได้ตาทิพย์แล้ว จึงใช้ตาทิพย์นั้นไปดูสีของเลือดในหัวใจของผู้อื่น แล้วกำหนดรู้จิตของคนอื่นว่าเป็นอย่างไร”[๖]

การที่ผู้ได้เจโตปริยญาณ และมีตาทิพย์นั้นเป็นการบ่งบอกถึงเป็นผู้ฝึกปฏิบัติจนประสบผลสัมฤทธิ์ในด้านนี้ ก็เพราะได้ฝึกฝนฝึกจิตมาก่อนย่อมเข้าใจจิตใจของคนอื่นได้จากกิริยาอาการทางหน้าตาทางอาการต่าง ๆ ว่า เป็นทุกข์เป็นสุขอย่างไร ใครก็ตามถ้าหากมีความตั้งใจมั่นในการฝึกฝนอย่างจริงจังตามหลักธรรมคำสอน ย่อมสามารถทำสิ่งที่เหนือสามัญวิสัยของมนุษย์ที่เรียกว่าฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ที่ไม่ต้องอาศัยฌานสมาบัติ คือฤทธิ์ที่เกิดจากการกระทำกิจการงานของตนเองที่สามารถบรรลุผลสำเร็จสูงสุดได้ อย่างไรก็ตามฤทธิ์ในพระพุทธศาสนานั้นยังมีความซับซ้อนอีกมากเพราะมีมากกมายแต่ละคนก็ไม่สามารถกระทำได้เหมือนกัน และการเกิดฤทธิ์ก็ไม่เหมือนกันอยู่ที่วิธีการฝึกชนิดของการฝึกจึงจะสัมฤทธิ์ผลได้

---

[๖] พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๖๗๙.

จากการศึกษาผลสัมฤทธิ์ในอิทธิปาฏิหาริย์ ยังมีหลักธรรมในปัจจุบันธรรมก็คือ หลักการฝ่ายภาคปฏิบัติ คือ ฝ่ายวิปัสสนาเท่านั้นที่จะสามารถดำรงคงมั่นและสืบทอดอริยะสาวกต่อไปได้ไม่ขาดสาย เช่น กรณีวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหารได้สืบทอดหลักการปฏิบัติไว้อย่างมั่งคงถาวร ซึ่งเป็นแบบอย่างการรู้แจ้งรู้จริงเกิดขึ้นกับการปฏิบัติ เพราะลำพังความรู้ทางทฤษฎียังไม่เพียงพอต่อการรู้แจ้งเห็นจริงในหลักพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาได้ยกย่องธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้หรือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ถ้าผู้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องจะเกิดความสมบูรณ์ในด้านวิปัสสนาญาณ ซึ่งทางนี้พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นทางสายเอก เป็นทางสายเดียว ที่เป็นทางเข้าไปสู่พระนิพพาน ซึ่งผู้ศึกษาจะได้ยกหมวดธรรมที่ปฏิบัติได้จริงเห็นได้ คือ การปฏิบัติรู้รูปนามของสายวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร ใช้หลักการกำหนดแบบพอง – ยุบ ผู้ศึกษามองเห็นความสำคัญด้านการคงอยู่ของพระพุทธศาสนาได้ก็มีทางสายนี้ คือ

หมวดสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา

จากประสบการณ์การปฏิบัติ สามารถเห็นได้ชัดเจนในหลักธรรมที่ท้าให้พิสูจน์ แม้จะไม่เกิดผลสัมฤทธิ์ทางปาฏิหาริย์ก็ตามแต่สามารถรู้ได้ว่า หลักการปฏิบัติเป็นของจริงในหมวดนี้เป็นหมวดหลักครอบคลุมทุกระบบของการปฏิบัติที่เกิดมรรคเกิดผลจริง กล่าวคือ

๑) **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เป็นการกำหนดพิจารณาเนื่อง ๆ ของกายโดยการมีสติโดยมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกก็ดี อิริยาบถมีสติระลึกรู้ทันในอิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย เช่น กายยืน เดิน นั่ง นอนก็ดี มีสติระลึกรู้ทันอิริยาบถย่อยคือ คู้ เหยียด เคลื่อนไหว และพิจารณาปฏิกูลธาตุที่มีอยู่ในกายก็จะรู้ได้ว่าร่างกายนี้ ไม่สวย ไม่งาม ไม่น่าดู ไม่น่ารัก ไม่น่าชม เป็นของอสุภะแท้ ๆ ซึ่งหลักการอันนี้รู้ชัดเห็นการเกิดดับ รูปนามได้ชัดเจน ถ้าหากใครก็ตามได้ปฏิบัติจริงจะรู้ว่าหลักการเจริญกายานุปัสสนานี้รู้ได้จริงเห็นได้จริง ไม่ได้กล่าวลอย ๆ

๒) **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เป็นการกำหนดพิจารณาเวทนาเนือง ๆ มีสติรู้ทันเป็นที่ตั้งสุขก็รู้ทัน ทุกข์ก็รู้ทัน อุเบกขาก็รู้ทัน จากการกำหนดได้มีสติกำหนดรู้ก็จะสามารถรู้

ได้ว่า การเสวยเวทนาทั้งหมดหามีความสุขอย่างใดไม่ มีแต่ทุกข์ที่ทนไม่ได้ทั้งนั้น จากประสบการณ์จริง หลักการนี้เห็นได้ชัดมากว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดแล้วดับไป ไม่มีอะไรตั้งอยู่ได้นาน แสดงให้เห็นว่าการที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เรื่องความเป็นจริงของชีวิต คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สามารถรู้เห็นได้ปฏิบัติตามได้ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นวิชาชั้นยอดในพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว

๓) **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เป็นการกำหนดพิจารณาจิตเนือง ๆ ได้แก่ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนก็จะรู้เท่าทันว่า จิตเป็นระคะ จิตเป็นโทสะ จิตเป็นโมหะ หรือจิตเป็นมานะมีความละเอียดชัดเจนมากขึ้น เมื่อเรารู้เท่าทันจิตก็จะเข้าใจในหลักของไตรลักษณ์อย่างแจ่มแจ้ง ผู้ศึกษาเห็นว่าหลักการทางนี้ คือ เป็นทางที่พระพุทธศาสนาจะยั่งยืนอยู่ได้โดยไม่ขาดอริยะสาวกอย่างแน่นอน เพราะเป็นการพิสูจน์ได้จากการปฏิบัติว่าจิตเกิดดับได้และมีพลังได้

๔) **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เป็นการกำหนดพิจารณาธรรมเนื่อง ๆ อยู่ว่าสักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา จากหลักการสติปัฏฐานสอนให้บุคคลมีสติ จนเกิดปัญญาเห็นธรรม เห็นรูปธรรม นามธรรม ตั้งอยู่และดับไปเช่นนั้น การปฏิบัติจึงมีส่วนส่งเสริมให้บุคคลเข้าใจเข้าถึงแก่นแท้ จากหลักการทั้งสี่อย่างนี้พระพุทธศาสนาจะต้องเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

จากผลสัมฤทธิ์ที่ผ่านมาในอดีตของพระพุทธองค์และพระอริยะสาวกก็ดี ในด้านอิทธิปาฏิหาริย์นั้น พระพุทธองค์ไม่ทรงยินดีและสรรเสริญ เพราะอาจจะมองเห็นว่าเมื่อผู้แสดงปาฏิหาริย์ได้ ก็จะเกิดเอกลาภซึ่งจะทำให้หลงให้ยึดติดในเรื่องของโลกธรรม ๘ กล่าวคือ

๑) การได้ลาภ

๒) การเสื่อมลาภ

๓) การได้ยศ

๔) การเสื่อมยศ

๕) การสรรเสริญ

๖) การนินทาติเตียน

๗) การมีความสุข

๘) การมีความทุกข์

ซึ่งเห็นว่าไม่ใช่ทางแห่งความพ้นทุกข์ พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสรรเสริญในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ แต่ในความเป็นเอกัคคตาของพระสาวกของแต่ละบุคคลที่มีลักษณะโดดเด่นได้เช่นนั้น ก็เพราะมีบทบาทในการช่วยเหลือเกื้อหนุนพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไว้จากการดูถูกดูหมิ่นจากคนนอกศาสนาหรือพวกมิจฉาทิฏฐิเท่านั้น พระสาวกก็ไม่ได้แสดงอิทธิฤทธิ์พร่ำเพื่อ แต่เป็นการแสดงให้คนเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

อีกด้านหนึ่งของหลักธรรมซึ่งเป็นหลักแห่งความจริง คือ อริยสัจ ๔ ที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้หาทางดับทุกข์ให้หลุดพ้นจากทุกข์ในที่สุด การแสดงฤทธิ์ได้ก็ใช่ว่าจะพ้นทุกข์ได้ ดังนั้น ความสำคัญข้อนี้จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกว่า แต่อย่างไรก็ตามอิทธิปาฏิหาริย์ก็เป็นเพียงผลพลอยได้จากการฝึกจิตเพื่อกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปเท่านั้น

๔.๒ วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ด้านลบ

วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ในด้านลบต่อกรณีภิกษุอวดอุตริมนุสสธรรมเพื่อหวังลาภสักการะ การอวดอ้างหรือการแสดงได้จริงหรือแสดงได้ไม่จริงก็เป็นสิ่งที่ผิดหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เพราะการอวดแสดงอิทธิฤทธิ์เพื่อน้อมลาภย่อมเป็นหนทางแห่งความเสื่อม เป็นความหลงและยึดติดตรงกันข้ามกับหลักคำสอนที่ให้ปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด ๆ ในโลก การแสวงหาลาภโดยการอวดคุณวิเศษนั้นก็เท่ากับการทำลายตนเองเหมือนกล้วยตายและผลกล้วยตายฉันใด ผู้แสวงหาลาภโดยมิชอบก็ต้องเสื่อมไปฉันนั้น กรณีผู้ที่แสดงอิทธิฤทธิ์แล้วทำให้เกิดความศรัทธาของคนขึ้นแล้ว ลาภสักการะก็ย่อมตามมาเป็นธรรมดาแต่ถ้าหากหมดฤทธิ์หรือฤทธิ์เสื่อมสูญไปลาภสักการะก็หมดไปเช่นกัน และทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นอีก พระพุทธองค์ถึงขั้นประกาศเป็นหลักพระวินัยข้อที่ร้ายแรงมากถึงขาดจากความเป็นภิกษุ เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อมและฉิบหายจากเพศพรหมจรรย์

อย่างไรก็ตามการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ยังปรากฏเป็นข่าวอยู่แม้ในปัจจุบันอาจจะเป็นการสร้างกระแสแห่งความเชื่อแม้ว่าจะเป็นเพียงข่าวลือหรือเกิดขึ้นจริงประชาชนก็ยังแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายฝ่ายหนึ่งก็เชื่อว่ามีจริง อีกฝ่ายหนึ่งไม่เห็นก็ไม่ยอมเชื่อซึ่งเกิดความเข้าใจผิดไขว้เขวหมิ่นเหม่ต่อหลักธรรมคำสอนซึ่งยังไม่สามารถพิสูจน์อะไรได้ ว่าภิกษุบรรลุธรรมขั้นไหนจึง

แสดงอิทธิฤทธิ์ได้ ในพุทธบัญญัติไม่ให้ภิกษุอวดอุตริมนุสสธรรม คือ คุณวิเศษหรือการบรรลุธรรมอย่างสูงที่เกินกว่าปกติของมนุษย์สามัญโดยทั่วไป เช่น สมาธิ ฌาน สมาบัติ มรรคผล ถ้าอวดโดยที่ตนไม่มีคุณวิเศษนั้นจริง กล่าวคือ หลอกคนอื่นให้เชื่อว่าเป็นจริงภิกษุนั้นย่อม ต้องอาบัติปาราชิก แต่ถึงแม้ว่าจะได้บรรลุคุณวิเศษนั้นจริง ถ้าพูดอวดหรือบอกกล่าวกับชาวบ้าน หรือผู้อื่นใดที่มิใช่ภิกษุหรือภิกษุณี ก็ไม่พ้นเป็นความผิด เพียงแต่เป็นความผิดเบาลงเป็นอาบัติปาจิตตีย์[๗] ต้นเหตุที่จะให้มีพุทธบัญญัตินี้เกิดจากในคราวทุพภิกขภัย ภิกษุพวกหนึ่งคิดหาอุบายจะให้พวกตนมีอาหารฉันโดยไม่ลำบากจึงกล่าวสรรเสริญกันและกันให้ชาวบ้านฟังตาม ที่เป็นจริงบ้าง ไม่เป็นจริงบ้างว่าท่านรูปนั้นได้ฌาน ท่านรูปนั้นได้เป็นโสดาบัน ท่านรูปนั้นเป็นพระอรหันต์ ท่านรูปนั้นได้อภิญญา ๖ เป็นต้น

ชาวบ้านเลื่อมในศรัทธาพากันบำรุงเลี้ยงภิกษุกลุ่มนั้นอย่างบริบูรณ์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงบัญญัติสิกขาขึ้นห้าม โดยทรงติเตียนว่าไม่สมควรที่จะอวดอ้างคุณความดีพิเศษกันเพราะเห็นแก่ปากท้อง และสำหรับผู้ที่อวดอ้างโดยไม่เป็นจริง พระพุทธองค์ทรงตำหนิติเตียนอย่างรุนแรงถึงขึ้นกล่าวกันว่าเป็นมหาโจรที่เลวร้ายที่สุด เพราะบริโภคอาหารชาวบ้านชาวเมืองโดยฐานะขโมย เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้ไม่ทรงโปรดอิทธิปาฏิหาริย์ พุทธบัญญัติอีกข้อหนึ่งให้จำพวกห้ามอวดอุตริมนุสสธรรมก็คือ สิกขาบทที่มิให้ภิกษุแสดงฤทธิ์แก่หรือแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่ชาวบ้าน ภิกษุใดแสดงภิกษุนั้นมีความผิด ต้องอาบัติทุกกฎ[๘] ต้นเหตุเกิดจากเศรษฐีท่านหนึ่ง เอาบาตรไม้จันทร์แขวนไว้ที่ปลายไม้ไผ่และประกาศท้าพิสูจน์ว่าใครเป็นพระอรหันต์มีฤทธิ์จริงก็ขอถวายบาตรนั้น แต่ให้เหาะไปเอาลงมาเอง พระปิณโฑลภารัทวาชะได้ยินคำ ประสงค์จะรักษาเกียรติพระศาสนา จึงเหาะขึ้นไปเอาบาตรลงมาทำให้ชาวเมืองแตกตื่นเลื่อมใสกันมาก พระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม โดยทรงตำหนิว่าไม่สมควรแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นธรรมล้ำสามัญของมนุษย์ เพราะเห็นแก่บาตรที่เป็นของมีค่าต่ำ ทรงเปรียบการกระทำเช่นนั้นว่าเป็นเหมือนสตรีที่เผยอวัยวะพึงสงวนให้เขาดูเพราะเห็นแก่เงินทองของต่ำทราม

---

[๗] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๗/๒๕๒.

[๘] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๔๓//๑๗๗.

อาจจะวิเคราะห์ได้ว่าถ้าหากขืนปล่อยให้แสดงอิทธิฤทธิ์ต่อไปได้เรื่อย ๆ ก็อาจจะทำให้เป็นการเห็นแก่ลาภ สักการะหรือผลประโยชน์ต่าง ๆ อันพึงมี การบัญญัติในสิกขาบทนั้นมีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมเหตุจูงใจทุกอย่างไม่จำกัดเฉพาะการอวดหรือการแสดงเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะ และผลประโยชน์ที่ได้เท่านั้น ยังมีเจตนารมณ์ที่ลึกซึ้งละเอียดลงไป เช่น การที่ไม่ประสงค์จะให้ประชาชนตื่นเต้นหลงใหลกับสิ่งที่เข้าใจว่าสูงส่งเกินวิสัยของตนที่มีเจตนารมณ์ใหญ่ คือ การคำนึงถึงหมู่สงฆ์ ตามหลักการของพระพุทธศาสนา การดำรงอยู่แห่งธรรมวินัย เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกนั้นขึ้นอยู่กับสงฆ์คงอยู่ยั่งยืน ก็คือการที่พระพุทธองค์ทรงฝากพระธรรมวินัยไว้กับสงฆ์ มิใช่ฝากไว้กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งไม่อาจคงทนอยู่ได้นาน เพราะพระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายให้ประชาชนทำนุบำรุงภิกษุทั้งหลายและสัมพันธ์กับภิกษุทั้งหลายในฐานะที่เป็นสงฆ์ ให้ทานบำรุงภิกษุในฐานะที่เป็นภิกษุรูปหนึ่งหรือเป็นตัวแทนผู้หนึ่งของสงฆ์ไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่ง แม้ว่าจะมีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเก่งกล้าสามารถบรรลุธรรมวิเศษ ความสัมพันธ์ของท่านกับประชาชนก็แสดงออกทางสงฆ์หรือหมู่สงฆ์

ถ้าเราวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในด้านลบของผู้แสดงฤทธิ์ได้ในยุคสมัยพุทธกาลเป็นไปเพื่อหมู่สงฆ์ กล่าวคือ เป็นความสามารถพิเศษของสาวกที่คิดนอกลู่นอกทางหลงตนเองแล้วก็เกิดทิฏฐิมานะว่าตนก็เก่งแสดงฤทธิ์ได้เช่นกรณีพระเทวทัต ถ้าการแสดงฤทธิ์ติดยึดกับตัวบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มบุคคล ย่อมทำให้ประชาชนรวมจุดสนใจไปที่ภิกษุรูปนั้นและหันไปบำรุงอุปถัมภ์ เพียงภิกษุรูปเดียวหรือกลุ่มภิกษุกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สงฆ์หมู่ใหญ่ก็ไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลความอ่อนแอก็เกิดขึ้น หมู่สงฆ์ส่วนใหญ่ก็จะด้วยความสำคัญลงไปการสืบทอดพระพุทธศาสนาก็ไม่สามารถเจริญรุ่งเรืองได้ การประพฤติด้านคุณพิเศษดังกล่าวกลับไม่มีผลดีทางด้านการเผยแผ่แต่อย่างใดเลย ตรงกันข้ามผู้ที่ได้คุณวิเศษหากถึงคราวล่วงลับดับขันธ์ลงไปแล้วก็จะหาใครเป็นตัวแทนอีกต่อไปได้ไม่

ดังมีกรณีตัวอย่างพระอรหันต์บางท่านในสมัยพุทธกาล เมื่อความดีเด่นของท่านปรากฏขึ้นและมีความสามารถพิเศษกว่าท่านอื่น ในเมื่อความสนใจต่อตัวท่านเปลี่ยนจากความสนใจในฐานะภิกษุรูปหนึ่งกลายเป็นความผูกพันในตัวบุคคล พร้อมกับมีลาภผลติดตามมา

ตัวท่านกลายเป็นที่รวมความสนใจแทนสงฆ์ หรือเป็นเหตุให้ความสนใจต่อภิกษุส่วนมากและความสำคัญของสงฆ์ลดลง ท่านก็หลีกออกไปเสียจากที่นั่นเพราะการต้องขึ้นอยู่กับตัวบุคคลเพียงคนเดียวประชาชนให้ความสนใจอยู่เพียงแต่ภิกษุรูปเดียว สงฆ์ที่ขาดคุณวิเศษนี้ก็ไม่มีความหมายทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในหมู่คณะและเกิดความท้อแท้ต่อการประพฤติพรหมจรรย์ก็ได้

กล่าวโดยสรุป การอวดหรือบอกกล่าวการอวดอุตริมนุษยธรรมหรือคุณวิเศษของตนแกชาวบ้าน แม้จะเป็นจริงก็มีผลเสียหายแก่หมู่สงฆ์โดยภาพรวมดังต่อไปนี้

๑. ทำให้ชาวบ้านตื่นเต้นระดมความสนใจมารวมที่บุคคลคนเดียว หรือกลุ่มเดียวแทนสงฆ์หมู่ใหญ่ดังกล่าวแล้ว และพวกชาวบ้านที่ไม่รู้ไม่เข้าใจก็จะคิดเปรียบเทียบเกิดความรู้สึกดูถูกดูแคลนท่านอื่น กลุ่มอื่น อย่างถูกต้องบ้าง ผิดพลาดบ้าง เป็นโทษแก่ตนเองและแก่พระศาสนาโดยส่วนรวม ทำให้เกิดผลด้านลบต่อพระพุทธศาสนาโดยภาพรวม และเป็นช่องทางให้ศาสนาอื่นโจมตีพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน

๒. เมื่อมีการอวดกันได้ ไม่เฉพาะผู้รู้จริงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้จริงเท่านั้นที่อวดท่านที่สำคัญตนผิดก็จะอวดได้เช่นกัน แต่ที่ร้ายแรงยิ่งขึ้นก็คือเป็นช่องให้ผู้ไม่ละอายทั้งหลายพากันฉวยโอกาสอวดอุตริกันวุ่นวาย ชาวบ้านไม่ได้รู้ไม่ได้มีประสบการณ์เอง ก็แยกไม่ถูกว่าอย่างไหนจริงอย่างไหนเท็จ บางคราวก็เท็จมองในสายตาชาวบ้านกลับเห็นเป็นอัศจรรย์น่าเชื่อถือกว่า ดังเช่นมีผู้เชี่ยวชาญหรือเล่นกลลวงชาวบ้านได้สำเร็จกันมามากซึ่งคนในปัจจุบันมีรู้จุดประสงค์ในแสดงฤทธิ์ ถ้าหากด้วยปัญญาก็สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นความหลงงมงายหรือเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาหรือตัวบุคคล

๓. ปาฏิหาริย์ย่อมทำให้ปุถุชนพอใจนิยมชอบต่าง ๆ กัน เพราะความอัศจรรย์ใจและเป็นที่มาของการถูกหลอก หรือหลงงมงาย เพราะอิทธิปาฏิหาริย์สามารถชักจูงคนด้อยปัญญาพากันมอบตัวเป็นลูกศิษย์ลูกหามากมาย บางคนก็เสียทั้งตัวทรัพย์สินเงินทองมากมาย เพราะคุณวิเศษในทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้ที่สำเร็จอรหันต์ก็ใช่ว่าจะแสดงฤทธิ์ได้ ผู้สำเร็จโดยปัญญาล้วน ๆ เรียก สุขวิปัสสกะ ก็ไม่มีอิทธิฤทธิ์ ในสมัยพุทธกาล พระปัจเจกพุทธะบางท่าน

สอนธรรมไม่ได้รู้เฉพาะตนก็มี กรณีที่เป็นฝ่ายพหูสูตหรือฝ่ายเรียนมากฟังมาก จดจำได้มาก สามารถบรรยายข้ออรรถข้อธรรมได้แตกฉานเหมือนกันว่าท่านได้ขั้นปฏิสัมภิทา หรือนิรุตติสัมภิทา เป็นต้น พวกที่พูดเก่งพูดคล่อง หลอกเก่งนี่แหละที่นำพาให้ฝูงชนเดินทางผิดมากต่อมากแล้วในอดีตพุทธกาลก็มีพวกของพระเทวทัต

๔. เมื่อท่านภิกษุรูปใดบรรลุจริง สอนธรรมะเก่งอวดแล้วสอนบ้าง ท่านที่บรรลุจริงแล้วสอนไม่เป็นบรรยายไม่เป็น แต่หากที่รู้ไม่จริงสำคัญตนผิดคิดว่าตนเองบรรลุแล้วเที่ยวบอกเล่าไว้บ้าง ท่านที่ไม่บรรลุแต่ชอบหลอกลวงว่าตนเองได้บรรลุ ซึ่งต่อไปก็จะทำให้หลักธรรมคำสอนสับสนปนเปฟั่นเฟือน ไม่รู้ว่าอันใดเท็จอันใดจริง บางท่านก็มีส่วนรู้จริงในประสบการณ์บางแง่บางอย่างทำอรรถกับพยัญชนะให้คลาดเคลื่อนจากกัน เพราะขาดความรู้ทางด้านปริยัติก็อาจทำให้หลักธรรมสับสน เสียหลักทางจริยะแห่งคำสอนของพระศาสดาคือ ซื่อสัตย์ต่อคำสอนของพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องอวดอ้างคุณวิเศษของตนเป็นเกณฑ์ตัดสินจึงทำให้ดำรงเอกภาพแห่งหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาทั้งหมดเอาไว้ได้ และถ้าหากบุคคลไม่งมงายในการแสดงฤทธิ์จนมากเกิดเหตุพระพุทธศาสนาก็จะเป็นศาสนาแห่งปัญญาโดยแท้จริง

เมื่อกล่าวถึงผลลบด้านอิทธิปาฏิหาริย์แล้วก็ควรจะกล่าวถึงหลักของกาลามสูตรไว้เป็นที่ศึกษาและเข้าใจว่า พระพุทธองค์ตรัสหลักกาลามสูตรไว้เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจเกณฑ์ของความเชื่อพิสูจน์ด้วยเหตุด้วยผล ตรวจสอบลักษณะคำสอนข้อมูลข่าวสารที่ได้รับว่ามีข้อเท็จจริงอย่างไรหลักการอันนี้จะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก

เมื่อพุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจว่าอะไรควรเชื่อไม่ควรเชื่อ ผู้ศึกษาขอยกเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยพุทธกาล ชาวกาลามะที่มีความสงสัยในลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่เผยแผ่อยู่ในสมัยนั้น แต่ละลัทธิแต่ละศาสนาต่างก็อ้างว่าตนเองและหลักธรรมที่ตนเองสอนเท่านั้นถูกต้องเป็นจริงมีประโยชน์ หลักธรรมที่ศาสดาท่านอื่นล้วนสอนผิดหมด ชาวกาลามะจึงทูลถามพระพุทธเจ้าถึงหลักการที่ใช้ในการตัดสิน หรือใช้ในการพิจารณาว่าคำสอนของพระศาสดาเจ้าลัทธิท่านใดกล่าวได้น่าเชื่อถือหรือกล่าวตามความเป็นจริงมากที่สุด พระพุทธองค์ได้ตรัส

หลักการที่ใช้ในการตัดสินตามที่ชาวกาลามะทูลถาม พระสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสนั้นเรียกว่า เกสปุตตสูตร หรือที่ปัจจุบันนี้เรียกกันว่าหลักกาลามสูตร

กาลามชนทั้งหลาย สมควรที่ท่านทั้งหลายจะสงสัยเคลือบแคลง ท่านทั้งหลายควรตั้งอยู่ในฐานะเหล่านี้คือ อย่าพึงปลงใจเชื่อเพราะฟังตามกันมา อย่าพึงปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา อย่าพึงปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าพึงปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์ อย่าพึงปลงใจเชื่อเพราะตรรก อย่าพึงปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน อย่าพึงปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล อย่างพึงปลงใจเชื่อเพราะคิดว่าท่านนี้เป็นศาสดาของเรา เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล มีโทษ วิญญูชนติเตียน เมื่อปฏิบัติแล้วจะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ ท่านพึงละธรรมเหล่านั้นเสีย เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล มีประโยชน์ ไม่มีโทษ วิญญูชนสรรเสริญ ท่านทั้งหลายรู้พึงถือปฏิบัติธรรมเหล่านั้น[๖]

ในหลักกาลามสูตรนี้ถือได้ว่าเป็นหลักการที่สำคัญในการใช้ตรวจสอบข้อมูลข่าวสารที่เราได้รับ เพราะจะทำให้พุทธศาสนิกชนเราจะไม่เชื่ออะไรได้ง่าย ๆ และก็ไม่ปฏิเสธอะไรอย่างขาดเหตุผล ดังข้อความที่สรุปในตอนท้ายของพระสูตรที่ว่า เมื่อใดรู้เข้าใจตนเองว่าธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ ดังกล่าวแล้วจึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้นเป็นการเน้นถึงการตรวจสอบข้อมูลว่าจริงหรือไม่จริง หลักการนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองพินิจพิเคราะห์ต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากในกรณีการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาเพราะไม่ตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มบุคคลที่แอบอ้างหรืออวดเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องทำให้พระพุทธศาสนาคลอนแคลนลง

ผลด้านลบกรณีพระเทวทัตอวดแสดงฤทธิ์

พระพุทธองค์มีพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นกำลังเผยแผ่พระศาสนาตลอดจนถึงได้ประกาศหลักธรรม

---

[๖] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕.

คำสอนให้แก่ประชาชน ท่านพระสารีบุตรได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นผู้มีสติปัญญามาก พระมหาโมคคัลลานะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ท่านทั้งสองใช้ความสามารถอย่างเต็มสติกำลังปัญญาในการจรรโลงพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่พระเทวทัตกระทำสังฆเภท คือการทำลายสงฆ์ให้แตกออกเป็นสองฝ่ายก่อให้เกิดความมัวหมองแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เกิดจากการยึดติดมีทิฏฐิมานะ ถือว่าตัวก็มีฤทธิ์ไม่แพ้พระพุทธองค์ ชี้ให้เห็นโทษของการได้ฤทธิ์

พระเทวทัตพาภิกษุจำนวนหนึ่งแยกออกจากคณะสงฆ์ไปทำสังฆกรรมต่างหากโดยตัวพระเทวทัตเองวางตัวเหมือนกับพระพุทธเจ้า ท่านพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะรับอาสาพระพุทธเจ้าไปเกลี้ยกล่อม พระภิกษุผู้หลงผิดไปอยู่กับพระเทวทัตให้กลับคืนมา เมื่อท่านทั้งสองไปถึงที่พักของพระเทวทัต ๆ ให้ท่านทั้งสองแสดงธรรม

ลำดับนั้นท่านพระสารีบุตร กล่าวตักเตือนพร่ำสอนพระภิกษุเหล่านั้นด้วยธรรมิกถาที่เป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์ประกอบด้วยอาเทสนาปาฏิหาริย์ ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวตักเตือนพร่ำสอนด้วยธรรมิกถาที่เป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์ประกอบด้วยอิทธิปาฏิหาริย์[๑๐]

จากการแสดงธรรมของท่านทั้งสองทำให้สามารถกลับใจของพระภิกษุที่มาอยู่กับพระเทวทัตให้กลับเข้าหมู่สงฆ์ได้ จะเห็นได้ว่าการแสดงธรรมของท่านทั้งสองนั้นท่านใช้ปาฏิหาริย์ทั้งสามนั้น ก็หมายความว่าปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนานั้นส่วนมากใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกาศหลักธรรมคำสอนไม่ได้ใช้เพื่อกิจอย่างอื่นที่ไม่ได้สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อสังคมประโยชน์ของตนส่วนใหญ่ หรือไม่ได้ใช้เพื่อหวังลาภสักการะเพื่อตนเอง นอกจากนั้นข้อความที่ยกมาอ้างดังกล่าวยังบ่งบอกถึง ความซื่อสัตย์ต่อพระธรรมคำสอน มีความเอาใจใส่ต่อภาระหน้าที่ของความเป็นพุทธสาวกที่ต้องให้ความสำคัญทั่วแก่หมู่ชนประชาชนที่ได้รับความเดือนร้อน และเมื่อเกิดความไม่ดีไม่งามขึ้นในพระพุทธศาสนาก็เอาใจใส่เป็นธุระเป็นหน้าที่ในการแก้ไขปัญหา อันเป็นตัวอย่างที่ดีของพุทธสาวกเป็นแบบอย่างเป็นแบบปฏิบัติของพุทธสาวก และภิกษุสงฆ์ในสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

---

[๑๐] วิ.จู ๗/๓๔๕/๒๐๖.

อีกกรณีหนึ่งที่พระเทวทัตได้อวดแสดงฤทธิ์ให้พระเจ้าอชาตศัตรูเลื่อมใส พระเทวทัตได้ฤทธิ์จริงแต่ยังไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เป็นเพียงแต่ปฏิบัติจนได้ฌานสมาบัติที่เรียกว่า ฌานลาภี บุคคลสามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ ท่านเดินทางไปกรุงราชคฤห์ เพื่อแสวงหาลาภสักการะเพิ่มมากขึ้น เมื่อถึงกรุงราชคฤห์ได้แปลงเพศตนเองให้เป็นกุมารน้อยมีงูพันรอบที่คอไปปรากฏที่พระเพลาของอชาตศัตรูกุมาร เมื่ออชาตศัตรูรู้ว่ากุมารน้อยนี้คือพระเทวทัตจึงเกิดความนับถือเลื่อมใส ถวายลาภสักการะแก่พระเทวทัตเป็นจำนวนมากได้รับไว้เป็นอาจารย์ของตน ยิ่งทำให้พระเทวทัตหลงระเริงในอิทธิฤทธิ์มากขึ้น จากการให้ลาภสักการะของพระเจ้าอชาตศัตรู ทำให้พระเทวทัตหวังตั้งตนเป็นใหญ่แทนพระพุทธเจ้าพร้อมกับได้ยุยงให้อชาตศัตรูกุมารให้ฆ่าพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระบิดา ส่วนพระเทวทัตเองก็ได้วางแผนฆ่าพระพุทธเจ้าแต่ไม่สำเร็จ จึงทำลายสงฆ์ด้วยการทำสังฆเภทคือทำให้คณะสงฆ์ให้แตกแยกออกเป็นสองฝ่ายและตั้งตนเองเป็นเสมือนพระพุทธเจ้าดังที่กล่าว สุดท้ายด้วยความคิดอันชั่วช้าทำให้ฌานเสื่อมลง จึงไม่สามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ หลังจากนั้นกรรมได้ตามสนองพระเทวทัตก็ถูกแผ่นดินสูบ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตถูกอสัทธรรม ๘ อย่างเหล่านี้แลครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกัป แก้ไขไม่ได้”[๑๑]

ในกรณีเช่นนี้วิเคราะห์ได้ว่าฌานที่ได้ยังไม่ใช่สิ่งที่มั่นคงถาวรเพราะฌานสมาบัตินั้นยังอยู่ในชั้นโลกียะมีเสื่อมได้ สำหรับฤทธิ์ที่บังเกิดกับพระอรหันต์ที่บรรลุแล้วก็จะเป็นไปเพื่อพระพุทธศาสนามีจิตใจสะอาดบริสุทธิ์ การกระทำใด ๆ ด้านใดด้านหนึ่งกระทำไป เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาแต่เพียงฝ่ายเดียว ไม่หวังลาภสักการะหรือชื่อเสียงเกียรติคุณอะไรทั้งสิ้น ฌานสมาบัติของพระอรหันต์จึงคงทนถาวรเพราะไม่ประกอบไปด้วยกิเลส เพราะท่านสิ้นกิเลสแล้ว จิตใจของท่านจึงหมดจดบริสุทธิ์บริบูรณ์ทุกประการ ฌานของท่านจึงไม่เสื่อมตรงข้ามกับพระเทวทัตยังไม่บรรลุจึงหลงผิดถือทิฏฐิมานะจนฤทธิ์ได้ทำลายตนเองเป็นอุทาหรณ์ได้ว่าการที่มีผู้แสดงฤทธิ์ได้นั้นยังหาเกณฑ์ตัดสินคุณค่าได้ว่า พระภิกษุรูปนั้น รูปนี้ ที่แสดงอิทธิฤทธิ์ได้จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์หรือได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงจริง

---

[๑๑]วิ.จู ๗/๓๕๐/๒๑๑.

ดังที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ว่า ฤทธิ์เหมือนดาบสองคมถ้าผู้ใช้ ใช้ถูกทางเป็นไปโดยชอบ ไม่มุ่งหวังลาภสักการะสิ่งใดเป็นไปเพื่อพระพุทธศาสนาจริง ๆ แล้วก็ย่อมมองเห็นได้เพราะความจริงย่อมหลีกหนีความเป็นจริงไปไม่พ้น หากผู้ใช้ใช้ไม่ถูกทางหรือเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้องฤทธิ์นั้นก็อาจจะย้อนเข้ามาทำลายผู้ใช้ดังกรณีของพระเทวทัตก็เป็นได้ ดังนั้น จึงสามารถพิสูจน์ได้โดยเหตุผลและการพิจารณาโดยละเอียดก่อนเชื่อและตกไปเป็นเหยื่อผู้มีฤทธิ์ได้ กล่าวคือฤทธิ์ที่ยังไม่สิ้นกิเลส

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการอวดคุณวิเศษทั้งในอดีตพุทธกาล และยุคปัจจุบันก็ยังมีให้เห็น การอวดก็ยังส่งกระแสให้คนเลื่อมใสเอาลาภสักการะมาถวาย ของถวายนั้นกลายเป็นของที่ได้มาเพราะการพูดอ้างคุณวิเศษนั้นเอง ทางพระธรรมวินัยถือว่าเป็นเอกลาภอันไม่บริสุทธิ์ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้แยกประเภทปฏิบุคลิกทาน หรือการให้แก่บุคคลออกไป เช่น ให้แก่พระพุทธเจ้า ให้แก่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า ให้แก่อรหันตสาวก ตลอดลงไปจนจึงให้แก่ปุถุชนผู้มีศีล ปุถุชนทุศีลและให้แก่สัตว์เครัจฉาน ทรงเปรียบเทียบว่าให้แก่สัตว์ดิรัจฉานมีคุณความดีเป็นร้อย ให้แก่ปุถุชนทุศีลมีคุณความดีเป็นพัน ให้แก่ปุถุชนมีศีลคุณเป็นแสน ให้แก่นักบวชภายนอกที่ไม่มีราคะมีคุณเป็นแสนโกฏิ ให้แก่พระโสดาบันมีคุณเป็นอสงไขย ให้แก่บุคคลมีคุณความดียิ่งกว่านั้นไปเป็นอันไม่ต้องพูดถึง ส่วนของที่ให้เพื่อสงฆ์อาจจะถวายแก่สงฆ์สองฝ่าย (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) มีพระพุทธองค์เป็นประมุข ซึ่งนับว่าเป็นสังฆทานขั้นครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด[๑๒]

ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทรงสนทนากับคฤหบดีคนหนึ่งในเรื่องนี้ พระองค์ตรัสถามว่า “นี่แน่ะท่านคฤหบดี ทานในตระกูล ท่านยังให้อยู่หรือ”

คฤหบดีทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังให้อยู่ และทานนั้นข้าพระองค์ให้ในพระภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือครองผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ซึ่งเป็นพระอรหันต์หรือบรรลุอรหัตตมรรค”

---

[๑๒] องฺ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๔๗๓.

พระพุทธองค์ได้ตรัสแนะนำว่า ท่านคฤหบดีเป็นคฤหัสถ์ อยู่ครองเรือนยุ่งอยู่กับครอบครัวยากที่จะรู้ได้ว่า พระองค์ไหนเป็นพระอรหันต์หรือบรรลุอรหัตตมรรค ไม่ว่าพระอยู่ป่า หรือพระอยู่ถิ่นบ้าน ไม่ว่าพระถือบิณฑบาตหรือพระรับนิมนต์ ไม่ว่าพระถือห่มผ้าบังสกุลหรือห่มจีวรที่คฤหบดีถวาย ถ้าเป็นคนฟุ้งซ่าน ถือตัว เห่อเหิม ปากกล้า พูดเลอะ สติฟั่นเฟือน ไม่มีสัมปชัญญะ ไม่ตั้งใจมั่น จิตพล่านไม่สำรวมอินทรีย์ ก็น่าติเตือนทั้งนั้น ถ้าไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถือตัว ไม่เห่อเหิม ทะเยอทะยาน ไม่ปากกล้า ไม่พูดเลอะ มีสติมั่น มีสัมปชัญญะดี ใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ก็น่าสรรเสริญทั้งนั้น แล้วตรัสเชิญชวนคฤหบดีให้ทานในสงฆ์ เมื่อให้ทานในสงฆ์จิตจักผ่องใส เมื่อจิตผ่องใสตายก็ถึงสุคติ[๑๓]

แสดงให้เห็นการเจาะจงให้ทานแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยทึกทักเอารูปแบบภายนอกยังเป็นการเข้าใจผิด คิดเอาเองว่าผู้อยู่ป่าเป็นวัตร จะต้องรู้แจ้งเห็นธรรมเสมอไป แต่การขาดความเข้าใจในเรื่องการถวายทานแก่สงฆ์ยังไม่เพียงพอ ซึ่งพระพุทธองค์ได้แนะนำให้ถวายทานแก่หมู่สงฆ์ซึ่งเกิดประโยชน์กว่าเจาะจงเฉพาะภิกษุองค์ใดองค์หนึ่ง

จากการศึกษาผลด้านบวกและด้านลบของอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่ามีทั้งผลดีก็มากผลเสียก็เยอะ ผู้ศึกษาจะได้ยกการแสดงฤทธิ์ของท่านอื่นที่เกี่ยวข้องในหลักการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ อีกกรณีหนึ่งของพระสาวกในพระพุทธศาสนานั้น มีจุดประสงค์หลักก็เพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่ก็มีบางครั้งที่ท่านใช้อิทธิฤทธิ์ในการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น พระทัพพมัลลบุตรที่ใช้แสงสว่างอันเกิดจากอิทธิปาฏิหาริย์ทำองคุลีของท่านต่างเทียนเปล่งแสงสว่างในการเดินทางของพระภิกษุในเวลากลางคืน วิธีทำคือ “ท่านพระทัพพมัลลบุตรนั้นเข้าเตโชกสิณแล้วจัดแจงเสนาสนะด้วยแสงสว่างนั้นสำหรับภิกษุที่มากลางคืน”[๑๔] ท่านพระมหกะก็เช่นเดียวกัน เมื่อคณะสงฆ์กำลังเดินทางอยู่ท่ามกลางอากาศร้อนอบอ้าว แม้ท่านจะเป็นพระที่บวชใหม่กว่าใครอื่นในคณะสงฆ์

---

[๑๓] องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๔๗๐.

[๑๔] วิ.จู. (ไทย) ๖/๑๙๑/๓๐๒.

นั้นแต่ก็เป็นผู้มีฤทธิ์จึงบันดาลให้มีลมเย็นพัดพาเอาละอองฝนโปรยปรายลงมาเพื่อบรรเทาความร้อนในขณะเดินทาง เมื่อถึงที่พักจิตตคหบดีซึ่งเป็นอุบาสกคนสำคัญในพระพุทธศาสนารู้ว่าท่านพระมหกะ เป็นผู้มีฤทธิ์มากจึงขอให้แสดงฤทธิ์ให้ดู แสดงว่าท่านก็ไม่ได้ปิดบังฤทธิ์ของท่านแต่อย่างใด

พระมหกะกล่าวว่า คหบดีถ้าอย่างนั้นท่านจงปูผ้าห่มที่ระเบียบแล้วเกลี่ยฟ่อนหญ้าไว้ จิตตคหบดีปูผ้าห่มไว้ที่ระเบียงเกลี่ยฟ่อนหญ้าไว้ ขณะนั้นพระมหกะเข้าไปสู่วิหารลั่นดาลแล้วได้บันดาลฤทธิ์ให้เปลวไฟออกมาทางช่องดาลระหว่างกลอนประตู ให้ไหม้หญ้าแต่ไม่ให้ไหม้ผ้าห่ม

การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระมหกะทั้งสองครั้งนั้น ไม่ปรากฏการแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์ด้วยก็เพราะว่าเป็นการแสดงให้หมู่ของท่านผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว กรณีเช่นหมู่ภิกษุสงฆ์ที่เดินทางไปท่ามกลางแดดที่ร้อนอบอ้าว ส่วนมากท่านเหล่านั้นก็เป็นพระที่สำเร็จอรหันต์ พระมหกะเพียงแต่ใช้อิทธิปาฏิหาริย์ในการอำนวยความสะดวกในการเดินทางเท่านั้น ส่วนที่ท่านแสดงให้จิตตคหบดี ดูนั้นเป็นเพียงแต่แสดงให้ดูเฉย ๆ จิตตคหบดีเป็นอุบาสกมีความรู้ความเข้าใจในฤทธิ์ของพระมหกะดีอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์อีก[๑๕]

การแสดงปาฏิหาริย์ดังกล่าวก็มีฐานมาจากการพัฒนาตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมุ่งที่จะทำประโยชน์สุขของหมู่สงฆ์และประชาชน อย่างน้อยที่สุดในขั้นต้นจะต้องทำให้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตน หรือคนที่เข้าไปเกี่ยวข้อง มีจิตใจปลอดโปร่งเบิกบานผ่องใสด้วยข้อปฏิบัติทางวินัยขั้นต่อไป ก็สามารถยิ่งกว่านั้น ก็พึงทำให้เขาเจริญงอกงามขึ้นโดยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ด้วยการแนะนำสั่งสอนธรรมะด้วยความมีเมตตาธรรม

---

[๑๕] สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๔๖/๓๗๘.

กล่าวโดยสรุป พระภิกษุมีหน้าที่เพื่อชาวบ้านอยู่ ๒ ด้าน คือ หน้าที่ทางวินัย ได้แก่ ทำจิตใจของประชาชนให้ผ่องใสด้วยศีลวัตร และหน้าที่ทางธรรม ได้แก่ นำความจริง ความดีงามไปเผยแผ่ให้เขาเจริญยิ่งขึ้นไป ส่วนคฤหัสถ์คือชาวบ้าน เมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระภิกษุขึ้นไปในทางธรรม และเมื่อจะอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาหรือพระภิกษุ พึงคำนึงถึงประโยชน์ที่สงฆ์พึงจะได้รับ แม้ในกรณีที่เป็นปาฏิบุคลิก เมื่อจะเลือกเกี่ยวข้องหรือบำรุงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็พึงทำด้วยประสงค์ที่จะให้สงฆ์ดำรงอยู่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากตลอดกาลยาวนาน ถ้าหากปาฏิหาริย์ สามารถทำให้คนพ้นทุกข์ได้ และสามารถส่งเสริมให้คนเลวกลับตัวเป็นคนดีและสามารถสร้างพระภิกษุให้สิ้นกิเลสบรรลุธรรมได้ผู้ศึกษามีทรรศนะว่าน่าจะเป็นประโยชน์ได้อีกแง่หนึ่งในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

จากการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ในหลักธรรมคำสอน ในพระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม

พบว่าอิทธิปาฏิหาริย์มีกระจัดกระจายในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์เพราะการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เป็นการแสดงต่างกรรมต่างวาระที่ปรากฏในเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันคนก็ยังมีแนวโน้มเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์อยู่มาก แม้ว่าโลกในสมัยปัจจุบันจะเจริญมากมายเพียงใดก็ตามความเชื่อเหล่านี้ก็ยังฝังลึกอยู่ในศาสนิกชนคนไทยว่า อิทธิปาฏิหาริย์มีอยู่จริงหรืออาจจะเป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาด้านคำสอนที่ถ้าผู้เรียนฝึกหัดปฏิบัติจริงแล้วก็เกิดผลได้ ซึ่งจุดเด่นของหลักธรรมคำสอนก็คือ การฝึกจิตปาฏิหาริย์จะเกิดผลได้นั้นจะต้องเกิดจากฝึกจิตจนเป็นสมาธิ มีความสงบ ผ่องใสมีความแน่วแน่ปราศจากกิเลสขุ่นมัวต่าง ๆ มารบกวน จิตก็เกิดพลังสมควรแก่การงานและจิตก็จะบรรลุถึงฌานขั้นต่าง ๆ ผู้ที่ได้ฌานก็สามารถน้อมจิตแสดงปรากฏการณ์ออกมาให้ผู้ฝึกระทำการประการใดประการหนึ่งได้ตามความปรารถนาของจิต ซึ่งฤทธิ์ที่บังเกิดขึ้นกับผู้ฝึกจิต ได้แก่

๑) ฤทธิ์ที่อธิษฐาน

๒) ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ

๓) ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ

๔) ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ

๕) ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ

๖) ฤทธิ์ของพระอริยะ

๗) ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม

๘) ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ

๙) ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชชา

๑๐) ชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย

ในทางพระพุทธศาสนานั้นอิทธิปาฏิหาริย์หรือฤทธิ์นั้นบางทีก็เรียกว่า อภิญญาในการแสดงฤทธิ์ เป็นทั้งประเภทโลกียอภิญญา ซึ่งปุถุชนคนธรรมดาที่ฝึกจิตจนเป็นสมาธิถึงระดับฌานก็สามารถทำให้มีขึ้นได้ และสูงขึ้นถึงขั้นทำให้อาสะกิเลสให้สิ้นไปเป็นขั้นโลกุตตรอภิญญา ซึ่งการฝึกจิตจะต้องชำระตนให้บริสุทธิ์ด้วยศีล เพราะศีลเป็นบาทเบื้องต้นของสมาธิ และสมาธิก็ทำให้เกิดปาฏิหาริย์ ผู้ที่ทำได้ก็คือเป็นผลสัมฤทธิ์ทางการฝึกจิต การฝึกจิตในพระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากวิธีการที่เรียกว่าสมถกรรมฐาน เพื่อให้จิตสงบเข้าสู่ระดับองค์ฌานต่าง ๆ เป็นสิ่งสำคัญในการที่จะกระทำให้เกิดฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ นอกจากได้ฤทธิ์แล้วยังสามารถยกระดับจิตขึ้นสู่วิปัสสนาให้สูงขึ้น รู้แจ้งเห็นจริงในกฎของไตรลักษณ์ ซึ่งก็คือการหลุดพ้นจากทุกข์นั่นเอง เป็นเป้าหมายสูงสุดคือการได้ถึงซึ่งความสงบสุขอย่างแท้จริงจากการปฏิบัติจิตที่หลุดพ้นแล้วจากกิเลสที่เรียกว่า วิมุตติ ซึ่งมนุษย์ทุกคนก็สามารถฝึกปฏิบัติพัฒนาได้เข้าสู่สภาวะคือบรรลุธรรมสูงสุดได้

ปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏมี ๓ ประเภทคือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ คือการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้

๒. อาเทสนาปาฏิหาริย์ คือ การทายจิต ทายความรู้สึกของคนอื่นได้

๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ การใช้คำสอนที่สามารถทำให้คนหมดกิเลสพ้นทุกข์ได้

จากการศึกษาผลสัมฤทธิ์ของอิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนาพบว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญสองอย่างแรกเพราะอิทธิฤทธิ์ทั้ง ๒ มีลักษณะเป็นอามิสฤทธิ์ เพราะการแสดงเพื่อให้มีความสำเร็จในทางวัตถุหรือการแสดงฤทธิ์ในทางธรรมซึ่งอาจจะมองเป็นผลสำเร็จได้ในบางอย่างบางด้านซึ่งไม่มั่นคงถาวร เพราะถ้าหากมีปัญหาเกิดขึ้นการแสดงฤทธิ์ก็แสดงบ่อยขึ้น

อาจส่งผลเสียก็ได้ เพราะฤทธิ์บางทีก็เสื่อมได้ เพราะเป็นเพียงฌานโลกียะ ส่วนอาเทสนาปาฏิหาริย์นั้น แม้ว่าผู้มีฤทธิ์จะสามารถกำหนดจิตรู้จิตของผู้อื่นได้อย่างแม่นยำเพียงไรก็ตาม หากว่ามีคนมากขึ้นก็อาจจะทำให้ยุ่งยากในการกำหนดจิตผู้อื่นมากขึ้นเกินกว่าความจำเป็น และทำให้คนขาดการพึ่งตนเองมากขึ้น

ส่วนอนุสาสนีปาฏิหาริย์ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าสองอย่างแรก ซึ่งอนุสาสนีปาฏิหาริย์สามรถทำให้คนหมดกิเลสพ้นทุกข์ได้ เพราะเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน การที่พระพุทธองค์ทรงโปรดอย่างอนุสาสนีปาฏิหาริย์คงเหตุผลว่าในการปฏิบัติ เพื่อการหลุดพ้นขั้นประกอบไปด้วยหลักแห่งความเพียรพยายามซึ่งเป็นตัวชี้ไปถึงผล ถ้าหากคนใดก็ตามไม่ปฏิบัติด้วยตัวเองก็จะไม่พบหลักแห่งความจริง เพราะการปฏิบัติในหลักธรรมย่อมจะพบกับความเป็นจริงอยู่แล้ว เพราะการผ่านขั้นตอนการปฏิบัติของผู้รู้ความจริงย่อมได้ประโยชน์มากกว่าการพึ่งฤทธิ์ หรือการบันดาลฤทธิ์จากผู้อื่น เพราะหลักธรรมคำสอน สอนให้รู้แจ้งเห็นจริงหมดความสงสัย มีสติปัญญาเข้าสู่ความหลุดพ้นได้ ต่างจากอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทสนาปาฏิหาริย์มีปัญหามากมาย เกิดการแตกแยกทะเลาะขัดแย้ง เพราะความเห็นแตกต่างกันของประชาชนผู้เลื่อมในศรัทธา ดังนั้นพระพุทธองค์จึงสรรเสริญอนุสาสนีปาฏิหาริย์มากกว่า เพราะเป็นการส่งเสริมการพัฒนาด้วยตนเองรู้ได้ด้วยตนเองดีกว่าถูกคนอื่นชี้แนะผิด ๆ

จากการศึกษาผลสัมฤทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์เป็นการปฏิบัติเพื่อเตรียมความพร้อมของสติ สมาธิ และปัญญาเป็นประโยชน์อย่างมากมายมหาศาล นอกจากผู้ฝึกจิตดำเนินชีวิตตามหลักปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วยังสร้างพลังงานทางจิตใจ เกิดสมาธิเป็นการเข้าถึงความสงบสุขที่ละเอียดลึกซึ้งเป็นความสุขที่เยือกเย็น เพราะจิตสมาธิสามรถข่มนิวรณ์ และถ้าอยู่ในระดับฌานก็สามารถขจัดเสียซึ่งความโลภ ความโกรธ ความหลง ความมีมานะถือตัวถือตน ลดอัตตาจนกระทั้งทำให้กิเลสเบาบางลง เมื่อผู้ฝึกจิตสามารถเข้าในในระดับฌานต่าง ๆ ก็สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ เช่นสามารถขจัดปัญหาอุปสรรคจากน้าที่การงานขจัดความเป็นผิดของกระแสของโลกธรรม มีความสุขสงบสันติอยู่ภายใน

ประโยชน์จากการฝึกจิต ทำให้เกิดความสุขแก่ผู้ปฏิบัติแล้ว ยังสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดฤทธิ์ต่าง ๆ แก่ผู้ปฏิบัติและทำให้สติสัมปชัญญะสมบูรณ์ แม้จะไม่เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ขึ้นก็ยังเชื่อว่า ช่วยพัฒนาจิตให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนของโลกของสังขารธรรมทั้งหลาย สลัดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา ตัวเรา ลงไปไม่มากก็น้อยขณะเดียวกันสามารถยืนหยัดอยู่ในสังคมด้วยความองอาจเพราะไม่หวั่นไหวต่อการเปลี่ยนแปลงทางโลกธรรม ๘ ประการ เพราะการรู้แจ้งเห็นจริงจากการปฏิบัติทำให้มองเห็นสรรพสิ่งในโลกเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เพราะไม่มีอะไรในโลกจะตั้งอยู่ได้นาน เกิดขึ้นแล้วดับไป เมื่อมองเห็นได้อย่างนี้ก็สามารถเข้าใจความหมายของชีวิตและหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องปฏิบัติถูกวิธีมีประโยชน์ดังนี้คือ

๑. สามารถพัฒนาจิตให้ถึงซึ่งความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

๒. สามารถเตรียมสติตั้งมั่น สร้างพลังจิตให้มีความพร้อมในการพิจารณาสภาวธรรมตามความเป็นจริง

๓. สามารถข่มระงับกิเลสอย่างหยาบได้แม้จะเป็นการพ้นชั่วคราว แต่ก็สามารถพัฒนาการให้อำนาจฌานข่มกิเลสแล้วเข้าสู่วิมุตติได้

๔. สามารถสร้างพลังจิตเหนือคนธรรมดาสามัญได้ผู้ฝึกจิตจริงจะต้องได้อภิญญาชั้นโลกีย์ชัดใดชั้นหนึ่งอย่างแน่นเช่น หูทิพย์ ตาทิพย์ การทายใจ การระลึกชาติ เป็นต้น

๕. สามารถทำให้คนที่ฝึกจิตจิตมีความเข้มแข็ง หนักแน่นมั่นคง สุขุมเยือกเย็นนิ่มนวล สุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน มีความเบิกบาน อิ่มเอิบเป็นที่น่าเคารพต่อผู้พบเห็นได้

๖. สามารถสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตประจำวันครอบครัว เพราะไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์เพราะจิตได้รับการฝึกมาอย่างดีแล้วคนรอบข้างก็สบายใจ

๗. สามารถขจัดโรคภัยในชีวิตประจำวันได้ เช่น โรคเครียด โรคหดหู่ท้อแท้สิ้นหวังให้หมดไปจากจิตใจได้ เพราะพบกับความจริงของจิตของชีวิต

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากเนื้อหาการศึกษาผลสัมฤทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์ เป็นการศึกษาที่ยังไม่ครอบคลุมผู้แสดงฤทธิ์ในเอตทัคคะพระพุทธศาสนาได้ทั้งหมด เพราะการหยิบยกเอาเฉพาะพระสาวกที่มีจุดเด่นเป็นส่วนประกอบซึ่งมีส่วนช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นหลักชัยของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ยังมีเอตทัคคะอีกหลาย ๆ ท่านยังไม่ได้กล่าวถึง ซึ่งมีความเด่นในด้านอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น กรณีพระมหากัจจายนเถระ ได้รับการยกย่องในทางอธิบายความย่อให้พิสดาร และเอตทัคคะในภิกษุณี ก็น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เช่น กรณีพระโสณาเถรีจากเศรษฐีเป็นอนาถาไร้ที่พึ่งพา จึงออกบวชพอสำเร็จอรหันต์ก็แสดงอภินิหาริย์ได้รับการยกย่องว่าเลิศทางความเพียรซึ่งเป็นตัวอย่างกรณีศึกษาได้อย่างมากมาย ผู้ศึกษาขอเสนอแนะสำหรับผู้ที่สนในในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ได้ดังนี้คือ

๑. การศึกษาเอตทัคคะในหมวดภิกษุณีเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่อย่างไร

๒. การศึกษาเอตทัคคะในหมวดอุบาสกที่ช่วยบำรุงพุทธศาสนา

๓. การศึกษาหลักการ วิธีการ ขั้นตอนการปฏิบัติที่ทำให้เกิดการแสดงฤทธิ์ในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรค แปล**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

จิตวณฺโณภิกขุ. **วิปัสสนาภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

เฉก ธนะศิริ. **สมาธิกับคุณภาพชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท แฟลนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๖.

ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. **ธรรมธาตุ ธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง** Truth Autharization Institute, ๒๕๒๔.

เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

________. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๔.

บุญมี แท่นแก้ว. **ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

บุญมี เมธางกูร. **ชีวิตหลังความตาย**. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๒.

พร รัตนสุวรรณ. **คู่มือการฝึกอาณาปานสติสมาธิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๓.

________. **ความพ้นทุกข์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๗.

________. **สัพพัญญู**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๗.

________. **อำนาจจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๗.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระเทพสิทธิมุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). **คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙.

________. **โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร). **โลกนาถทีปนี**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

________. **นิพพาน-อนัตตา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

________. **ไตรลักษณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๔.

พระมหาใจ โชติปญฺโญ. **สมถวิปัสสนาแบบโบราณ**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๔.

________. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘.

ยุพา อร่ามกุล. **การเจริญสติปัฏฐาน ๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๔.

รังษี สุทนต์. **นิพพานเป็นอนัตตา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.

เศวตร เปี่ยมพงศ์ศานต์. **พุทธวิปัสสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สนิท ศรีสำแดง. **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **สวนทางนิพพาน**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ, ๒๕๓๐.

________. **พระสูตรสำคัญจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ; ๒๕๓๗.

________. **วิธีสอนจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร :มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บ.สร้างสรรค์บุ๊คส จำกัด.๒๕๔๔.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	น.ส.ทิพากาญจน์ ประภารัตน์
เกิด	:	๓ มิถุนายน ๒๕๐๓
ที่อยู่	:	๑๙๙ ซอยประชาชื่น ๓๗ แขวง บางซื่อ กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	:	ประถมศึกษาตอนต้น – โรงเรียนโฆษิตสโมสร มัธยมตอนต้น – โรงเรียนหอวัง ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา – วิทยาลัยบ้านครูสมเด็จเจ้าพระยา ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) – มหาลัยวิทยาลัยรามคำแหง ธรรมศึกษาชั้นเอก – โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อภิธรรมบัณฑิต – จากอภิธรรมโชติกวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน	:	บริษัท เอส .เอ .เอส โปรโมชั่น จำกัด เจ้าหน้าที่วิเคราะห์ สำนักคณะกรรมการป้องกันอุบัติภัยแห่งชาติ สำนักเลขาธิการสำนักนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล ปัจจุบัน เป็นครูสอนโรงเรียนปริยัติธรรมโรงเรียนศรีเมืองทองวิทยา วัดต้นสน ต.ตลาดหลวง อ.เมือง จ.อ่างทอง เป็นครูสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปัจจุบัน	:	ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย